

НАУКОВО – ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ПРАВО ТА ЮСТИЦІЯ

Науково-практичний юридичний журнал

№ 1-2 (№22-23) 2023. Заснований у жовтні 2016 року

Редакція журналу:

м. Київ, вул. Січових Стрільців, буд. 73, 04053

Засновники:

Інститут права та післядипломної освіти Міністерства юстиції
України, Науково – дослідний інститут публічного права

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової ін-
формації КВ № 22338 – 12238, видане Міністерством юстиції України
31.10.2016 року

Видавець: Видавництво «ОВК»

індекс видання 60067

Київ – 2023

© Видавництво «ОВК»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Чижмарь Катерина Іванівна** – доктор юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України (голова редакційної колегії);
2. **Галунько Валентин Васильович** – доктор юридичних наук, професор; (співголова редакційної колегії);
3. **Бобровник Світлана Василівна** – доктор юридичних наук, професор, академік Академії вищої освіти України;
4. **Журавльов Дмитро Володимирович** – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії).
5. **Дрозд Олексій Юрійович** – доктор юридичних наук, професор;
6. **Іншин Микола Іванович** – доктор юридичних наук, професор, академік, дійсний член Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України;
7. **Майданик Роман Андрійович** – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України;
8. **Коросєд Сергій Олександрович** – доктор юридичних наук, доцент;
9. **Коротюк Оксана Вікторівна** – доктор юридичних наук, нотаріус, (шеф-редактор);
10. **Лазур Ярослав Володимирович** – доктор юридичних наук, професор;
11. **Лошицький Михайло Васильович** – доктор юридичних наук, професор.
12. **Федорченко Наталія Володимирівна** – доктор юридичних наук, професор;
13. **Фріс Павло Львович** – доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України;
14. **Шкляр Сергій Володимирович** – доктор юридичних наук.

НАУКОВА РАДА:

1. **Кресіна Ірина Олексіївна** – доктор політичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Української академії політичних наук;
2. **Оніщенко Наталія Миколаївна** – доктор юридичних наук, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України;
3. **Олефір Віктор Іванович** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України.

З М І С Т

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ:

- «Форми правочинів: до питання про форму заповіту в Україні»
д.ю.н. О. О. Кармаза.....5

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО:

- «Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності МВС України»,
к.ю.н. М. М. Руденко 18
- «Поняття та зміст публічного адміністрування національної безпеки України»,
аспірант В. В. Пригладь 37

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО:

- «Принципи адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні», аспірант Ю. С. Шпак.....47

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО:

- «Особливості правового регулювання віртуальних активів в Україні»,
к.ю.н. Т. В. Федоренко 58

Роботи студентів державного податкового університету :

- «Характеристика виконавчого напису нотаріуса, як одного із видів виконавчих документів в Україні»,
здобувач О. В. Лямзіна 68
- «Особливості спадкування під час воєнного стану»,
здобувач С. В. Ніколайчук 75
- «Особливості вчинення нотаріальних командирами військових частин та іншими уповноваженими особами в умовах воєнного стану», здобувачі В. М. Іваніцький,
В. О. Підгородецький 83
- «Особливості запровадження електронної системи нотаріату в Україні»,
здобувач М. В. Перун 92
- «Порівняльно-правова характеристика нотаріату латинського і англосаксонського типу»,
здобувач Я. С. Черноіван.....100

«Медіація в нотаріаті: особливості і межі участі нотаріуса у переговорах», здобувачі О. Шевців, І. Данчук.....	108
«Особливості посвідчення та оголошення секретного заповіту», здобувач В. Пахолок.....	117
«Вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану», здобувач Д. М. Бугера	124
«Цифрова трансформація нотаріату», здобувач С. П. Іващук.....	131
СУДОВА ПРАКТИКА:	
Кримінальне судочинство	
Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03.04.2023р. у справі №537/984/20.....	136
Цивільне судочинство	
Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 15.02.2023р. у справі №463/2626/21.....	156
Адміністративне судочинство	
Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 25.04.2023р. у справі №380/15245/22.....	169
Господарське судочинство	
Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 23.03.2023р. у справі №905/2371/21.....	182

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ:

Кармаза Олександра Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор.

ФОРМИ ПРАВОЧИНІВ: ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУ ЗАПОВІТУ В УКРАЇНІ

У статті розкрито традиційні та інноваційні підходи щодо форми правочинів в Україні, а саме, щодо форми заповіту. Здійснено науково-практичний аналіз норм спадкового права України щодо традиційної форми заповіту. Пропонується розширити норми договірної форми заповіту України та передбачити складення в Україні усних заповітів, а також електронних заповітів (е-заповітів). Окреслено шляхи удосконалення регулювання цивільних відносин в Україні, надано пропозиції про внесення змін до Цивільного кодексу України. Проведено науково-практичний аналіз норм спадкового законодавства України на їх відповідність принципу верховенства права. Акцентується увага на елементах принципу верховенства права, зміст якого розкрито в рішеннях Європейського Суду з прав людини. Досліджено дію конституційного принципу верховенства права в спадковому праві України. Об'єктом дослідження є цивільні відносини, які виникають у зв'язку із реалізацією громадянами права на складення заповіту. Метою дослідження є науково-практичний аналіз норм договірної форми заповіту в частині складення заповітів, а також норм спадкового законодавства, прийнятого під час дії воєнного стану в Україні. Запропоновано авторське бачення модифікації права на спадкування в умовах дії воєнного стану. Доведено, що забезпечення в спадковому праві дії принципу верховенства права в умовах воєнного стану, а також у повоєнний та інші періоди полягає в тому, щоб: нотаріуси, судді та інші особи, на яких законом покладено здійснення захисту

спадкових прав громадян, діяли відповідно до Конституції та законів України, уникали дискримінації за будь-якою ознакою; спадкове законодавство України було прозорим, а застосування – ефективним та своєчасним; норми захищали спадкові права громадян, а внесення змін до нього відбувалося у спосіб, визначений законом. Встановлено, що для науки та практики залишаються актуальними та потребують подальших наукових досліджень проблеми, пов’язані із застосуванням цифровізації спадкового процесу. Методологічною основою дослідження є філософсько-правові засади пізнання соціальних явищ, зокрема тих, що стосуються охорони, захисту та відновлення прав осіб (громадян та юридичних осіб) у цивільному праві. В статті застосовано діалектичний, системно-структурний, нормативно-логічний, соціологічний, порівняльно-правовий методи пізнання.

Ключові слова: заповіт, штучний інтелект, спадкування, права людини, правочин, євроінтеграція.

FORMS OF DEEDS: TO THE QUESTION OF THE FORM OF A WILL IN UKRAINE

Karmaza Oleksandra,
Doctor of Law, Professor.

The article reveals traditional and innovative approaches to the form of deeds in Ukraine, namely, to the form of a will. A scientific and practical analysis of the norms of inheritance law of Ukraine regarding the traditional form of the will was carried out. It is proposed to expand the norms of contract law of Ukraine and provide for the drafting of oral wills in Ukraine, as well as electronic wills (e-wills). Ways to improve the regulation of civil relations in Ukraine are outlined, and proposals for amendments to the Civil Code of Ukraine are provided. A scientific and practical analysis of the norms of the inheritance legislation of Ukraine for their compliance with the principle of the rule of law was carried out.

Attention is focused on the elements of the principle of the rule of law, the content of which is revealed in the decisions of the European Court of Human Rights. The effect of the constitutional principle of the rule of law in the inheritance law of Ukraine has been studied. The object of the study is civil relations that arise in connection with citizens' exercise of the right to make a will. The purpose of the study is a scientific and practical analysis of the norms of contract law in terms of making wills, as well as the norms of inheritance legislation adopted during the martial law in Ukraine. The author's vision of the modification of the right to inheritance in the conditions of martial law is proposed. It has been proven that ensuring the operation of the principle of the rule of law in the conditions of martial law, as well as in post-war and other periods in inheritance law consists in the fact that: notaries, courts and other persons entrusted by law with the protection of the inheritance rights of citizens, act in accordance with the Constitution and the laws of Ukraine, avoid discrimination on any grounds; the inheritance legislation of Ukraine was transparent, and its application was effective and timely; norms protected the hereditary rights of citizens, and amendments to them took place in the manner determined by law. It was established that the problems related to the application of digitalization of the inheritance process remain relevant for science and practice and require further scientific research. The methodological basis of the study is the philosophical and legal basis of knowledge of social phenomena, in particular those related to the protection, protection and restoration of the rights of individuals (citizens and legal entities) in civil law. The article uses dialectical, systemic-structural, normative-logical, sociological, comparative-legal methods of cognition.

Key words: will, artificial intelligence, inheritance, human rights, deed, European integration.

Постановка проблеми. Ніхто не може заперечити факт, що кожна людина є смертною. Відтак після її смерті постають вічні питання: «Хто є спадкоємцем?», «Що входить до складу спадщини?», «Чи дійсний заповіт?», «Чи охоплено заповітом всю спадщину?», «Чи може особа, вказана в заповіті як спадкоємець, успадкувати все майно?», «Чи дійсний е-заповіт в Україні» тощо.

Загалом спадковий процес – це процес, який розпочинається зі смертю спадкодавця та закінчується із вдачею свідочтва про право на спадщину. Разом з тим, за життя особа має право скласти заповіт, який набуде чинності після її смерті і який може «допомогти» спадкоємцям вирішити ряд питань, пов'язаних із спадкуванням частки в спадщині. При цьому, судова практика, наукові статті вказують на те, що при практичному застосуванні норм цивільного права в частині спадкування виникає багато складнощів, особливо під час дії воєнного стану на території України. Наприклад, як застосувати норми Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р.

№ 164 із наступними змінами, якщо вони суперечать нормам цивільного законодавства України. Можемо спрогнозувати, що у зв'язку із проявом агресії росії на території України кількість спадкових справ в нотаріальному та цивільному процесі зросте.

Аналіз останніх досліджень. Вітчизняні наукові праці у сфері спадкування пропонуємо умовно поділяти на декілька груп. Наприклад, це наукові розвідки щодо спадкування, які розкривають загальні питання (праці В.Борисової, Ю.Заїки, О.Кухарева, З.Ромовської, І.Спасибо-Фатєєвої, Р.Стефанчука, О.Печеного та ін.), питання спадкових відносин в міжнародному приватному праві (праці О.Гріненко, В.Кисіля, В.Калакури, О.Кармази, М.Михайлів та ін.), питання спадкових відносин в нотаріальному процесі (праці М.Бондарєвої, С.Рабовської, С.Фурси та ін.) тощо. Дослідивши їх зміст, дійдемо висновку, що текст більшості наукових статей містить аналіз спадкового законодавства України. Разом з тим українське спадкове законодавство не є чимось закам'янілим, навічно

прийнятим. Розвиток сучасних спадкових відносин в Україні в контексті обтяження їх дією правового режиму воєнного стану, наближенням законодавства України до законодавства Європейського Союзу тощо, змусив науковців та практиків оновити дослідження.

Метою статті є науково-практичний аналіз норми цивільного законодавства України щодо складення заповіту у традиційній та інноваційних формах, які існують в міжнародних країнах.

Виклад матеріалу. Нові технології змінюють уявлення людини про світ, її особисте життя, вносять корективи щодо врегулювання суспільних відносин. Ці зміни взаємопов'язані та взаємообумовлені розвитком сучасних технологій, які створюють новий світ, удосконалюють регулювання суспільних відносин, зокрема, і в сфері укладення правочинів. Першим кроком в розвитку цих технологій було запровадження Інтернет, а нині – розвиток штучного інтелекту, технології блокчейну, запровадження криптовалюти, «розумного будинку», в якому спілкування з домашніми

пристроями відбувається за допомогою Інтернету тощо. Наприклад, у Великобританії спадкоємці мають право подати заяву щодо отримання спадщини за заповітом в режимі онлайн.

Пандемія Ковід-19, введення в Україні надзвичайного та воєнного стану, адаптувало суспільні відносини в Україні до нових реалій сьогодення. Разом з тим, спадкові відносини, маючи давню історію становлення та розвитку, в Україні все ще не адоптовані до «викликів», які постають перед суспільством, державою. На нашу думку, наступні 20 років розвитку України, вирішать важливі проблеми, які існують нині в спадкових відносинах, зокрема, у відносинах, які передують їм, а саме у цивільно-правових відносинах щодо складення та засвідчення заповіту.

Звертаємо увагу, що Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64, затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX [1], на всій території України введено воєнний стан, який, нині продовжує діяти та зумовлює модифікацію спадко-

вих прав осіб, а в юриспруденції – нові наукові дослідження.

Нагадаємо, що відносини у сфері спадкування регулюються в Україні національним законодавством України, а саме: Конституцією України, Цивільним кодексом України, законами України, як-от: «Про нотаріат», «Про міжнародне приватне право», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», чинними міжнародними договорами України (наприклад, Конвенцією про колізію законів, які стосуються форми заповітів (Гаага, 1961 р.), Базельською Конвенцією про створення системи реєстрації заповітів (1972 р.)), а також підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема, Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22 лютого 2012 р. із наступними змінами, Наказом Міністерства юстиції України «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи із надання таких послуг» від

7 липня 2014 р. із наступними змінами, Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164 тощо. Ми вже звертали увагу на не відповідність Цивільному кодексу України пункту 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 із наступними змінами, який визначає особливості спадкування, вказуючи, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці [2]. Наші висновки були підтверджені й практикою Верховного Суду (див., наприклад, Постанова від 25 січня 2023 року у справі № 676/47/21).

Що ж стосується цивільно-правових відносин щодо складання та посвідчення заповіту, зазначимо, що право складати заповіт, змінювати, доповнювати чи скасовувати його належить фізичній особі з повною цивільною дієздатністю протягом всього життя. Всі ці дії особи вказують на реалізацію нею принципу свободи заповіту та регулюються

загальними нормами Цивільного кодексу України щодо складання правочинів та спеціальними нормами Цивільного кодексу України щодо спадкування. Відтак, заповіт як правочин (ст. ст. 202-205 ЦК) складається у письмовій формі (ст. 1247 ЦК) та нотаріально посвідчується (ст. ст. 209, 1247-1249 ЦК).

Чинність заповіту пов'язується ЦК із дотриманням вимог щодо його форми і посвідчення (ст. 1257 ЦК). При цьому невідповідність заповіту вимогам закону означає його нікчемність. Ми підтримуємо науковців та практиків, які пропонують розмежовувати правові категорії «втрата чинності заповіту» та «нікчемність заповіту» (наприклад, В.І.Крат).

Вимоги до форми заповіту, встановлені ст. 1247 ЦК, відповідно до яких заповіт: складається в письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складання; особисто підписується заповідачем або відповідно до вимог ст. 207 ЦК; посвідчується нотаріусом або іншими особами, визначеними у ЦК. Дотримання письмової форми заповіту є однією з умов дійсно-

сті заповіту (постанова Верховного Суду від 23 жовтня 2018 року у справі № 522/904/16-ц, від 03 липня 2019 у справі № 725 /2412/15-ц).

В юриспруденції слушно звертається увага на те, що письмова форма правочину означає викладання його тексту на паперових носіях із обов'язковістю наявності підпису особи, яка виразила свою волю, вчинивши правочин (сторони правочину, тобто заповідача). Враховуючи поширеність технічних засобів фіксації текстів документів, електронний документообіг, який дозволяє в певних випадках навіть взагалі уникати паперового вигляду документації, постають питання про дорівнення цієї форми до письмової та про наявність підпису в такому вигляді документації [3].

Доведено, що при вчиненні односторонніх правочинів ми маємо компіляцію між використанням технічних засобів для тексту правочину і його власноручного підписання. Головна вимога закону полягає в тому, щоб воля заповідача виражалася таким чином, щоб не завадити її дійсності і

не викривити. Саме ці вимоги стають ключовими при регулюванні в ст. 1248 ЦК прав на оформлення заповіту, для чого можливі такі варіанти: заповідач сам пише текст заповіту (власноручно) і підписує його власноручно; заповідач пише текст заповіту за допомогою технічних засобів, а підписує його власноручно; нотаріус пише текст заповіту власноручно, а заповідач підписує його власноручно; нотаріус пише текст заповіту за допомогою технічних засобів, а заповідач підписує його власноручно. В двох останніх випадках ЦК висуває лише одну вимогу – прочитання тексту заповіту вголос перед його підписанням. Якщо це неможливо внаслідок фізичних вад, то посвідчення має відбуватися при свідках. Усе це спрямовано на підтвердження дійсної волі заповідача [4].

Слід також зазначити, що, крім письмової форми заповіту, Україна у спадкових відносинах з іноземним елементом визнає усну форму заповіту. Так, наприклад, Україна приєднавшись до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів, із застере-

женням на підставі Закону № 1772-VI від 17.12.2009, застерегла, що згідно зі ст. 10 Конвенції вона залишає за собою право не визнавати заповіти, вчинені громадянами України в усній формі, крім як за виняткових обставин.

Тож, у виняткових обставинах за умови, що відносно ни мають іноземний елемент у значенні Закону «Про міжнародне приватне право», громадяни України можуть укласти усний заповіт, який буде визнано в Україні. Тобто, Конвенція, яка діє на території України відповідно до норм Конституції України, є джерелом регулювання спадкових відносин з іноземним елементом, передбачає усну форму заповіту для громадян. Але такий заповіт може бути складено громадянином України у виняткових обставинах (наприклад, коли існують загрози життю та здоров'ю заповідача). Разом з тим, термін «виняткові обставини» національне законодавство України не розкриває, що вказує на недодержання в національному законодавстві України принципу юридичної визначеності як елементу принципу верхо-

венства права. Тож, на нашу думку, Закон «Про міжнародне приватне право» потребує відповідних змін.

Вважаємо, що в умовах дії в Україні воєнного чи надзвичайного стану, беручи за основу норми іноземного законодавства щодо усних заповітів (Ізраїлю, Іспанії, Польщі, Угорщини, Швейцарії та ін.), зважаючи на вимоги ст. 205 ЦК, підтримуючи наукові ідеї про запровадження простої письмової форми заповіту (Ю. Заїка, М.Михайлів, Р.Калаур, В.Кисіль та ін.), продовжуючи наші наукові думки щодо запровадження усної форми заповіту [5], пропонуємо внести зміни до ЦК та надати за виняткових обставин, у випадку дії воєнного чи надзвичайного стану, право громадянам України укладати заповіти:

1) в усній формі перед 2 і більше свідками, які розуміють мову, якою висловлено волю заповідача, і при цьому заявлено, що ця воля є його заповітом, із/без використання технічних засобів комунікації (гаджетів). Усний заповіт втрачає чинність протягом, наприклад, 2 місяців, за умови якщо один із свідків не заявив

нотаріусу про складення такого заповіту та/чи заповідач залишився живим;

2) в електронній формі (Е-заповіт), які підписуються електронним підписом заповідача і складаються із застосуванням Порталу «Дія: Державні послуги онлайн». При цьому можливе складення заповіту в письмовій електронній формі чи усній формі з використання сучасних технічних засобів комунікації (гаджетів) (прикріплення звукового файлу).

Принагідно зазначимо, що тема застосування сучасних технічних засобів комунікації при укладенні правочинів загалом та заповітів зокрема є актуальною [5], але потребує подальших наукових досліджень.

Слід також звернути увагу й на цифровізацію нотаріального та цивільного процесів як елементів охорони та захисту спадкових прав громадян в Україні.

Суспільні відносини, які виникли та розвиваються у зв'язку з дією на території України воєнного стану, зумовили запровадження сучасних, дієвих та належних механізмів

захисту спадкових прав осіб в нотаріальному та цивільному процесі.

В Україні вже зроблено вагомі кроки щодо удосконалення нотаріального процесу шляхом його цифровізації. Так, наприклад, 15 лютого 2022 р. прийнято за основу проект закону № 5644 від 10.06.2021 р. Разом з тим, деякі його норми мають дискусійний характер та не регулюють відносини, які виникли під час дії воєнного стану. Тож, крім висвітлених вище проблем, актуальним є питання стосовно відновлення втрачених або зіпсованих нотаріальних документів, зокрема, таких як заповіт, свідоцтво (про право на спадщину) тощо. У зв'язку з цим, пропонуємо в проекті врегулювати відносини щодо оцифрування наявних документів в заведених вже спадкових справах із застосуванням Порталу «Дія», удосконалити норми системи Е-нотаріату в частині вчинення нотаріальних дій в електронній формі із застосуванням режиму відеоконференції (онлайн-режим).

Окремо слід звернути увагу й на експериментальні проекти, які запроваджені на

підставі законодавчих актів Кабінету Міністрів України у сфері е-нотаріату, та які наближують національне законодавство України до законодавства Європейського Союзу.

Зокрема, мова йде про Постанову Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1444 «Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату», якою визначено поетапне запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату до 31 грудня 2023 року, Постанову Кабінету Міністрів України від 1 липня 2022 р. № 745 «Про затвердження Правил формування та проведення перевірки нотаріального документа з електронним ідентифікатором», якою визначено процедуру формування в Єдиній державній електронній системі е-нотаріату нотаріального документа з електронним ідентифікатором та процедуру проведення його перевірки нотаріусами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими заінтересованими особами, а

також наказ Міністерства юстиції України від 22.07.2022 № 3081/5 « Про затвердження Переліку нотаріальних документів, які формуються з електронним ідентифікатором», яким затверджено Перелік нотаріальних документів, які формуються з електронним ідентифікатором, до якого віднесено заповіт.

Здійснивши науково-практичний аналіз цих та інших законодавчих актів у взаємозв'язку із Конституцією України, Законом України «Про нотаріат», зазначимо, що законодавчі акти Уряду надають право, а не обов'язок нотаріусу сформувати нотаріальний документ з QR-кодом. На нашу думку, пункт 6 Постанови Кабінету Міністрів України від 1 липня 2022 р. № 745, визначає, що формування нотаріального документа з QR-кодом може здійснювати нотаріус, який відповідно до законодавства отримав доступ до Системи е-нотаріату, не відповідає принципу юридичної визначеності, на дотримання його неодноразово наголошував Європейський Суд з прав людини, Конституційний Суд України, та про який йшлося

вище. Вважаємо, що законодавчі акти повинні чітко визначати права та обов'язки нотаріуса, і не містити правових конструкцій із словом «може». В іншому випадку слід було б визначити випадки, коли нотаріус «може» і випадки, коли нотаріус «не може» сформувати нотаріальний документ з QR-кодом.

Також пропонуємо внести зміни до Закону «Про судоустрій та статус суддів», а також ЦПК України щодо запровадження на період дії воєнного стану в судочинстві особливої онлайн роботи суду (дистанційного режиму), визначивши порядок, підстави, межі, строки онлайн розгляду і вирішення цивільних справ з дотриманням принципів та завдань цивільного судочинства. Застосування дистанційного режиму може відбуватися за аналогією із застосуванням дистанційного режиму засідань Центральної виборчої комісії, визначеного Законом України «Про Центральну виборчу комісію». Відтак, на науковому рівні доцільно розширити зміст поняття «захист прав у цивільному судочинстві» в частині запроваджен-

ня дистанційного режиму правосуддя. Все це призведе до захисту та охорони цивільних прав громадян загалом та спадкових прав зокрема.

Вбачається доцільним продовжити розробку теми щодо цифровізації нотаріату та правосуддя шляхом залучення штучного інтелекту, яка відповідає Європейській етичній хартії використання штучного інтелекту в судових системах і реаліях, що їх оточують, Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні тощо, та може бути предметом окремого проекту закону України.

Зважаючи на викладене зазначимо, що забезпечення дії конституційного принципу верховенства права та його складового елементу – принципу юридичної визначеності в спадковому праві, обтяженому дією воєнного стану, а також у повоєнний та інші періоди, полягає в тому, щоб: нотаріуси, суді та інші особи, на яких законом покладено здійснення захисту спадкових прав громадян, діяли відповідно до Конституції та законів України, уникали дискримінації за будь-якою ознакою; спадкове законодавство України було

чітким, зрозумілим, прозорим, а застосування – ефективним та своєчасним; норми захищали спадкові права громадян, а внесення змін до нього відбувалося у спосіб, визначений законом.

Наявність дискусійних та неузгоджених норм спадкового законодавства не сприяє захисту спадкових прав громадян в контексті дії принципу верховенства права, ефективному та своєчасному регулюванню спадкових відносин в умовах дії воєнного стану, та можуть «породити» різну судову та нотаріальну практики. Шлях вирішення проблеми – внесення змін до Цивільного кодексу України та іншого спадкового законодавства України.

Сподіваємося, що запровадження інноваційних методів та прийомів врегулювання відносин шляхом їх цифровізації та діджиталізації, зокрема, в частині складення, зміни та скасування заповітів знайде належний відклик у суб'єктів законодавчої ініціативи. Разом з тим, запровадження штучного інтелекту та інших форм діджиталізації потребує сучасних технологій контролю

лю кіберзлочинності. Також є громадян, які є користувачами Інтернет ресурсів, так і важливо забезпечити доступ до складання е-заповіту всім тих, хто не має такого доступу. громадянам України, це стосу-

Література

1. Законодавчі акти України, використані в цій статті, розміщені Веб-портал Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/zak>
2. Кармаза О.О. Модифікація спадкових прав в умовах дії воєнного стану та євроінтеграційних процесів. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. №4. Ч.1. С.136-141.
3. Висновок щодо форми заповіту. Експерт: І.В.Спасибо-Фатєєва. http://yurradnik.com.ua/vis_exp/%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83/
4. Висновок щодо форми заповіту. Експерт: І.В.Спасибо-Фатєєва. http://yurradnik.com.ua/vis_exp/%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83/
5. Кармаза О.О. Міжнародно-правовий аналіз спадкування за заповітом. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 41. Частина I. К.: КНУ імені Тараса Шевченка. ІМВ, 2003. С. 138 – 139.
6. Калаур І.Р. Сучасні тенденції щодо форми заповіту. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2016/16/19.pdf> (дата звернення: 21 листопада 2022 р.)

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО:

Руденко Михайло Михайлович
кандидат юридичних наук, доцент.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МВС УКРАЇНИ

В статті сформовано поняття та розкрито зміст адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності МВС України. Доведено, що адміністративно-правове забезпечення організації МВС України пронизує всю публічно-правову матерію органів внутрішніх справ. Вона в повному об'ємі розповсюджується на Міністерство, так і на його відокремлені підрозділи, що характеризується особливістю побудови структури та адміністративно-правового статусу усіх колективних та індивідуальних суб'єктів публічної адміністрації, які приймають участь у публічному забезпеченні правопорядку в Україні. Адміністративно-правове забезпечення діяльності МВС України є головним чинником що створює умови для ефективного функціонування органів внутрішніх справ, їх посадових (службових осіб). Це здійснюється з метою виконання завдань що стоять перед ними (в першу чергу публічного забезпечення прав і свобод громадян та публічного правопорядку) в процесі виконання правотворчої, правозастосовної, адміністративно-сервісної, правоохоронної, внутрішньо-організаційної та соціально-фінансової роботи. Визначено, що загальний зміст адміністративно-правового забезпечення діяльності МВС України полягає у публічному забезпеченні прав і свобод громадян, програмної та правотворчої діяльності, наданні спеціальних адміністративних послуг, забезпеченні техногенної, дорожньої та міграційної безпеки, спеціальної освіти, здійсненні соціального захи-

сту працівників, внутрішньо-організаційної діяльності, захисті ветеранів, вшануванні пам'яті загиблих героїв, піклуванні про сім'ї загиблих і поранених.

Змістом адміністративно-правового забезпечення діяльності Національну поліції, як окремого підрозділу МВС України, - є надання адміністративних і сервісних поліцейських послуг, забезпечення громадської безпеки та порядку, захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави та боротьба зі злочинністю. Основним змістом адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної гвардії України, як окремого підрозділу МВС України в умовах воєнного стану, - є відбиття збройної агресії російсько-терористичних військ, шляхом безпосереднього ведення військових дій, та виконання завдань оборони Вітчизни, захисті життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від небезпечних протиправних посягань, забезпечення державної безпеки та охорони державного кордону, припинення діяльності незаконних озброєних груп.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, адміністративно-правовий статус, адміністративно-сервісна діяльність, державний кордон, оборона вітчизни, охорона, права і свободи громадян, правоохоронна діяльність, правопорядок, структура.

The article defines the concept and discloses the content of administrative and legal support for the organization and activities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. It is proven that the administrative and legal support of the organization of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine permeates all public and legal matters of internal affairs bodies. It applies in its entirety to the Ministry and its separate divisions. Which is characterized by the peculiarity of the construction of the structure and the administrative-legal status of all collective and individual subjects of public administration, which take part in the public maintenance of law and order in Ukraine. Administrative and legal support for the activity of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is the main factor that creates conditions for the effective functioning of internal affairs bodies

and their officials (officials). This is done in order to fulfill the tasks before them in the process of law-making, law-enforcement, administrative-service, law-enforcement, intra-organizational and social-financial work. It was determined that the general content of the administrative and legal provision of activity in Ukraine is public provision of the rights and freedoms of citizens, programmatic and law-making activities, provision of special administrative services, provision of man-made, road and migration safety, special educational activities, implementation of social protection of employees, internal organizational activities, veterans, honoring the memory of fallen heroes, caring for the families of the dead and wounded. The content of administrative and legal support for the activities of the National Police, as a separate unit of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, is the provision of administrative and service police services, ensuring public safety and order, protection of human rights and freedoms, the interests of society and the state, and the fight against crime. The main content of the administrative and legal support for the activities of the National Guard of Ukraine, as a separate unit of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine under martial law, is to repel the armed aggression of the Russian terrorist forces, through the direct conduct of military operations, and the fulfillment of the tasks of defense of the Motherland, protection of life, rights, freedoms and legitimate interests citizens, society and the state from dangerous illegal encroachments, ensuring state security and protecting the state border, stopping the activities of illegal armed groups.

Keywords: administrative and legal support, administrative and legal status, administrative service activity, state border, defense of the motherland, protection, rights and freedoms of citizens, law enforcement activities, law and order, structure.

Актуальність дослідження. Органи внутрішніх справ забезпечують головну роль щодо публічного правопорядку. Підтримання правопорядку є важливим для існування будь-якого суспільства. Функція правопорядку є більш давньою за державу та право. Адже, соціальний контроль в первісних суспільствах відігравав істотну роль у стабільності спільноти. Жодне суспільство не може існувати без структури соціального регулювання, яка забезпечує порядок, за яким люди живуть у групах і за яким регулюються індивіди. Порядок є суттю соціального життя, а суспільство є природною звичкою соціального контролю людини в будь-якому суспільстві; необхідна умова, щоб захистити індивіда від самого себе та врятувати суспільство від хаосу [1].

З переходом до державно-правової дійсності функція правопорядку суспільства почала проявлятися значно релієфніше. Перша професійна поліцейська організація була створена в Єгипті приблизно в 3000 р. до нашої ери. Тоді імперія була поділена на 42 адміністративні юрисдикції;

для кожної юрисдикції фараон призначав чиновника, який відповідав за правосуддя і безпеку. Йому допомагав начальник поліції, який носив титул «sab heri seker». У містах-державах Стародавньої Греції поліцейські обов'язки поклалися на магістратів, які мали у своєму підпорядкуванні чітко визначену кількість поліцейських – по 10 відповідальних на кожний напрям публічного адміністрування: за муніципальне утримання та чистоту в містах; за підтримування порядку на ринку; забезпечення дотримання стандартів вимірювання, та одинадцять поліцейських, що забезпечували суд, в'язниці та загалом кримінальне правосуддя [2]. В Стародавньому Римі поліцейські функції, як описує В. Дейвіс, виконували легіони та їхні допоміжні війська, що використовувалися римськими губернаторами для підтримки закону та порядку в провінціях. Протягом найвеличніших часів Римської імперії відносна стабільність Pax Romana зберігалась за допомогою ефективною поліції. У містах діяли невеликі загони жандармів, часто набрані з рабів, про-

відним завданням яких була боротьба з пожежами. Вони діяли під керівництвом цивільних магістратів. В інших населених пунктах правопорядок підтримувала армія; а військові частини були розміщені в таких стратегічних точках, як переправи через річки та центри доріг [3]. Утвердження поліції та вдосконалення правоохоронної функції в Європі здійснювалось XVII-XIX століттях, як частини виконавчої влади, що здійснює специфічне публічне адміністрування – охорону громадського порядку шляхом адміністративного нагляду [4, С.29].

В Україні поліція відновила навіть раніше за відновлення Незалежності [5] під назвою «міліція» [6]. Навпаки українська міліція сприяла її отриманню [7]. Формальне ж утвердження поліції в класичній назві та нового Міністерства внутрішніх справ України відбулось після прийняття Закону України № 580-VIII «Про Національну поліцію» [8] та нового Положення «Положення про Міністерство внутрішніх справ України» що затверджене Постановою Кабінету

Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. №878. [9]

Після початку повномасштабного вторгнення російсько-терористичних військ в Україну робота Міністерства внутрішніх справ України в цілому, суттєво змінилося [10]. Виникли нові виклики та проблеми на які, в цілому гідно та професійно зреагували працівники МВС України. Це підтверджується результатами соціологічного опитування щодо довіри до інститутів суспільства. Серед державних інститутів, які входять до складу МВС України найчастіше довіра висловлюється до Національної гвардії України (86%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (85%), Державної прикордонної служби (82%), Національної поліції (71,5%) [11]. Ці позитивні тенденції відображають оцінку праці посадових осіб та співробітників МВС України, які зі зброєю в руках обороняють Вітчизну. Ці позитивні тенденції необхідно зберегти.

Отже, актуальність нашої статті полягає в тому що в ній буде розкрито поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення організації

і діяльності МВС України як в умовах воєнного так і послідовного мирного часу. Щоб висока довіра до посадових осіб та працівників МВС України була збережена, щоб вони працювали на користь народу України, а не чиновників.

Огляд останніх досліджень і публікацій. До проблеми адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності МВС України звертались вчені правники О. Бандурка, В. Басс, С. Берлач, В. Галуцько, П. Діхтієвський, Р. Ієрінг, Я. Кондратьєв, С. Константинов, М. М. Корнієнко, Д. Лазарєв, Є. Мойсєєв, В. Олефір, І. Підберезних, Ю. Римаренко, С. Стеценко та ін. Проте, безпосередньо суспільні відносини сфери предмету нашої роботи вони не аналізували. Їх наукові пошуки були зосереджені на більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах.

Виклад основних положень. Перед формуванням категорійного визначення та змісту аналізованої проблематики поперед цього звернемося до енциклопедичних знань. Згідно з українським тлумачним словником «забез-

печувати» – це постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах. Надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування. Створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось. Захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [12]. Організація - це дія за значенням організувати, організовувати і організуватися, організовуватися. Об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін. Особливості будови чого-небудь; структура. Фізичні й психічні особливості окремої особи [13]. Діяльність - це застосування своєї праці до чого-небудь. Праця, дії людей у якій-небудь галузі. Функціонування, діяння органів живого організму. Робота, функціонування якоїсь організації, установи, машини і т. ін. Виявлення сили, енергії чого-небудь [14].

Адміністративно-правове забезпечення нерозривно пов'язане з предметом адміністративного права. Згідно з теорією адміністративного права предметом адміністра-

тивного права України є суспільні відносини, які виникають між суб'єктами публічної адміністрації та приватними особами [15]. Провідною складовою адміністративно-правового забезпечення є публічне адміністрування, як адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, яка є зовнішнім виразом реалізації завдань (функцій) виконавчої влади, що здійснюється з метою задоволення публічного інтересу і негативно відмежується від законодавчої судової та політичної діяльності. За змістом види публічного адміністрування поділяються на такі: надання публічною адміністрацією адміністративних послуг, коли публічна адміністрація має якнайповніше задовольняти права, свободи та інтереси приватних осіб; здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності (публічного управління), у процесі якої публічна адміністрація здійснює публічне виконання законодавства та території всієї держави (виконавча діяльність) та відповідно до прописаної компетенції видає з цієї метою підзаконні нормативно-правові акти на основі законів із

метою їх виконання через деталізацію та уточнення (розпорядча діяльність) [16].

Вчені у підгалузі адміністративного права «Адміністративної діяльності органів внутрішніх справ» доводять, що адміністративна діяльність органів внутрішніх справ складається у сфері організації та практичного здійснення охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, боротьби зі злочинністю і окремо адміністративними правопорушеннями у громадських місцях, відносини в яких проявляється правотворча, правозастосовна та правоохоронна діяльність органів внутрішніх справ, характер форми і методи її здійснення, а також механізм дії правового регулювання, наукові досягнення у цій галузі [17].

Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МВС України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах: забезпечення охорони

прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; захисту Державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [18].

Тим самим, на наш погляд, не виникає сумніву, що МВС України, будучи правоохоронним органом одночасно є політичним органом. На слушну думку Ю.Римаренка, політико-правове забезпечення діяльності органів внутрішніх справ полягає в тому що МВС

України є невід'ємною складовою державного механізму, в якому сама держава є генератором і провідником політики в усіх сферах суспільного життя, в тому числі правоохоронній діяльності. При цьому, на думку мислителя, слід врахувати, що на систему МВС України так, чи інакше впливають ті чи інші політичні сили як через відповідні державні установи, так і через партії та громадські об'єднання. Водночас, система МВС України безпосередньо впливає на ті чи інші події суспільно-політичного життя, діяльність політичних партій і громадських об'єднань у процесі право застосовної та правоохоронної діяльності. Політичний аспект діяльності органів внутрішніх справ безпосередньо пов'язаний із посиленням державного впливу на негативні явища в процесі правоохоронної діяльності і є досить складним і багатоаспектним. З цієї точки зору законність, як чинник забезпечення принципу верховенства права, перетворюється на політичну та правову цінність [19, С.73]. По-іншому, слід підкреслити що МВС виконує яскраво виражену

правоохоронну функцію в політичній та правовій системі України.

Правоохоронна діяльність – це форма здійснення функцій держави через владну оперативну діяльність державних органів, спрямовану на забезпечення охорони норм права від порушень, на захист наданих громадянам суб'єктивних прав та забезпечення виконання покладених на них юридичних обов'язків. На думку, Р. Шай до головних складових правоохоронної функції належать: профілактична (профілактика правопорушень, які тягнуть за собою юридичну відповідальність у сфері публічного права); захисна (захист життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб); охорона громадського порядку, громадської безпеки й власності; ресоціалізаційна (найбільш характерна для органів і служб у справах неповнолітніх, служб, що здійснюють адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі); оперативно-розшукова; розслідування злочинів; судового розгляду справ; розгляду справ про адміністративні

правопорушення; розгляду справ про фінансові та адміністративно-господарські правопорушення (тобто розгляд справ про адміністративні правопорушення, скоєні юридичними особами або громадянами-підприємцями); виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання й досудового слідства та прокурорів [20].

За твердженням великого німецького мислителя Р. Ієрінга, право це безперервна робота державної влади та цілого народу. Адже, кожен індивід, поставлений у необхідність захищати своє право та має вносити свій внесок для здійснення правової ідеї на землі. Боротьба за право є вічною і буде існувати доки буде існувати людський світ[21].

Тим самим, правоохоронна діяльність завжди спрямована на боротьбу за право. Вона характеризується: по-перше, ця діяльність спрямована на охорону права від будь-яких порушень; по-друге, вона може здійснюватись не в будь-який спосіб, а лише через застосування нормативно-правових актів; по-третє, ця діяльність повинна відповідати приписам

матеріального закону. Відхилення від припису закону під будь-яким приводом вважається актом незаконним, несумісним з охороною прав і свобод людини; по-четверте, вона реалізується з додержанням певних, встановлених у процесуальному законі процедур, наслідком їх порушення може бути визнання рішення незаконним, тобто таким, що не має юридичної сили тощо; по-п'яте, правоохоронна діяльність безпосередньо пов'язана із застосуванням примусу стосовно осіб, які порушують право; по-шосте, вона реалізується спеціально уповноваженими на те органами, переважно це відповідно підготовлені службовці, в основному – юристи, які мають особливі повноваження (застосування зброї та спецзасобів, право позбавлення волі, обмеження дієздатності). У їх розпорядженні є необхідні матеріальні й технічні засоби [22].

Отже, МВС України виконує яскраво виражену правоохоронну функцію щодо боротьби за право, забезпечення прав, свобод громадян, прав і законних інтересів юридичних осіб та суспільства, пу-

блічного інтересу суспільства засобами публічного права.

Проте, правоохоронна функція не є єдиною системою діяльності МВС України. Важке місце в ній займає також і публічно-сервісна функція. Адже, до складу МВС України входять сервісні центри, які працюють з людьми та для людей, надаючи державні послуги, віднесені до компетенції МВС України. А також бере участь у реалізації державної політики у сфері надання адміністративних послуг. Серед основних послуг сервісних центрів МВС України це – видача та обмін посвідчень водія, складання іспитів на право керування транспортними засобами, реєстрація та перереєстрація транспортних засобів, видача та зберігання номерних знаків, а також оформлення дозволу на перевезення небезпечних вантажів [23].

Отже, додатковою функцією МВС України є публічно-сервісна, в процесі якої працівники сервісних центрів надають спеціальні адміністративні послуги фізичним та юридичним особам.

Крім того, у спеціальній юридичній літературі з адмі-

ністративної діяльності органів внутрішніх справ виділяють такі основні функції (напрямки) діяльності МВС України: адміністративну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, профілактичну, охорону та виконавчу [24, С. 5].

Здійснення функції МВС України здійснюється не в якійсь безособовій формі а посадовими особами, військовослужбовцями та службовцями підрозділів МВС України. А саме, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Національної гвардії України, Державної міграційної служби України та Головного сервісного центру МВС України [25]. Кожна із зазначених служб має свою специфіку щодо функціоналу, так наприклад, Державна служба України з надзвичайних ситуацій є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сфері цивільно-

го захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності [26].

Особливість діяльності МВС України за окремими напрямками діяльності, полягає в їх в загальному призначенні та соціальні ролі у механізмі держави та у специфіці змісту діяльності як суб'єкта системи забезпечення національної безпеки, які впливають із розподілу функцій серед відповідних державних органів, що зумовлює відповідні форми та методи діяльності, закріплені відповідними нормативно-правовими актами [27, С.61].

Виходячи з норм спеціального Положення від 28 жовтня 2015 р. № 878 узагальнимо, що безпосереднім змістом діяльності МВС України - є програмна, правотворча, міжнародна, санкційна та інформаційна адміністративна діяльність; адміністратив-

но-сервісна, дозвільна, ліцензійна, охоронна, судово-експертна, вибухозахисна та спеціально-освітня діяльність; адміністративна діяльність щодо забезпечення техногенної, дорожнього руху та міграційної безпеки; забезпечення бойової та мобілізаційної роботи в системі МВС України; правозахисна діяльність, у випадках визначених законодавством; внутрішньо-організаційна, зокрема кадрова робота в системі підрозділів МВС; заходи щодо соціального захисту працівників, ветеранів, вшанування пам'яті загиблих героїв, турбота про сім'ї загиблих та поранених [28].

Отже, загальним змістом адміністративно правового забезпечення діяльності МВС України є публічне забезпечення прав і свобод громадян, програмна та правотворча діяльність, надання спеціальних адміністративних послуг, забезпечення техногенної, дорожньої та міграційної безпеки, спеціальна освітня діяльність, здійснення соціального захисту працівників, внутрішньо-організаційна діяльність, ветеранів, вшанування пам'яті загиблих героїв, піклування

про сім'ї загиблих і поранених. Носять певні елементи адміністративно-правового забезпечення такі види діяльності МВС України як, організація забезпечення бойової роботи в системі та вибухозахисна діяльність. Не відноситься до предмету нашого аналізу міжнародна діяльність МВС України.

Окрім того, спеціальним Законом України «Про Національну поліцію» визначено, що: завданням поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Систему поліції складають: центральний орган управління поліції та територіальні органи поліції. До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність

керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань. У складі поліції функціонують: кримінальна поліція; патрульна поліція; органи досудового розслідування; поліція охорони; спеціальна поліція; поліція особливого призначення; інші підрозділи, діяльність яких спрямована на виконання завдань поліції або на забезпечення її функціонування, рішення про створення яких приймається керівником поліції за погодженням з МВС України. У системі поліції можуть утворюватися науково-дослідні установи та установи забезпечення, заклади професійної (професійно-технічної) освіти зі специфічними умовами навчання [29].

Отже, змістом адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції, як окремого підрозділу МВС України, - є надання адміністративних і сервісних поліцейських послуг, забезпечення громадської безпеки та порядку, захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, боротьба зі злочинністю шляхом адміністративної діяльності. Не відноситься до предмету нашої роботи

поліцейська діяльність щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового слідства.

В свою чергу, Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначене для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Національна гвардія України бере участь, відповідно до закону, у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бо-

йових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [30;31].

Отже, основним змістом адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної гвардії України, як окремого підрозділу МВС України, в умовах воєнного стану, - є відбиття збройної агресії російсько-терористичних військ, шляхом безпосереднього ведення військових дій, та виконання завдань оборони Вітчизни, захисту життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від небезпечних протиправних посягань, забезпечення державної безпеки та охорони державного кордону, припинення діяльності незаконних озброєних груп.

Основними завданнями Державної служби України з надзвичайних ситуацій є - реалізація державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-ря-

тувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб; внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у зазначених сферах; реалізація в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сфері волонтерської діяльності; виконання функцій компетентного органу у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки [32].

Отже, змістом адміністративно-правового забезпечення діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій, як окремого підрозділу МВС України є безпосереднє запобігання виникненню та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, гасіння пожеж, ліквідація наслідків вражень російсько-терористичних військ по об'єктам цивільної інфраструктури, зокрема рятування людей із під

завалів вражених ракетами будівель [33]; здійснення державного нагляду (контролю) у сфері цивільного захисту, виконання функцій компетентного органу щодо діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Основними функціями Державної прикордонної служби України є: охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму; здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення [34]; охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організа-

цій; ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України; участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів; участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом; охорона закордонних дипломатичних установ України; координація діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України [35].

Отже, змістом адміністративно-правового забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України, як окремого підрозділу МВС України, - є охорона державного кордону України та забезпечення дотримання режиму державного кордону, контроль за перетином державного кордону України та з тимчасово окупованими територіями, протидія нелегальній імміграції.

Крім того, слід зазначити, що ст. 18 Закону України „Про правовий режим воєнного стану” передбачено, що Вер-

ховний головнокомандувач Збройних Сил України визначає порядок взаємодії, підпорядкування чи оперативного підпорядкування військових формувань [36]. На наш погляд, до військових формувань в Україні відносяться такі окремі підрозділи МВС, як Державна прикордонна служба України та Національна гвардія України. Не відноситься до військових формувань такі підрозділи МВС України, як Національна поліція [37], Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна міграційна служба України та Головний сервісний центр МВС України. Відповідно військовослужбовці Державної прикордонної служби України та Національної гвардії України є комбатантами, які приймають участь у Вітчизняній (народній) війні Українського народу з російськими терористичними військами [38;39].

Висновки. Отже, адміністративно-правове забезпечення організації МВС України пронизує всю публіч-

но-правову матерію органів внутрішніх справ і в повному об'ємі розповсюджується як безпосередньо на саме Міністерство так і на його відокремлені підрозділи. Такий підхід характеризується особливістю побудови структури та адміністративно-правового статусу усіх колективних та індивідуальних суб'єктів публічної адміністрації, які приймають участь у публічному забезпеченні правопорядку в Україні. Адміністративно-правове забезпечення діяльності МВС України є головним чинником, що створює умови для ефективного функціонування органів внутрішніх справ, їх посадових (службових осіб) з метою виконання завдань що стоять перед ними (в першу чергу публічного забезпечення прав і свобод громадян та публічного правопорядку) що здійснюється в процесі виконання правотворчої, правозастосовної, адміністративно-сервісної, правоохоронної, внутрішньо-організаційної та соціально-фінансової роботи.

Література:

1. Vineeta K. Social Control and Love in Primitive Societies. Anthromania. 2022. <https://www.anthromania.com/2022/11/03/social-control-and-laws-in-primitive-societies/>
2. The history of policing in the West. Encyclopaedia Britannica. 2022. <https://www.britannica.com/topic/police/The-history-of-policing-in-the-West>
3. Davies R. Published in History Today Volume 18 Issue 10 October 1968. Historytoday. 2022. <https://www.historytoday.com/archive/police-work-roman-times>
4. Політичний вимір діяльності міністерства внутрішніх справ України (Відповіді на виклики XXI століття) / за ред. Ю. Римаренка, Я. Кондратьєва. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003 292 с.
5. Про проголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради Української РСР. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. ст. 502.
6. Про міліцію. Закон України від 20 грудня 1990 р. № 565-XII. Закон втратив чинність на підставі Закону № 80-VIII від 02.07.2015. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. №4. ст. 20.
7. Алексеєнко В. Спроба державного перевороту в СРСР і України. Освітній Проект «На Урок». 1991. <https://naurok.com.ua/urok-na-temu-progoloshennya-nezalezhnosti-ukra-ni-249406.html>
8. Про Національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379.
9. Положення про Міністерство внутрішніх справ України. Затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>
10. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64. Верховна рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
11. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023р.). Центр Разумкова. 2023. <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r>
12. Забезпечувати. Словник української мови: в 11 томах. Том 3. 1972. С. 18. <http://sum.in.ua/s/zabezpechuvaty>
13. Організація. Словник української мови: в 11 томах. Том 5, 1974. С. 739. <http://sum.in.ua/s/orghanizacija>
14. Діяльність. Словник української мови: в 11 томах. Том 2. 1971. С. 311. <http://sum.in.ua/s/dijaljnistj>
15. Галунько В., Стеценко С., Берлач А., Буханевич О., Ситников О. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 704 с.
16. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунь-

ко, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

17. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: навчальний посібник / за заг. ред. Є. Мойсеєва. Київ: Інтерсервіс, 2010 428 с.

18. Положення про Міністерство внутрішніх справ України. затверджено постановою кабінету міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%d0%bf#text>

19. Політичний вимір діяльності міністерства внутрішніх справ України (Відповіді на виклики XXI століття) / за ред. Ю. Римаренка, Я. Кондратьєва. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 292 с.

20. Шай Р.Я. Правоохоронна функція правової держави: теоретико-практичні аспекти: монографія. Львів: ТзОВ «Ліга-експрес», 2014. 199 с.

21. Іерінг Р. Боротьба за права (1874). Електронна бібліотека RoyalLib.com. 2022. URL: https://royallib.com/book/fon_iering_rudolf/borba_za_pravo.htm

22. Шай Р.Я. Правоохоронна функція правової держави: теоретико-практичні аспекти: монографія. Львів: ТзОВ «Ліга-експрес», 2014. 199 с.

23. Головний сервісний центр МВС України. МВС України. 2022. <https://mvs.gov.ua/uk/struktura/organs-system-mia/main-service-center-1>

24. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: навчальний посібник / за заг. ред. Є. Мойсеєва. Київ: Інтерсервіс, 2010 428 с.

25. Структура. МВС України. <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/struktura>

26. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015р. № 1052. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. 2022. <https://dsns.gov.ua/uk/polozhennya>

27. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорії та практики / від. ред. Ю. Римаренко. Київ: КНТ, 2006 740 с.

28. Положення про Міністерство внутрішніх справ України. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015р. № 878. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%d0%bf#text>

29. Про Національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379.

30. Про Національну гвардію України. Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 17. ст. 594.

31. "Запорізький месник": строковик Нацгвардії з ПЗРК збив 3 літаки РФ за півтора місяця. Еспресо. 2022. <https://espresso.tv/naparnik-privida-kieva-strokovik-natsgvardii-za-pivtori-misyatsi-zbiv-tri-vorozhi-litaki>

32. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text>

33. Шварц Д., Печенюк А. Її голос почули під завалами: у Дніпрі дивом вдалося врятувати жінку. УНІАН. 2023. <https://www.unian.ua/war/obstril-dnipra-14-sichnya-unikalna-istoriya-poryatunku-zhinki-yaka-zmogla-dokrichatisya-doryatuvalnikiv-12110091.html>

34. Перетинання державного кордону під час правового режиму воєнного стану. Державна прикордонна служба України. 2023. <https://dpsu.gov.ua/ua/Peretinannya-derzhavnogo-kordonu-pid-chas-pravovogo-rezhimu-vonnogo-stanu-Pitannya-vidpovid/>

35. Про Державну прикордонну службу України. Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. ст.208

36. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. ст. 250.

37. Декларація про поліцію. Парламентська асамблея Ради Європи від 8 травня 1979 р. Резолюція 690. <https://ips.ligazakon.net/document/view/mu79314?an=2>

38. Галуцько В., Підберезних І., Махмурова-Дишлюк О. Вітчизняна (народна) війна Українського народу з російською агресією 2022 року: чинники публічного адміністрування. Академія адміністративно правових наук. <http://www.ssaals.com.ua/?p=8933>

39. У Бахмуті загинув прикордонник з Краматорська. Kramatorsk. 2023. https://www.kramatorskpost.com/u-baxmuti-zaginuv-prikordonnik-z-kramatorska_85224.

Пригладь В. В.,
аспірант

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В статті сформовано категорійне розуміння та розкритий зміст публічного адміністрування національної безпеки України. Доведено що, публічне адміністрування національної безпеки України це адміністративна діяльність загальних та спеціальних суб'єктів публічної адміністрації, яка є зовнішнім виразом реалізації завдань (функцій) виконавчої влади щодо забезпечення воєнної, людської, державної, громадської, кібербезпеки та екологічної безпеки, що здійснюється на основі реалізації норм адміністративного права. Сформовано що в умовах повномасштабного російсько-терористичного вторгнення в Україну забезпечення військової безпеки є пріоритетним чинником сучасного розвитку Українського суспільства та держави. З'ясовано що, як для умов воєнного, так і мирного часу, залишаються актуальними питання, людської, економічної, фінансованої та екологічної безпеки. Зроблено висновок, що особливо в умовах скоєння терористичних актів росією, щодо мирного населення України гостро стоять питання забезпечення людської безпеки, яку часто вітчизняні суб'єкти публічної адміністрації здійснюють під обстрілами російських терористів. Виходячи із змісту профільного Закону 21 червня 2018 р. № 2469-VIII основними напрямками національної безпеки є забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу України, складовими є воєнна безпека, громадська безпека, державна безпека та кібербезпека. Крім того, виходячи з доктринальних джерел і Стратегії національної безпеки України (2020р.) первинною складовою національної безпеки є людська безпека, а однією з

головних екологічна. Доведено що, усі види національної безпеки забезпечується на основі реалізації норм адміністративного права загальними та спеціальними суб'єктами публічної адміністрації.

Ключові слова: воєнна безпека, воєнний стан, демократія, завдання (функції), людська безпека, національна безпека, норми адміністративного права, публічна адміністрація, суверенітет.

The article forms a category of understanding and reveals the content of the public administration of the national security of Ukraine. It has been proven that the public administration of the national security of Ukraine is the administrative activity of general and special subjects of public administration, which is an external expression of the implementation of the tasks (functions) of the executive power to ensure military, human, state, public, cyber, and environmental security, which is carried out on the basis implementation of the norms of administrative law. It was established that in the conditions of a full-scale Russian-terrorist invasion of Ukraine, ensuring military security is a priority factor in the modern development of Ukrainian society and the state. It was found that, both for wartime and peacetime conditions, issues of human, economic, financial, and environmental security remain relevant. It was concluded that, especially in the conditions of the commission of terrorist acts by Russia, the issue of ensuring human security is acute for the peaceful population of Ukraine, which is often carried out by domestic subjects of public administration under fire from Russian terrorists. Based on the content of the profile Law No. 2469-VIII of June 21, 2018, the main directions of national security are ensuring state sovereignty and territorial integrity, the democratic constitutional system of Ukraine, the components of which are military security, public security, state security, and cyber security. In addition, based on doctrinal sources and the National Security Strategy of Ukraine (2020), the primary component of national security is human security, and one of the main ones is environmental security. It has been proven that all types of national security are ensured based on the implementation of the

norms of administrative law by general and special subjects of public administration.

Keywords: democracy, human security, martial law, military security, National security, norms of administrative law, public administration, sovereignty, tasks (functions).

Актуальність дослідження. В умовах сьогодення не викликає сумніву, що безпека це головна мішень Росії як в Україні так і всюди в Європі, всюди у вільному світі. Знищувати безпеку це нести смерть і безлад. Усі, хто допомагає Україні повертати безпеку, хто тисне на Росію – усі є захисниками миру [1]. В такій військовій, економічній, соціальній, безпековій та правовій парадигмі знаходиться Український народ від часу початку повномасштабного вторгнення російсько-терористичних військ в Україну, що розпочався 24 лютого 2022 р [2]. Війна за Незалежність Української держави триває. Треба погодитися з точкою зору І. Підберезних, що головною цінністю для українського народу є національна суверенна незалежна держава, адже тільки вона може захистити громадян України від убивства, калічення, втрати здоров'я та майна внаслідок

військово-терористичної агресії, голодомору, заслання в Сибір, змушеної еміграції, інших грубих порушень невід'ємних природних прав, свобод та інтересів. Відповідно військова безпека в умовах сьогодення є першочерговою складовою забезпечення національної безпеки, коли кожен чиновник і громадянин України свідомо заради чинних і майбутніх поколінь зобов'язаний захищати суверенітет та територіальну цілісність України в межах своїх професійних, інтелектуальних, вікових і фізіологічних специфічних особливостей [3]. Тим самим, на наш погляд, ні в кого не може викликати сумнів, що забезпечення військової безпеки є актуальним і пріоритетним чинником сучасного розвитку Українського суспільства і держави.

Хоча не тільки, як для умов воєнного так і мирного часу, залишаються актуальними питання, людської, економічної,

фінансованої та екологічної безпеки. Особливо гостро стоять питання перших з трьох, адже в умовах війни життя і здоров'я мирних громадян України має бути ефективно забезпечене публічними органами. А здійснювати це під обстрілами російських терористів дуже важко та не можливо використовуючи старі класичні інструменти публічного адміністрування. Тут без розумного креативу обійтися не можливо [4]. Також, безпрецедентні сприяючі правові та організаційні заходи були запровадженні щодо функціонування економіки [5]

Отже в умовах сьогодення питання публічного адміністрування національної безпеки України є надзвичайно актуальними.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблему національної безпеки України в адміністративному аспекті розкривали в своїх працях вітчизняні вчені О. Бандурка, В. Басс, В. Білоус, В. Галунько, М. Корнієнко, Є. Мойсєєв, Н. Нижник, В. Олефір, І. Підберезних, Г. Пономаренко, Ю. Римаренко, Г. Ситник, В. Фелик та ін. Проте, безпосе-

редньо суспільні відносини сфери предмету нашої роботи вони не аналізували. Їх наукові пошуки були зосереджені на більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах.

Виклад основних положень. На думку укладачів енциклопедії енциклопедичних сучасних знань, національна безпека - це захищеність національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. У світі не існує єдиного усталеного визначення поняття. Співіснують різні підходи до трактування терміну національна безпека через його складний, багатокомпонентний і міждисциплінарний характер. Аналізований термін запроваджений у політичний дискурс 1788 р одним із батьків засновників американської демократії А. Гамільтоном. Він набув широкого вжитку на початку ХХ ст. у результаті осмислення ролі держави у системі суспільних відносин, шляхів забезпечення влади, захисту національних інтересів. Розвиток у другій половині ХХ столітті теорії міжнародних відносин сприяв активізації наук дослідження у сфері національної безпеки. Поступово розгляд інституту

національної безпеки вийшов за рамки класичної реалістичної парадигми міжнародних відносин і відбувався також у парадигмі лібералізму, англійської школи, стратегічних досліджень, критичної теорії та ін. З часом було виокремлено новий науковий напрям – безпекові дослідження. На рівні офіційних документів поняття національна вперше вжито у законі США «National Security Act of 1947» («Про національну безпеку»). У ньому було визначено структуру органів державної влади, відповідальних за цю сферу, та їхні повноваження, хоча й не подано дефініції самого поняття [6].

У вітчизняній науковій думці І. Колб вважає, що Національна безпека України – це гарантована Конституцією України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими законами, а також діяльністю особи, суспільства і держави захищеність національних інтересів України, що визначені на законодавчому рівні, від реальних та потенційних загроз, з урахуванням можливостей держави у конкретних

соціально-економічних та політичних умовах її життєдіяльності [7]. І. Підберезних доводить, що адміністративно-правове забезпечення національної безпеки в сукупності – це комплексний інститут адміністративного права, який у свою чергу є невід'ємною та провідною складовою правового забезпечення національної безпеки, наповнений численними вертикальними й горизонтальними зв'язками, поєднує однорідні суспільні відносини щодо створення всіх умов для безпечного існування громадян усередині держави й захисту їх від будь-якої зовнішньої агресії та збереження держави загалом як головної цінності, що здійснює охорону своїх громадян від усіх видів небезпеки [3].

У профільному Законі України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України» визначено, національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Більш спеціаль-

но розкрито, що воєнна безпека - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз. Громадська безпека і порядок - захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз. Державна безпека це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. Стратегія кібербезпеки України це документ довгострокового планування, що визначає загрози кібербезпеці України, пріоритети та напрями забезпечення кібербезпеки України з метою створення

умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави [8].

Виходячи з формально-догматичного аналізу профільного Закону 21 червня 2018 р. № 2469-VIII можна зробити висновок, що найбільш важливими чинниками національної безпеки забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу України. Складовими національної безпеки є воєнна безпека, громадська безпека, державна безпека та кібербезпека.

В юридичній спеціальній з аналізованого нами питання літературі визначається складна структура національних інтересів які можуть кваліфікуватися за різними ознаками. За ступенем важливості для суспільства виділяють життєво важливі, важливі та другорядні національні інтереси. За ступенем стійкості: короткострокові, середньострокові та довгострокові. За функціональними сферами: політичні економічні та інші [9]. На наш погляд не з усіма зазначеними вище підходами можна пого-

дитися. Зокрема, відносити до національних інтересів питання які мають другорядні інтереси є не виваженим рішенням. Більш слушною у цьому аспекті є думка В. Фелика, який доводить, за цінності свободи, безпеки демократії, верховенство права необхідно постійно боротися. Ця боротьба є багатогранною [10, С. 35]. Крім того слід відзначити, що законодавчий перелік змісту національної безпеки України є неповним. На наш погляд, первинною складовою національної безпеки є людська безпека, а однією з головних - екологічна.

Такі наші наукові підходи підтверджується Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», згідно з якою первинною складовою національної безпеки визначено «Безпеку Людини - Безпеку країни», в якій поперед всього підкреслено, що Конституційні цінності: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека - найвища соціальна цінність в Україні.

Реалізація цієї норми Конституції України - головна ціль державної політики національної безпеки. «Ми творимо Україну вільною, заможною, безпечною державою, де панує право, де держава захищає громадян (підкреслено нами. В. П) і суспільство, де кожен може реалізувати свої таланти і здібності, де люди дихають чистим повітрям, п'ють чисту воду та з якою пов'яжуть долю наші діти й онуки» [11].

На наш погляд, остання теза аналізований стратегії однозначно доводить що головними складовими національної безпеки України, поряд з іншими є людська та екологічна.

Що стосується публічного адміністрування аналізованої нами проблематики, то звернемось до теорії адміністративного права. Зовнішнім виразом реалізації юридичної діяльності виконавчої влади є публічне адміністрування. Публічне адміністрування як форма реалізації публічної влади характеризується: 1) зовнішнім виразом реалізації завдань (функцій) виконавчої влади. Основними функціями держави в умовах воєнного стану є

оборона та забезпечення прав, свобод та інтересів громадян, які потерпають від російсько-терористичної агресії. Проте це не знімає відповідальності публічної влади за реалізацію інших функцій виконавчої влади – економічної, соціальної, правоохоронної, екологічної, інфраструктурної тощо; 2) адміністративною діяльністю публічної адміністрації; 3) здійсненням із метою задоволення публічного інтересу; 4) негативним відмежуванням від: законодавчої діяльності; здійснення слідства та правосуддя; політичної діяльності; діяльності, спрямованої на задоволення приватних і відомчих інтересів. В цілому, В. Галуцько доводить, що публічне адміністрування як форма реалізації публічної влади, – це адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, яка є зовнішнім виразом реалізації завдань (функцій) виконавчої влади, що здійснюється з метою задоволення публічного інтересу й негативно відмежовується від законодавчої, судової та політичної діяльності [10, С.44-45].

Висновки: Усе вище наведене дає можливість формулювати наступні узагальнення щодо категорійного визначення та змісту національної безпеки України умовах повномасштабного російсько-терористичного вторгнення в Україну:

1) забезпечення військової безпеки є пріоритетним чинником сучасного розвитку Українського суспільства і держави в умовах повномасштабного вторгнення російської туристичних військ Україні що розпочалося 24 лютого 2022р.;

2) як для умов воєнного так і мирного часу, залишаються актуальними питання, людської, економічної, фінансованої та екологічної безпеки;

3) особливо в умовах скоєння терористичних актів російською, щодо мирного населення України гостро стоять питання забезпечення людської безпеки, яку часто вітчизняні суб'єкти публічної адміністрації здійснюють під обстрілами російських терористів;

4) виходячи із змісту профільного Закону 21 червня 2018 р. № 2469-VIII основними напрямками національ-

ної безпеки є забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, демократичного конституційного лада України, складовими є воєнна безпека, громадська безпека, державна безпека та кібербезпека;

5) крім того, виходячи з доктринальних джерел і Стратегії національної безпеки України (2020р.) первинною складовою національної безпеки є людська безпека, а однією з головних екологічна;

6) усі види національної безпеки забезпечується на основі реалізації норм адміні-

стративного права загальними та спеціальними суб'єктами публічної адміністрації.

Отже, публічне адміністрування національної безпеки України, – це адміністративна діяльність загальних та спеціальних суб'єктів публічної адміністрації, яка є зовнішнім виразом реалізації завдань (функцій) виконавчої влади щодо забезпечення воєнної, людської, державної, громадської, кібернетичної та екологічної безпеки, що здійснюється на основі реалізації норм адміністративного права.

Література:

1. Зеленський В. Усі, хто допомагає Україні повертати безпеку, хто тисне на Росію – усі є захисниками миру. Харківська обласна адміністрація. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6WiwXA5f7v4>

2. Про введення воєнного стану в Україні. Введений Указом Президента України від 24 лютого 2022р. № 64. Президент України Володимир Зеленський. 2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

3. Підберезних І. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки: порівняльно-правовий аналіз: автореферат дис. доктора наук. Дніпро, 2022. 36 с.

4. У Мінреінтеграції пояснили, як відбуватиметься примусова евакуація дітей з Бахмута. Суспільне. 2023. URL: <https://suspilne.media/408231-u-minreintegracii-poasnili-ak-vidbuvatimetsa-primusova-evakuacia-ditej-z-bahmuta/>

5. Оподаткування в умовах воєнного стану: питання та відповіді. Ед Рем. 2023. URL: <https://adram.com.ua/opodatkovannya-v-umovah-voennogo-stany-putannya-ta-vidpovidi/>

6. Національна безпека. Енциклопедія сучасних знань. 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-71068>

7. Колб І., Попельнюк Т. Співвідношення понять «безпека» та «Національна безпека України»: теоретичний аспект у сенсі сучасної правової політики. Державний університет Житомирська політехніка. 2020. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/46-2.pdf>

8. Про національну безпеку України. Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради. 2018. № 31. ст.241.

9. Нижник Н., Ситник Г., Білоус В. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку). 2020. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Nyzhnyk_Nina/Natsionalna_bezpeka_Ukrainy_metodolohichni_aspekty_stan_i_tendentsii_rozvytku/

10. Галуцько В., Стеценко С., Берлач А., Буханевич О., Ситников О. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 704 с.

11. Про Стратегію національної безпеки України. Затверджена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. Уведена в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392. URL: <https://fsu.gov.ua/download/activity/ukaz-strateg-nats-bezpeky.pdf>

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО:

Шпак Юрій Станіславович,
аспірант

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКО- ГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті з'ясовано сутність принципів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Доведено, що це комплекс найбільш загальних і стабільних засад щодо недопущення (присікання) посягань та відновлення порушеного права земельної власності, дотримання екологічних норм та правил землекористування, а також загального публічного інтересу держави та суспільства. Здійснено класифікацію принципів адміністративно правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення на: 1) фундаментальний принцип верховенства права; 2) принципи належного врядування; 3) профільні принципи земельного законодавства; та 4) спеціальні принципи охорони земель. Виходячи з засад філософові права узагальнено, що принцип верховенства права у сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення полягає у тому, що головною цінністю для суб'єктів публічної адміністрації є права та законні інтереси власника земельної ділянки. Провідною цінністю є публічний інтерес суспільства на ощадливе використання земель сільськогосподарського призначення, їх відновлення, захисту ґрунтів від ерозії та іншого знищення, чи погіршення стану. Вторинною цінністю є права та законні інтереси орендарів земель сільськогосподарського призначення. Адміністративні органи при здійсненні адміністративно-правової охорони земель сільсько-

господарського призначення можуть діяти тільки в порядку і спосіб передбачені Конституцією та законами. Адміністративні суди при здійсненні адміністративно-процесуальної охорони прав і законних інтересів приватних осіб від порушення суб'єктів владних повноважень не є абсолютно зв'язаними формально діючим законодавством. Вони можуть виходити за його межі приймаючи справедливі рішення на основі прецедентів Європейського суду з прав людини, зразкових рішень Верховного суду та у виключних випадках на основі правової доктрини.

Ключові слова: адміністративний суд, адміністративні органи, адміністративно-правове забезпечення, верховенство права, земельне законодавство, земля, належне врядування, охорона, принцип, філософія права.

Principles of administrative and legal protection of agricultural lands in Ukraine

The article clarifies the essence of the principles of administrative and legal protection of agricultural lands in Ukraine. It has been proven that this is a set of the most general and stable requirements regarding the prevention of encroachments and the restoration of violated land ownership rights, compliance with environmental norms and rules of land use, as well as the general public interest of the state and society. The classification of the principles of administrative and legal protection of agricultural lands was carried out into: 1) the fundamental principle of the rule of law; 2) principles of good governance; 3) specific principles of land legislation; and 4) special principles of land protection. Based on the principles of philosophical law, it is summarized that the principle of the rule of law in the field of administrative and legal protection of agricultural lands is that the main value for subjects of public administration is the rights and legal interests of the owner of the land plot. The leading value is the public interest of society in the economical use of agricultural lands, their restoration, soil protection from erosion and other destruction or deterioration. Secondary value is the rights and legal interests of tenants of agricultural land. Administrative bodies in the implementation of administrative and legal protection of agricultural land can act only in the order and manner provided by the Constitution

and laws. Administrative courts, in the implementation of administrative-procedural protection of the rights and legitimate interests of private individuals from violation of the subjects of power, are not absolutely bound by the formally effective legislation. They can go beyond it by making fair decisions based on the precedents of the European Court of Human Rights, exemplary decisions of the Supreme Court and, in exceptional cases, on the basis of legal doctrine.

Keywords: administrative and legal support, administrative bodies, administrative court, Earth, good governance, land legislation, philosophy of law, principle, protection, Rule of Law.

Вступ. Право характеризується засадами прогресивності завдяки яким утвердилося в усіх без винятку державах світу. В юридичній літературі та практиці правотворчості зазначені засади як правило формалізуються у формі принципів. Вони є легалізованими в нормативно-правових актах, саме тому, що в них об'єктивно узагальнені існуючі гуманітарні засади суспільства. У принципах сутність права розкривається найбільш загально. На їх основі базується діяльність суб'єктів публічної адміністрації які здійснюють адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Їх порушення у визначених випадках приводить до не чинності нормативно-правових актів,

порушення засад законності у діяльності адміністративних органів. Тому їх узагальнення та науковий аналіз в умовах сьогодення відіграє важливе значення для забезпечення справедливої та ефективної охорони прав суб'єктів земельної власності та публічного інтересу суспільства. Створення належних умов для виробництва сільськогосподарської продукції її переробки, утвердження в цілому достатньої безпеки України та людства.

Отже, принципи адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення займають важливе місце в теорії і практиці аналізованої проблематики. У цій сфері наявні не тільки певні законодавчі прогалини,

але й необхідність з'ясування глибинної сутнісної філософсько-правової природи охорони земель сільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні звертали свою увагу вчені правники. Серед них найбільш вагомих вклад внесли В. Бачинін, А. Брунь, О. Вівчаренко, В. М. Гаврилук, В. Галунько, Р. Гнідан, Р. Гнідан, Н. Грабовець, С. Губарев, Ю. Губенко, М. Дейнега, О. Дніпров, Р. Ємець, О. Гафурова, В. Журавський, Єрмоленко, Т. Зінчук, Ю. Краснова, І. Ковальчук, Т. Кондратюк, О. Кулинич, В. Курило, К. Кучерук, В. Курило, А. Мартин, Л. Мілько, А. Мірошниченко, М. Ліхтер, Н. Новак, О. Правоторова, О. Снідевич, С. Стеценко, О. Стукаленко, О. Петришин, О. Піддубний, К. Тоцька, А. Третьяк, О. Уразовська, В. Уркевич, С. Хом'яченко, І. Цвігун, В. Циплухіна, Ю. Шовкун, В. Шкарупа, О. Яра та ін. Проте, безпосередньо зазначені вчені аналізованою нами проблема-

тикою не займалися, зосереджуючи свої зусилля на більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах.

Постановка завдання.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, філософії права та діючого міжнародного та вітчизняного адміністративного законодавства з'ясувати сутність принципів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Виклад основних положень. Український тлумачний словник української мови доводить що, принцип – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; основний закон якої-небудь точної науки; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [8]. Згідно із теорією права, принципи, - це найбільш загальні і стабільні вимоги, що сприяють утвердженню та захисту суспільних

відносин. Визначають характер права і напрям його подальшого розвитку [11, с. 124].

Філософія права з'ясовує фундаментальні засади, які лежать в основі правової системи демократичної, правової, соціальної держави з ринковою економікою (якою є Україна [6]), таких як справедливість і рівність [2]. Філософія права з'ясовує, як ці принципи застосовуються в різних сферах суспільного життя, зокрема у сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення. В першу чергу вона розкриває глибинну сутність аналізованого нами предмета дослідження.

На наш погляд, філософія права направляє адміністративні органи, які здійснюють адміністративно-правову охорону земель сільськогосподарського призначення, на: повагу до прав людини, зокрема права земельної власності; захист суб'єктів земельної власності, належну експлуатацію (використання) земель сільськогосподарського призначення; захист від свавільного втручання в приватну сільськогосподарську діяль-

ність; доступ до правосуддя для всіх суб'єктів адміністративного правових відносин в сфері обігу земель сільськогосподарського призначення. Принципи є тим базисом, основою, яка має пронизувати всю адміністративну діяльність суб'єктів публічної адміністрації у сфері та засадами справедливості, демократії та верховенства права.

Вдалою основою для адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення є Конституція України. Вона визначає, що: земля є об'єктом права власності Українського народу; земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави; кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону [6].

На міжнародній арені вагомим міжнародно правовим актом є Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та (або) опустелювання. Згідно з якою передбачено п'ять стратегічних

цілей: покращити стан уражених екосистем, сприяти сталому управлінню землями та зробити внесок у досягнення нейтрального рівня деградації земель; покращити умови життя ураженого населення; забезпечити пом'якшення та адаптацію, а також подолання наслідків посух з метою підвищення стійкості уразливих груп населення та екосистем; генерувати глобальні вигоди для довкілля; мобілізувати фінансові та нефінансові ресурси шляхом налагодження ефективного партнерства на глобальному та національному рівнях [5].

Звертаючись до позитивістського закріплення принципів адміністративного права у сфері обігу земель необхідно звернутися до спеціального Закону України від 19 червня 2003 р. № 962-IV, який визначає що, охорона земель це система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських

потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [10].

В свою чергу, Земельний кодекс України доводить, що земельне законодавство базується на таких принципах: поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва; забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави; невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом; забезпечення раціонального використання та охорони земель; забезпечення гарантій прав на землю; пріоритету вимог екологічної безпеки [4].

Основними принципами державної політики у сфері охорони земель є: забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу; пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва; відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель; нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси; поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель; публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель[10].

Земельний кодекс України чітко відмежовує землі сільськогосподарського призначення від інших категорій. Він доводить, що це землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розмі-

щення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей [4].

В сучасній теорії адміністративного права виділяють принцип верховенства права та принципи належного врядування, як основні засади публічного адміністрування. Принцип верховенства права в адміністративному праві є первинною об'єктивною засадою, на якій базується адміністративно-правова діяльність суб'єктів публічної адміністрації, адміністративного суду та інших учасників адміністративно-правових відносин з метою забезпечення прав, свобод та інтересів приватних осіб і публічного інтересу держави. Особливостями принципу верховенства права є те, що: найвищою цінністю є Людина, її права і свободи, усі ж інші цінності, зокрема держава й закон, є вторинними; законодавство і право не тотожні, нормативно-правовий акт, який порушує права і свободи людини і громадянина, є неправовим, не підлягає виконанню, більш того його

виконання є карним; законодавство, що відповідає теорії природного права, підлягає беззаперечному виконанню, а його невиконання є карним; принцип верховенства права визначає зміст і спрямованість діяльності держави, зокрема адміністративного суду та суб'єктів публічної адміністрації. Складовими принципами верховенства права є засади: законності, як похідної від принципу верховенства права і не має йому суперечити; юридичної визначеності; запобігання зловживання повноваженнями; рівність перед законом і недискримінація; та доступу до правосуддя [1].

Виходячи з вище наведеного філософсько-правового, енциклопедичного та законодавчо-наукового матеріалу, на наш погляд, принцип верховенства права у сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення полягає у наступному: це первинна найбільш загальна вимога, що забезпечує охорону суспільних відносин у сфері адміністративно-правової охорони земель сільськогосподарського призначення;

головною цінністю визнаються права та законні інтереси власника земельної ділянки який реалізує при обігу земель сільськогосподарського призначення свої законні права та інтереси; провідною цінністю є публічний інтерес суспільства на ощадливе використання земель сільськогосподарського призначення, їх відновлення, захисту ґрунтів від ерозії та іншого знищення; вторинною цінністю є права та законні інтереси орендарів, які добросовісно здійснюють використання земель сільськогосподарського призначення у відповідності до діючого законодавства, укладених угод з власниками та моральних засад суспільства; адміністративні органи при здійсненні адміністративно-правової охорони земель сільськогосподарського призначення можуть діяти тільки у порядку і у спосіб, що передбачено Конституцією та Законами України, усі інші діяння для них є протизаконними; адміністративні суди при здійсненні адміністративно-процесуальної охорони прав і законних інтересів приватних осіб від порушення суб'єктів владних повнова-

жень не є абсолютно зв'язаними формально діючим законодавством.

На думку О. Дніпрова, сутність принципів належного врядування полягає в тому, що в межах Європейського Союзу вони реально та ефективно реалізуються не лише на місцевому рівні, а й на інших рівнях (центральному та вищому) публічного адміністрування. Така результативність зумовлена наявністю, перш за все, якісного громадського контролю, а також контролю з боку органів судової та законодавчої влади [3].

До принципів належного врядування відносять декілька засад діяльності адміністративних органів, а саме: залученість та врахування інтересів усіх громадян, які мають право голосу, гарантій що їх позиція буде врахована. Зокрема, це означає що при здійсненні виділення земельних ділянок з державних та органів місцевого самоврядування земель запасу для сільськогосподарського виробництва має бути врахована позиція громадян, які проживають у визначеній місцевості. В першу чергу такі дільниці мають виділятися

учасникам війни за Незалежність, а також місцевим фермерам, які показали ефективність своєї господарської діяльності та її соціальну спрямованість. Зважаючи на принцип орієнтації на консенсус у процесі ухвалення рішень щодо балансу інтересів, має полягати в тому що адміністративні органи при прийнятті рішень щодо попередження та відновлення порушених земельних прав мають враховувати баланс інтересів власників земельних ділянок, орендарів, законних вимог територіальних громад та державних землеохоронних та природоохоронних органів. Підзвітність, як принцип належного врядування означає що суб'єкти публічного адміністрації мають прозоро та регулярно звітувати на всіх етапах здійснення своєї діяльності. Принцип відповідальності вимагає від суб'єкти публічної адміністрації брати межах визначених діючим законодавством, на себе відповідальність та гарантувати виправлення ситуації у випадках правопорушень. Принцип прозорості в умовах демократичної правової держави розкриває, що інформація про діяльність пу-

блічної адміністрації має бути повна і доступна громадянам. Належне реагування, означає, що адміністративні органи зобов'язані максимально задовольняти інтереси громадян за розумний проміжок часу. Ефективність та результативність вимагає від суб'єктів публічної адміністрації досягати поставленого результату з найменшою витратою матеріальних, фінансових та службових ресурсів [9].

Висновки: Отже, принципи адміністративно правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення поділяються на: 1) фундаментальний принцип верховенства права; 2) принцип належного врядування; 3) профільні принципи земельного законодавства; та 4) спеціальні принципи охорони земель.

Узагальнено, що принципи адміністративно правового забезпечення охорони зе-

мель сільськогосподарського призначення – це комплекс найбільш загальних і стабільних засад щодо недопущення (присікання) посягань та відновлення порушеного права земельної власності, дотримання екологічних норм та правил землекористування, а також загального публічного інтересу держави та суспільства. Вони базуються на положеннях Конституції України, філософії права, міжнародному та діючому вітчизняному законодавстві. Висунуто гіпотезу, що є аксіомою у сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні та що усі вторинні принципи (належного врядування, профільні принципи земельного законодавства та спеціальні принципи охорони земель) мають відповідати принципу верховенства права.

Література

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтєвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
2. Бачинін В., Журавський В., Панов М. Філософія права: Підручник для

юрид. спец-тей вищих навч. закладів. Київ: Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. 472 с.

3. Дніпров О. Принципи належного урядування в сучасній системі адміністративного права України. Адміністративне право і процес. 2021. № 1. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/20.pdf>

4. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. ст.27.

5. Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 2018. URL <https://mepr.gov.ua/content/konvenciya-oon-pro-borotbu-z-opustelyuvannya-u-tih-krainah-shcho-oterpayut-vid-seryoznoi-posuhi-taabo-opustelyuvannya.html>

6. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Верховна Рада України. 2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

8. Принцип. Словник української мови: в 11 томах. Том 7. 1976. С. 693. URL: <http://sum.in.ua/s/pryncyp#:~:text=%>

9. Принципи належного урядування. Реформа державного управління. 2022. <https://par.in.ua/good-governance/principles-of-good-governance>

10. Про охорону земель. Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. ст.349.

11. Теорія держави і права: підручник / О. Петришина. Харків: Право 2015. 368 с.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО:

Федоренко Тетяна Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ

У цій статті проаналізовано питання врегулювання ринку віртуальних активів. Визначено, що проблеми регулювання ринку віртуальних активів в Україні постали вже досить давно, оскільки країна має відомості про використання криптоактивів та рівень обізнаності населення щодо питань, пов'язаних з обігом віртуальних активів, що робить її одним зі світових лідерів

Визначено, що саме Закон України «Про віртуальні активи» від 15 березня 2022 року здійснює регулювання обігу віртуальних активів.

Узагальнено, що завдяки ухваленому Закону України «Про віртуальні активи» ми маємо всі шанси бути передовою країною для розвитку бізнесу в цій інноваційній сфері.

Зазначено, що Міністерство цифрової трансформації України працює над відповідними змінами до Податкового та Цивільного кодексів України для повноцінної роботи ринку віртуальних активів.

Пропонується подальше удосконалення нормативно-правової бази, продовження наукових досліджень у цій галузі.

Ключові слова: віртуальні активи, ринок віртуальних активів, криптоактиви, криптовалюта, Цивільний кодекс, Міністерство цифрової трансформації.

FEATURES OF THE LEGAL REGULATION OF VIRTUAL ASSETS IN UKRAINE

Fedorenko Tetiana

PhD in Law, Associate Professor,
Institute of Law and Public Relations
Open International University of
Human Development «Ukraine», Kyiv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3447-9078>

In this article analyzes the issue of regulation of the virtual assets market. It was determined that the problems of regulation of the virtual assets market in Ukraine have appeared for a long time, since the country has information about the use of crypto assets and the level of public awareness of issues related to the circulation of virtual assets, which makes it one of the world leaders

It was determined that the Law of Ukraine «On Virtual Assets» from 15 of March 2022 regulates the circulation of virtual assets.

In summary, thanks to the adopted Law of Ukraine «On Virtual Assets», we have every chance to be a leading country for business development in this innovative field.

It is noted that the Ministry of Digital Transformation of Ukraine is working on relevant changes to the Tax and Civil Codes of Ukraine for the full operation of the virtual assets market.

It is proposed to further improve the regulatory and legal framework, to continue scientific research in this field.

Keywords: virtual assets, virtual assets market, crypto assets, cryptocurrency, Civil Code, Ministry of Digital Transformation.

Постановка проблеми. Цифровізація економічних відносин, зокрема стрімка інтеграція віртуальних активів із боку Президента України та державних інституцій (Національного банку України, Міністерства цифрових трансформацій України) на тлі вій-

ськової агресії проти України зумовила швидку інтеграцію віртуальних активів. Міністерство цифрової трансформації, яке відповідно до свого положення формує політику у сфері віртуальних активів, зробило значний внесок у розробку правового поля в цій га-

лузі. Разом із представниками цієї індустрії працювали над розробкою Закону «Про віртуальні активи». Зараз Мінцифра працює над відповідними змінами до Податкового та Цивільного кодексів України для повноцінного запуску ринку віртуальних активів.

Питання врегулювання ринку віртуальних активів назрівало в Україні досить давно, оскільки саме Україна є одним зі світових лідерів щодо використання криптоактивів та обізнаності населення в питаннях, пов'язаних з обігом віртуальних активів. За даними аналітичного порталу Triple A, Україна посідає одне з перших місць у світовому рейтингу володіння криптовалютою серед населення.

Метою статті є аналіз особливостей правового регулювання ринку віртуальних активів, згідно прийнятого Закону України «Про віртуальні активи».

Виклад основного матеріалу. Безупинний та повсякденний розвиток новітніх інформаційних технологій обумовив появу нових об'єктів цивільних прав, якими є нематеріальні блага, що існують

виключно у цифровій формі та покликані задовольняти ті чи інші інтереси учасників цивільних правовідносин. Сьогодні такими об'єктами визначені віртуальні активи, цифрові контенти, онлайніві облікові записи, гроші та цінні папери, що існують виключно у цифровій формі [1].

Регулювання ринку віртуальних активів є актуальним питанням в Україні давно, оскільки країна має відомості про використання криптоактивів та рівень обізнаності населення щодо питань, пов'язаних з обігом віртуальних активів, що робить її одним зі світових лідерів. За даними аналітичного порталу Triple A, Україна посідає одне з перших місць у світовому рейтингу володіння криптовалютою серед населення. Цей портал характеризує Україну як «глобальний криптоцентр», де володіння криптовалютою серед населення складає 15,72% (понад 6,5 мільйонів українців) [3].

Президентом України був підписаний Закон України «Про віртуальні активи» (далі – «Закон») 15 березня 2022 року. Визначимо, що Закон був прийнятий Верховною Радою

України ще 8 вересня 2021 року, однак Президент України наклав на нього вето. Таке рішення було мотивоване недоцільністю створення нового органу, що здійснюватиме регулювання обігу віртуальних активів, та пропозицією віднести відповідні питання до компетенції Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [4].

М. Федоров, Міністр цифрової трансформації зазначає: «Новий закон — це додаткові можливості для розвитку бізнесу в нашій країні. Іноземні та українські криптокомпанії зможуть працювати легально, а українці отримають зручний і захищений доступ до світового ринку віртуальних активів. Учасники ринку отримають правовий захист та можливість ухвалювати рішення на основі відкритих консультацій із державними органами. З'явиться прозорий механізм інвестування в новий клас активів» [6].

Нацкомісія з цінних паперів буде:

формувати та реалізовувати політику у сфері віртуальних активів;

визначатиме порядок обороту віртуальних активів;

видавати дозволи постачальникам послуг віртуальних активів;

здійснювати нагляд та фінансовий моніторинг у цій сфері [6].

Команда Мінцифри займалася розробкою правового поля в цій галузі. Разом із представниками індустрії працювали над розробкою Закону «Про віртуальні активи». Зараз Мінцифра також працює над відповідними змінами до Податкового та Цивільного кодексів України для повноцінного запуску ринку віртуальних активів [8].

Прийняття Закону «Про віртуальні активи» та подальше його підписання Президентом України стало першим кроком до легалізації відповідних правовідносин між усіма учасниками ринку, захисту інтересів таких учасників та залучення додаткових інвестицій у відповідну сферу. Повноцінно ж запрацювати Закон зможе лише після прийняття нормативного акту про внесення змін до податкового законодавства в частині оподаткування операцій з вірту-

альними активами. Сьогодні достеменно невідомо, коли такий нормативний акт буде прийнято, тому в усіх учасників ринку (діючих та потенційних) є можливість детально ознайомитися з усіма перевагами та ризиками Закону.

Перш за все цей Закон вводить поняття віртуального активу, тобто надає йому юридичний статус, а також встановлює його класифікацію, що створює можливості для захисту прав на криптоактиви та в подальшому сприятиме процесу оподаткування доходів (прибутку), отриманих від діяльності з такими активами. Тобто кожен власник віртуального активу (криптоактивів або будь-якого токена) матиме можливість захистити та відстояти свої права на такий актив, у тому числі й в судовому порядку.

Віртуальним активом визнається нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має свою вартість, та існує лише в електронній формі у вигляді сукупності даних. Згідно з таким визначенням, віртуальними активами можна вважати криптовалюту, NFT та інші токени, ігрові скіни тощо.

Надавши юридичний статус віртуальним активам в Україні, цей Закон фактично легалізував ті сфери обігу віртуальних активів, які вже сьогодні активно функціонують та розвиваються в Україні, проте є не підконтрольними державі. З огляду на таку легалізацію, законний оборот таких активів став можливим на всій території України. Це включає в себе можливість купувати, відчужувати, обмінювати віртуальні активи, отримуючи при цьому юридичний захист таких операцій [7].

Крім того, Закон визначає порядок здійснення публічної пропозиції віртуальних активів (*initial coin offering*), а також встановлює вимоги щодо розміщення публічної інформації про віртуальні активи. Так, у разі здійснення публічної пропозиції віртуальних активів, особа, яка здійснює таку пропозицію, зобов'язана підготувати та опублікувати публічну інформацію, визначену Законом, яка включає в себе:

найменування особи, яка здійснює публічну пропозицію;

адресу вебсайту особи, яка здійснює публічну пропозицію;

загальну інформацію про віртуальні активи, що пропонуються до продажу, та опис прав, які посвідчують ці віртуальні активи (за наявності);

умови придбання та відчуження віртуальних активів;

інформацію про можливі ризики, пов'язані з придбанням віртуальних активів, тощо.

Цим Законом чітко встановлено, що віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Проте, дозволяє укладати правочини, об'єктом яких можуть бути віртуальні активи (купівля-продаж віртуальних активів, дарування тощо) [4].

З прийняттям Закону виникають також нові можливості для бізнесу, зокрема сфера послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, які можуть надаватися як компаніями-резидентами, так і нерезидентами за умови отримання відповідного дозволу від Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку

(далі – «НКЦПФР»). До таких послуг належать:

зберігання та/або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів;

надання послуг з обміну віртуальних активів на інші віртуальні активи та валютні цінності;

надання послуг переказу віртуальних активів;

надання посередницьких послуг, пов'язаних з віртуальними активами.

Розглянемо види віртуальних активів у цьому Законі. Закон України «Про віртуальні активи» розділяє всі віртуальні активи на дві категорії: незабезпечені та забезпечені віртуальні активи [4].

Незабезпечені віртуальні активи не посвідчують майнових прав. Тобто такі віртуальні активи несуть в собі лише ту цінність, яку в них вкладає та особа, яка їх створює та стоїть за ними. Прикладом незабезпеченого віртуального активу в розумінні Закону є «Bitcoin». Вартість такого активу буде визначатися не конкретною матеріальною річчю (на відміну від забезпечених віртуальних активів), яка сто-

їть за таким активом, а самим ринком, тобто попитом та пропозицією на такий актив, довірою до нього.

Забезпечені віртуальні активи, в свою чергу, посвідчують майнові права, зокрема права вимоги на інші матеріальні та нематеріальні активи. Під посвідченням майнових прав розуміється підтвердження права власника забезпеченого віртуального активу вимагати об'єкт забезпечення. Тобто фактично забезпечений віртуальний актив має цінність того майна, яким він забезпечений.

Об'єктом забезпечення такого активу може виступати будь-який інший об'єкт цивільних прав. Це може бути, наприклад, рухоме або нерухоме майно, майнові права тощо. Наприклад, якщо віртуальний актив забезпечено нерухомим майном, то власник такого віртуального активу не є власником цього нерухомого майна, проте має право вимагати передачі йому такого нерухомого майна. В даному випадку об'єкт забезпечення нерозривно пов'язаний із самим віртуальним активом та повинен визначатися правочи-

ном, відповідно до якого створено віртуальний актив [2].

Надавати послуги у сфері обороту криптоактивів можуть юридичні особи як резиденти, так і нерезиденти. Для цього компанії необхідно отримати відповідний дозвіл від регулятора ринку віртуальних активів – Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. У випадку надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів без відповідного дозволу, компаніям доведеться сплатити штраф у розмірі від 34 000 грн. до 119 000 грн. На кожен з чотирьох видів послуг, зазначених вище, видається окремий дозвіл. При цьому компаніям не забороняється здійснювати відразу декілька видів діяльності за умови наявності окремого дозволу для кожного з таких видів послуг. Вартість дозволу залежить від конкретної послуги, яку компанія планує надавати, а також від статусу компанії, яка цей дозвіл отримує (резидент або нерезидент) та варіюється в межах від 68 000 грн. до 136 000 грн. для резидентів України та від 340 000 грн. до 680 000 грн. для нерезидентів. Крім того,

цей Закон встановлює вимоги щодо розміру статутного капіталу компанії, в залежності від виду послуг, які вона планує надавати. Наприклад, статутний капітал компанії-резидента, яка планує надавати посередницькі послуги, пов'язані з оборотом віртуальних активів, повинен становити мінімум 595 000 грн. Для компаній-нерезидентів відповідна цифра більша практично в 5 разів та становить 2 980 000 грн. Законність походження коштів, спрямованих на формування статутного капіталу, має бути документально підтверджена.

Якщо ж компанія планує надавати послуги, пов'язані з оборотом віртуальних активів, які забезпечені валютними цінностями, слід мати на увазі, що таку діяльність може здійснювати лише фінансова установа. В такому випадку необхідно також отримати відповідну ліцензію від НБУ.

Закон забороняє бути постачальником послуг щодо віртуальних активів компаніям, які певним чином пов'язані з державою агресором або державою окупантом (зарєстровані на території таких держав, контролюються резидентами таких держав, мають

в складі засновників (учасників) або кінцевих бенефіціарних власників-резидентів таких держав тощо).

Зазначені вимоги стосуються винятково постачальників послуг щодо віртуальних активів, але не поширюються, на осіб, які здійснюють операції з віртуальними активами у власних інтересах.

Незважаючи на цілий ряд нерегульованих питань, Закон все ж створює суттєві переваги для розвитку криптобізнесу (в тому числі й інвестиційні) та обігу віртуальних активів в Україні [5].

Серед позитивних зрушень можна виділити наступні:

компанії та фізичні особи зможуть задекларувати та легалізувати свої доходи від продажу віртуальних активів;

всі учасники ринку отримають юридичний статус та матимуть змогу захистити свої інтереси та права на будь-який віртуальний актив в суді та в інших органах державної влади;

учасники ринку зможуть офіційно співпрацювати з банками (відкривати рахунки, брати кредити тощо);

компанії, які надають послуги, пов'язані з обігом віртуальних активів, матимуть можливість залучати інвестиції та капіталізувати свій бізнес;

всі учасники ринку матимуть можливість ухвалювати рішення на основі відкритих консультацій із державними органами;

криптокомпанії отримають можливість набувати статус резидента Дія Сіті (вільної зони зі спеціальними податковими та економічними умовами);

біржі та криптообмінники матимуть можливість легалізувати свою діяльність та надавати послуги на законних підставах.

Закон, безперечно, створює і ризику для багатьох криптоінвесторів в Україні. Серед основних ризиків – втрата анонімності, яка, по суті, і була однією з основних переваг віртуальних активів. З огляду на світові тенденції, вже сьогодні окремі криптобіржі проводять процедури верифікації своїх клієнтів (KYC) та надають доступ до торгових майданчиків лише за умови розкриття клієнтом певної інформації про себе. Вже найближчим часом, такі вимоги для всіх крип-

тобірж можуть з'явитися і в Україні.

Крім того, досі залишається незрозумілим питання оподаткування операцій з віртуальними активами.

Підприємствам, які вже сьогодні надають послуги на ринку віртуальних активів, а також зацікавлені в розвитку свого бізнесу та залученні інвестицій, варто вже зараз розглянути можливості, що представлені у новому Законі. З початком повномасштабної агресії РФ, обіг віртуальних активів в Україні набув нової форми. Український уряд швидко зрозумів, що криптовалюти – це найпростіший і найшвидший спосіб впоратися з потоком міжнародних донатів, і вже станом на серпень 2022 року понад 100 мільйонів доларів США у криптовалюті було задонатовано на фінансування військових потреб України. Таким чином, враховуючи кількість учасників ринку віртуальних активів, які вже сьогодні працюють в Україні, можна прогнозувати, що інтерес суспільства до цього ринку залишатиметься високим [5].

Україна входить до ТОП-5 країн світу за кількістю користувачів криптоактивів. Маємо розвинуте товариство блокчейн-розробників. Зростає кількість українських крипто-стартапів [7].

Висновки. Зроблено висновки про те, що відставання в правовому регулюванні обігу віртуальних активів є очевидним. Сьогодні потенціал світової криптоіндустрії визначається мільярдами інвестицій. Темпи її зростання

випереджають традиційні галузі економіки. В Україні ринок віртуальних активів може стати потужним сектором цифрової економіки. Завдяки ухваленому Закону ми маємо всі шанси бути передовою країною для розвитку бізнесу в цій інноваційній сфері.

Можемо зробити висновок, що наші наукові дослідження з даної проблематики і є подальшими перспективами наукового дослідження.

Список використаних джерел

17 грудня у Верховній Раді зареєстровано проєкт Закону № 6447. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EN212534> (дата звернення 08.05.2023).

Fedorenko T., Sadkovskiy S. Virtual Assets and Digital Content as an Object of Civil Law. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2023. 1(37). DOI: 10.31435/rsglobal_ijitss/30032023/7963.

В Україні підготували законопроект по віртуальним активам. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/economy/2023-04-18/v-ukraine-podgotovili-zakonoproekt-po-virtualnym-aktivam/295228> (дата звернення 08.05.2023).

Закон України «Про віртуальні активи» 2074-IX від 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення 08.05.2023).

Криптоактиви в Україні – перспектива чи утопія? URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/kriptoaktiv-v-ukrayini-perspektiva-chi-utopiya/> (дата звернення 08.05.2023).

Легалізація ринку криптовалют: прийнято закон з пропозиціями Президента. URL: <https://news.dtk.ua/state/laws-and-regulations/74964-legalizaciia-rinku-kriptovaliut-priiniato-zakon-z-propozicijami-prezidenta> (дата звернення 08.05.2023).

Рада має намір зробити віртуальні активи та цифровий контент об'єктами громадянського права. URL: <https://bin.ua/news/economics/laws/288207-rada-maye-namir-zrobiti-virtualni-aktivi-ta.html> (дата звернення 08.05.2023).

Цивільний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 09.11.2022).

РОБОТИ СТУДЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ:

Лямзіна Олександра Володимирівна,
здобувач бакалаврського рівня вищої освіти,
Державний податковий університет,
lamzinasashaa@gmail.com

Науковий керівник:

Коротюк О. В., д.ю.н., професор кафедри
приватного права Державного податкового університету

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОНАВЧОГО НАПISУ НОТАРІУСА, ЯК ОДНОГО ІЗ ВИДІВ ВИКОНАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ

Вступ. Вчинення нотаріусом виконавчого напису на документах, які встановлюють заборгованість, вважається особливим видом нотаріальних проваджень, завданням якого є надання таким документам виконавчої сили. Дослідження особливостей виконавчого напису нотаріуса є досить актуальним, оскільки виконавчий напис є важливою правовою формою документації в сфері виконавчого провадження та реалізації права власності. Він має значення для забезпечення прав та інтересів громадян та підприємств, а також для забезпечення реалізації законності та правопорядку. У зв'язку зі змінами в законодавстві, пов'язаними зі вступом в дію нової редакції Цивільного кодексу України та інших законодавчих актів, дослідження теми про виконавчий напис нотаріуса може стати додатково актуальним для вирішення практичних питань, що виникають у зв'язку з застосуванням нового законодавства.

Питання вчинення виконавчого напису нотаріусом, встановлення його поняття та основних особливостей, а також го-

ловних умов його вчинення на борговому документі були розкриті у працях таких науковців як Гогало Р. Ф., Слободська Д. Р., Дика А. О., Серветник А. Г. та інші.

Постановка проблеми і виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 87 Закону України «Про нотаріат» виконавчий напис нотаріуса – це розпорядження нотаріуса на борговому документі щодо стягнення грошових сум, або витребування від боржників майна [4]. Виконавчий напис нотаріуса має досить високий статус, оскільки його видача передбачена лише в окремих випадках, коли інші форми виконавчої документації не можуть бути використані. Він має таку ж юридичну силу, як і рішення суду, тому його виконання є обов'язковим.

Виконавчий напис нотаріуса характеризується специфічною правовою природою, що виражається у наявності особливих умов вчинення нотаріусом виконавчого напису, дотримання яких, в свою чергу, гарантує реалізацію одного із головних принципів нотаріального процесу – принципу безспірності [6].

Українське законодавство передбачає перелік гарантій, які дають змогу забезпечити правильну кваліфікацію нотаріусом заявленої вимоги як безспірної. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про нотаріат» вчинення нотаріальної дії може бути відстрочено в разі потреби зібрати додаткові відомості, документи від фізичних, юридичних осіб, або надіслати документи на проведення експертизи, а також у разі, коли нотаріус зобов'язаний переконатись у відсутності у заінтересованих осіб заперечень проти вчинення такої нотаріальної дії [4].

В правовій літературі існує думка, що визначною передумовою безспірності вимоги є підтвердження боржником своєї заборгованості, що виражається у письмовій формі. На противагу цього, деякі науковці вважають, що суб'єктивне ставлення боржника до його заборгованості ніяким чином не має здійснювати вплив на ухвалення рішення про вчинення виконавчого напису, адже це рішення повинно спиратись тільки на аналіз характеру правових відносин між сторонами, на документи, що безпосередньо підтверджують наявність такої заборгованості,

а також на внутрішнє переконання нотаріуса про безспірність такої заборгованості [5].

Враховуючи те, що зміст безспірності заборгованості, яка виключає можливість спору з боку боржника щодо її розміру, строку - документи, на підставі яких нотаріус здійснює виконавчий напис, а також документи, що підтверджують безспірність заборгованості повинні бути беззаперечними та зобов'язані підтверджувати факт існування у боржника заборгованості. Водночас, вчинення виконавчого напису нотаріусом характеризує безспірність осмислюючи її як безперечність пред'явлення нотаріусом доказів по справі, а також у зв'язку із відсутністю спору між боржником та кредитором. Разом з тим, спірні правові відносини насправді не мають права на існування в межах здійснення нотаріальної діяльності. Тому, в разі виникнення спору, висновок нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії є цілком обґрунтованим [1].

Не зважаючи на те, що виконавчий напис нотаріуса є одним із видів виконавчих документів, він має свої відмінності. Основні відмінності виконавчого напису нотаріуса від інших виконавчих документів можна представити у вигляді порівняльної таблиці (див. таблицю 1):

Таблиця 1

Відмінності виконавчого напису нотаріуса від інших виконавчих документів			
<i>№</i>	<i>Особливість</i>	<i>Виконавчий напис нотаріуса</i>	<i>Інші виконавчі документи</i>
1.	Видавець виконавчого документа	Нотаріус або уповноважена особа.	Суддя, державний виконавець тощо.

Відмінності виконавчого напису нотаріуса від інших виконавчих документів			
2.	Адресат виконавчого документа	Державні органи або особи, які мають право на отримання права власності.	Боржник, який зобов'язаний виконати рішення; банк або інша організація, що має кошти боржника тощо [3].
3.	Строк видачі виконавчого документа	Менший.	Довший.
4.	Спрощеність порядку вчинення	Відсутність потреби у виклику та присутності боржника при вчиненні нотаріальної дії; значно менший обсяг витрат на проведення процедури; вчинення виконавчого напису у день звернення стягувача із заявою про вчинення виконавчого напису.	Існує потреба у виклику боржника до суду; великі витрати на проведення процедури у судовому процесі тощо [2].

Висновки. Отже, виконавчий напис нотаріуса - це один із важливих видів виконавчих документів в Україні, який містить в собі інформацію про зобов'язання боржника та спосіб виконання цих зобов'язань, а також є одним із ефективних засобів захисту прав кредиторів. Такий документ може бути виданий нотаріусом у разі, якщо боржник не виконав своїх зобов'язань згідно з договором, рішенням суду, або іншого документа. Виконавчий напис нотаріуса є дієвим виконавчим документом та може бути використаний для відшкодування збитків, повернення майна, виконання робіт.

Можна підсумувати, що виконавчий напис нотаріуса має свої відмінності від інших видів виконавчих документів, і це

потрібно враховувати при його використанні та розумінні його правового статусу. По-перше, виконавчий напис нотаріуса може бути виданий тільки нотаріусом, у той час як інші види виконавчих документів можуть бути видані, наприклад, судом або державним виконавцем. По-друге, виконавчий напис нотаріуса має спрощений порядок вчинення, менший строк видачі. По-третє, виконавчий напис нотаріуса може бути використаний для виконання різних видів зобов'язань, включаючи повернення майна, відшкодування збитків та виконання робіт, тоді як інші види виконавчих документів можуть бути спрямовані лише на один вид зобов'язань. У той же час, виконавчий напис нотаріуса (на відміну від суду, який може звернути стягнення у разі наявності боргу за будь-яким документом) вчиняє виконавчі написи виключно на документах згідно із встановленим переліком.

Список використаної літератури

Гогало Р. Ф. Презумпція «правомірності» та «безспірності вимог» виконавчого напису нотаріуса. 2019. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18056/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%BE%20%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2-%D0%BD%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Дика А. О. Процесуальні особливості видачі судового наказу та вчинення виконавчого напису нотаріуса. Науковий юридичний журнал «Правові новели». № 3, 2017. Ст. 56-64. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/3_2017/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B8%20_3_2017.pdf#page=56

Поняття та види виконавчих документів. Давність виконання. URL: https://pidru4niki.com/1707051258076/pravo/ponyattya_vidi_vikonavchih_dokumentiv_davnist_vikonannya

Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

Серветник А. Г. Виконавчий напис нотаріуса: поняття та ознаки. Теорія і практика правознавства. 2017. Вип. 2 (12). Ст. 1-12. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/115431>

Слободська Д. Р. Умови вчинення нотаріусом виконавчого напису на бор-

говому документі: теоретичні засади та правова регламентація. Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність. Луцьк, 2023. Ст. 64-68. URL: <https://archive.mcmd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/451/460>

Резюме.

Лямзіна О.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ НОТАРІУСА, ЯК ОДНОГО ІЗ ВИДІВ ВИКОНАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ.

У статті розглядається правова природа та значення виконавчого напису нотаріуса, який є розпорядженням про борговий документ щодо стягнення грошових коштів, або стягнення майна з боржників. Виконавчий напис нотаріуса має таку ж юридичну силу, як і рішення суду, і видається лише в окремих випадках, коли інші форми виконавчих документів не можуть бути використані. У статті висвітлено конкретні правові умови, яких повинен дотримуватись нотаріус для забезпечення принципу безспірності. Українське законодавство передбачає перелік гарантій, які дозволяють нотаріусу правильно кваліфікувати вимогу як безспірну. У статті також обговорюється дискусія науковців щодо важливості письмового підтвердження боржником своєї заборгованості та стверджується, що рішення нотаріуса має ґрунтуватися лише на аналізі правовідносин між сторонами та документів, які безпосередньо підтверджують наявність боргу.

Ключові слова: виконавчий напис нотаріуса, виконавчий документ, безспірність, заборгованість, кредитор, боржник.

Summary.

Liamzina O. V. CHARACTERISTIC OF EXECUTIVE NOTARY DOCUMENT AS ONE OF THE TYPES OF EXECUTIVE DOCUMENTS IN UKRAINE.

The article discusses the legal nature and importance of the notary's executive inscription, which is a directive on a debt document for the collection of money or recovery of property from debtors. The notary's executive inscription has the same legal force as a court

decision and is issued only in certain cases when other forms of executive documentation cannot be used. The article highlights the specific legal conditions that a notary must comply with to ensure the principle of indisputability. The Ukrainian legislation provides a list of guarantees that allow a notary to correctly qualify a claim as indisputable. The article also discusses the debate among scholars about the importance of the debtor's confirmation of their debt in writing and argues that a notary's decision should only be based on an analysis of the legal relationship between the parties and the documents that directly confirm the existence of the debt.

Keywords: executive notary inscription, executive document, indisputability, indebtedness, creditor, debtor.

Ніколайчук Софія Вікторівна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
sofia.nikolaichuk@gmail.com

науковий керівник:
Коротюк Оксана Вікторівна,
доктор юридичних наук,
професор кафедри публічного права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. Спадкування – це комплекс самостійних, але водночас взаємопов’язаних між собою правовідносин: правовідносин, що виникають із факту відкриття спадщини; правовідносин, що виникають відносно охорони спадкового майна; правовідносин із факту прийняття чи відмови від спадщини; правовідносин щодо виконання заповіту тощо [6, с. 91].

Повномасштабне вторгнення на територію України військ Російської Федерації, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, вносить свої корективи у всі без винятку сфери нашого життя. Тимчасова окупація окремих територій України та війна суттєво впливають на здійснення особами своїх прав у сфері спадкування. Завдяки чому, держава має своєчасно і головне ефективно реагувати на такі зміни в країні, для того щоб забезпечити повний захист і реалізацію прав людини і громадянина. Тому, з початку воєнної агресії були прийняті відповідні нормативно-правові акти, в яких визначаються особливості регулювання і здійснення спадкових прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» та Наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5 «Про затвердження Змін до деяких норма-

тивно-правових актів у сфері нотаріату»

Дослідження даного питання висвітлене в працях таких науковців як: Ю.О. Заїка, О.Є.Кухарев, З.В.Ромовська, М.О. Михайлів, І. В. Спасибо-Фатєєва, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов та інших.

Постановка проблеми. Ніхто не може заперечити факт, що кожна людина є смертною. Відтак після її смерті постають вічні питання: «Хто є спадкоємцем?» «Що входить до складу спадщини?» тощо. Спадкування – це процес, який розпочинається зі смертю спадкодавця та закінчується із видачею свідоцтва про право на спадщину. Разом з тим, при практичному застосуванні норм спадкового права виникає багато складнощів, особливо під час дії воєнного стану на території України. Наприклад, як застосувати норми Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 із наступними змінами, якщо вони суперечать нормам цивільного законодавства України. Можна спрогнозувати, що у зв'язку із проявом агресії (воєнними діями) росії на території Украї-

ни кількість спадкових справ в нотаріальному та цивільному процесах зросте. Тому спадкові відносини є предметом наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Відповідно ст. 1216 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) Спадкування – це певний перехід прав і обов'язків (спадщини) від померлої фізичної особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців) [7].

Перехід прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців у порядку універсального правонаступництва може здійснюватися у спосіб: спадкування за заповітом, спадкування за законом або спадкування як за законом, так і за заповітом. Спадкування за кожним із цих видів здійснюється після відкриття спадщини за наявності необхідної сукупності юридичних фактів. Так, наприклад, спадкування за заповітом можливе лише за умови наявності складеного заповіту з дотриманням форми і порядку, встановлених законодавством, та прийняття спадщини спадкоємцями [2, с. 23].

Спадкові правовідносини зазнали значних змін з початку запровадження в Україні воєнного стану. З метою захисту інтересів спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів спадкодавця в умовах воєнного стану прийнята постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 № 164 [1] та внесені доповнення від 11.03.2022 до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012, Положення про Спадковий реєстр затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011

В умовах воєнного стану значні зміни внесені до умов прийняття спадщини, а саме: подання заяви нотаріусу за місцем відкриття спадщини та перебігу строку для прийняття спадщини.

Відповідно до ч. 1 ст. 1270 ЦК України для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини, тобто з моменту смерті спадкодавця або оголошення його померлим [7].

Це означає, що після смерті особи спадкоємці зобов'язані протягом шести місяців звернутися до нотаріуса, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, до уповноваженої на це посадової особи відповідного органу місцевого самоврядування та написати заяву про прийняття спадщини.

Через запровадження в Україні воєнного стану Кабінет Міністрів України запровадив зміни щодо строків прийняття спадщини. Згідно з ч. 3 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 № 164 передбачено, що на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини. [1].

Але основним актом цивільного законодавства України є ЦК України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та ЦК

України (частина друга статті 4 ЦК України).

У Постанові Верховного Суду від 25.01.2023 № 676/47/21 зазначено, що пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року N 164 "Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню [4].

Актами цивільного законодавства України є постанови Кабінету Міністрів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням Цивільного кодексу України або іншому закону, застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України або іншого закону [7].

Це означає, що для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими

спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття.

Якщо спадкоємець протягом строку, встановленого статтею 1270 ЦК України, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах - уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини (стаття 1272 ЦК України) [7].

Отже, виникає суперечність між положеннями Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 № 164, та ст. 1270 Цивільного кодексу України, про що зазначив Верховний

Суд. У зв'язку з цим, для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо спадкоємець пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Відповідно до ч. 1 ст. 1221 Цивільного кодексу України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Проте, через запровадження в Україні воєнного стану підпункт 2.1 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України доповнено новим абзацом другим від 11.03.2022 такого зміст: в умовах воєнного або надзвичайного стану спадкова справа заводиться за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини.[5]

Це означає, що до 24 лютого 2022 року заява нотаріусу подавалася за місцем відкриття спадщини, тобто за останнім місцем проживання спадкодавця. Якщо спадкодавець мав декілька місць про-

живання, місцем відкриття спадщини вважається останнє місце реєстрації спадкодавця. Після ж 24 лютого 2022 року спадкоємець може звертатися до будь-якого нотаріусу. Це норма спрямована на захист інтересів спадкоємців, спадкодавця яких мав останнє місце проживання на окупованій території. Такі спадкоємці можуть звертатися до нотаріуса за місцем свого проживання або перебування.

Якщо нотаріус не має доступу до Спадкового реєстру, він все одно має право завести спадкову справу. Проте, після відновлення доступу до Спадкового реєстру нотаріус протягом п'яти робочих днів має перевірити наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору та заповіту [6].

Під час дії воєнного стану нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину після закінчення строку для прийняття спадщини. Як було зазначено вище, на період дії воєнного стану, строк для прийняття спадщини або відмови від спадщини зупиняється, але не більше ніж на чотири місяці.

Також, необхідно звернути увагу, що видавати свідоцтва про право на спадщину у спадковій справі, заведеної без використання Спадкового реєстру, до її реєстрації у Спадковому реєстрі – заборонено. Такі законодавчі обмеження покликані не допустити зловживань щодо спадщини в воєнний час та після відновлення мирного життя.

У Законі України «Про нотаріат» передбачено видачу свідоцтва про право на спадщину за місцем відкриття спадщини. Тобто, після завершення воєнного стану, спадкові справи, що відкриті не за місцем відкриття спадщини, повинні будуть передаватись нотаріусам за місцем останнього проживання спадкодавця для видачі свідоцтва про право на спадщину.

Висновки. Незважаючи на воєнний стан та усі існуючі обмеження, нотаріуси продовжують працювати та виконувати свої функції з дотриманням усіх вимог чинного законодавства України. Ведення на території України воєнного стану запровадило суттєві зміни стосовно регулювання спадкових правовідносин. З метою захисту інтересів спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів спадкодавця в умовах воєнного стану прийнята постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 № 164 та внесені доповнення від 11.03.2022 до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012, Положення про Спадковий реєстр затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011.

Особливості спадкування під час воєнного стану:

- правила щодо строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються Цивільним кодексом України

- свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини.

- для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини;

- за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити

йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини;

- незалежно від місця відкриття спадщини, за зверненням спадкоємця будь-який нотаріус України має право завести спадкову справу у зв'язку з веденням бойових дій на окремих територіях держави;

- якщо нотаріус не має доступу до Спадкового реєстру, він все одно має право завести спадкову справу. Проте, після відновлення доступу до Спадкового реєстру нотаріус протягом п'яти робочих днів має перевірити наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору та заповіту;

- після завершення воєнного стану, спадкові справи, що відкриті не за місцем відкриття спадщини, повинні будуть передаватись нотаріусам за місцем останнього проживання спадкодавця для видачі свідоцтва про право на спадщину

Список використаних джерел

1. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

2. Михайлів М. Спадкування за заповітом в умовах ре кодифікації цивільного законодавства України. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 10. С. 22–26.

3. Особливості спадкування під час воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211712_osoblivost-spadkuvannya-pdchas-vonnogo-stanu. (дата звернення: 12.04.2023).

4. Постанова Верховного Суду від 25.01.2023 № 676/47/21. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/108654283?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01 (дата звернення: 12.04.2023).

5. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України 11.03.2022 № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

6. Фурса Є. Спадкування з іноземним елементом: порівняльний аспект, теорія і практика. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2013. № 4 (98). С. 9.

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення: 12.04.2023).

Резюме.

Ніколайчук С. В.

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розкрито особливості спадкування в умовах дії в Україні воєнного стану. Окреслено особливості регулювання і здійснення спадкових прав. Зміни, які зумовлені прийняттям нормативно-правових актів у сфері спадкування під час воєнного стану. Особливу увагу приділено умовам прийняття спадщини, а саме: подання заяви нотаріусу за місцем відкриття спадщини та перебігу строку для прийняття спадщини.

Об'єктом дослідження є спадкові відносини, які виникають у зв'язку із реалізацією громадянами права на спадкування, та які обтяжені дією правового режиму воєнного стану на території України.

Метою дослідження є науково-практичний аналіз норм спадкового законодавства, прийнятого під час дії воєнного стану в Україні (2022 р.)

Ключові слова: спадкування, воєнний стан, спадкоємці, місце відкриття спадщини, строк для прийняття спадщини, спадкова справа.

Іваніцький В. М.,

здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Державний податковий університет,
e-mail: dadavlad2@gmail.com

Підгородецький В. О.,

здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Державний податковий університет,
e-mail: valintin2002mu@gmail.com

Науковий керівник: Коротюк О.В.,

доктор юрид. наук,
професор кафедри приватного права
Державного податкового університету,
e-mail: ovk@korotyuk.com

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ КОМАНДИРАМИ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ТА ІНШИМИ УПОВНОВАЖЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна – порівняно молода держава. Здавалося б, процвітання, розвиток, наукові відкриття, свідоме покоління. Проте, певні події внесли свої корективи. Весь свідомий шлях як держава, Україна виборювала свою незалежність. Починаючи від часів Київської Русі і до сьогодні. Незалежність в 1991 році – визначна подія в історії нашої країни. Народ об'єднався навколо спільної ідеї власної державності. Прийняття Конституції, власної символіки, грошової одиниці, нормативна база – все це є ознаками правильного початку розвитку неньки-України.

Пройшло небагато років, не помінялось бодай одне покоління, коли «сусіди» поклали око на території незалежної держави. Події 2013-2014, що отримали назву «Революція Гідності», показали незламний дух і цілеспрямованість українського

народу. Сини і доньки віддали своє життя в цей період, щоб показати наміри більшості зміцнити зв'язки з Європою і навпаки розірвати із росією. В цей час велика за територією федерація, її керівництво, скористались ослабленням і відкрито почали анексувати території суверенної держави. Той збройний конфлікт відомий як АТО, ООС.

24 лютого 2022 року, «сусід» не змінив планів, а навпаки замахнувся вже на захоплення столиці, а у результаті – падіння державності. «Спецоперація», «демілітаризація» - так вони пояснювали свої дії. Люди прокинулись від вибухів, бомбардувань. Російська Федерація відкрито порушила кордон України з декількох напрямів. Події, які мали місце в лютому-березні 2022 року на території Київської області, назавжди закарбуються у пам'яті нації. Велика кількість жертв, зруйновані міста, насильницькі дії проти цивільних – наші реалії.

Ми продовжуємо жити і адаптуватись до військового часу. Військовий стан продовжується Верховною Радою відразу по закінченню. Комен-

дантська година діє на всій території України, мобілізація триває. Військові тримають позиції, відвойовують наші території, а цивільне населення продовжує адаптуватись до нових реалій. Зима 2023 була важкою. Обстріли, відключення світла, холод. Вистояли, змогли пережити. Дефіцит продовольства, пального також не зміг зламати українців, бо кожен розумів, що це для нашого майбутнього.

Варто зазначити, що у сфері правотворчості також спостерігається пристосування до війни. Вносяться низка змін до нормативних актів держави, постанови, розпорядження, пояснювальні записки. «В умовах воєнного стану» - за цими словами можна розрізнити нормативні акти сьогодні.

Сфера нотаріату також зазнала змін в умовах воєнного стану. Певна специфіка виконання своїх повноважень нотаріусами та уповноваженими особами. Державні та приватні нотаріуси України в умовах воєнного стану продовжують працювати та вчиняти невідкладні нотаріальні дії (посвідчувати довіреності, заповіти, засвідчувати справжність

підпису на заявах, заводити спадкові справи), крім міст/районів, де така можливість відсутня у зв'язку з веденням активних бойових дій. Однак в умовах воєнного стану далеко не завжди можна знайти можливість звернутися до нотаріуса. Для таких випадків законодавство встановлює коло осіб, які можуть замінити нотаріуса та вчинити певне коло нотаріальних дій [1].

Варто зауважити, що саме у зв'язку з запровадженням воєнного стану було розширено перелік осіб, які мають право вчинити нотаріальні дії. Насамперед, таким ключовим моментом є те, що до загального переліку органів і осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, були додані саме повноваження командирів і уточнено порядок реалізації цих повноважень. Адже це обумовлено обставинами воєнного стану і дозволяє реалізувати своє право на складання заповіту військовослужбовцями, які знаходяться в умовах, де не можуть звернутися до нотаріуса. Отже, відбулося з одного боку – розширення повноважень коман-

дирів, з іншого – розширення прав військовослужбовців.

Проблему вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану розглядали такі науковці, як: Ю. Федорчук, Е. Крістева, Р. Кракан, С. Фурса, І. Іліопол, О. Миць та інші. Проте варто зауважити, що дане питання є малорозвинене як у практиці так і у теорії, задля чого потрібно науковцям працювати та шукати усі проблеми та прогалини, які б зупиняли чи спонукали до різнобіжностей у практичному застосуванні нововведених норм права.

Нотаріат в Україні є за-требуваною процесуальною діяльністю, яка становить велику кількість майнових та немайнових відносин. Тому питання щодо вчинення нотаріальних дій командирами військових частин та іншими уповноваженими особами в умовах воєнного стану, - є чи не найбільш необхідним у даний час. Покращення та роз'яснення законодавства щодо даних дій знаходиться у стані розробки, отже виникає певне коло проблем задля вірного застосування норм законодавства.

Новели законодавства щодо збільшення кількості осіб які можуть вчиняти нотаріальні дії в умовах воєнного стану є сучасною практикою, яка має забезпечити кожному громадянину право щодо розпоряджання своїм майном, тощо. Проте, це лише доповнення законодавства, адже в статті 40 ЗУ «Про нотаріат», є певні повноваження які надаються командирам щодо посвідчення довіреностей та заповітів[2], але з введенням воєнного стану даний перелік потребував доповнень, тому була прийнята Постанова КМУ від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (далі – Постанова) [3].

Зокрема 4 пункт Постанови зазначає що: в умовах воєнного стану довіреності, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження цінними паперами, корпоративними правами, та заповіти військовослужбовців Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також працівників правоохоронних (спеціальних) органів, органів

цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави, можуть посвідчуватися командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою з подальшим надсиланням таких заповітів, довіреностей через Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Єдиному реєстрі довіреностей, Спадкового реєстрі. Начальник табору (установи, де створено дільницю) для військовополонених може посвідчувати заповіт військовополоненого [3].

Варто зазначити що, перед посвідченням документів, командири (начальники) або інші уповноваженні на це особи зобов'язанні:

– роз'яснити фізичній особі, від імені якої посвідчуються заповіт і довіреність, її права і обов'язки та попередити

про наслідки їх посвідчення для того, щоб юридична не-обізнаність не могла бути використана проти неї;

– перевірити відповідність посвідчуваних заповітів і довіреностей вимогам закону;

– встановити дійсні наміри особи (правильне розуміння нею значення, умов правочину та його правових наслідків), що звернулася за посвідченням заповіту чи довіреності, до їх посвідчення, а також відсутність у неї будь-яких заперечень щодо кожної з умов правочину;

– попередити про правові наслідки посвідчення заповіту і довіреності;

– роз'яснити порядок скасування та складення нового заповіту, скасування довіреності;

– у разі потреби, на усне прохання особи скласти проєкт заповіту чи довіреності;

– посвідчити заповіти і довіреності на усне прохання фізичних осіб[4].

Командири (начальники) цих формувань (органів, установ) або інша уповноважена таким командиром (начальником) особа посвідчують довіреності та заповіти відповід-

но до Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р. № 419.

Посвідчені заповіти і довіреності реєструються командирами (начальниками) цих формувань (органів, установ) або іншою уповноваженою такими командирами (начальниками) особою під окремим порядковим номером у реєстрі для реєстрації заповітів і довіреностей, форма якого затверджується Міністерством юстиції. Номер, під яким зареєстровано заповіт чи довіреність, зазначається в посвідчувальному написі.

Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган (установа) протягом п'яти днів після отримання довіреностей і заповітів забезпечують їх передачу Міністерству юстиції або його територіальному органу.

Міністерство юстиції протягом двох робочих днів після отримання довіреності, заповіту забезпечує їх передачу те-

риторіальному органу Міністерства.

Територіальний орган Міністерства юстиції протягом двох робочих днів після отримання довіреності, заповіту забезпечує їх передачу нотаріусу/державній нотаріальній конторі для подальшої реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей або Спадковому реєстрі.

Нотаріус/державна нотаріальна контора протягом трьох робочих днів після отримання посвідчених довіреності, заповіту зобов'язанні забезпечити їх реєстрацію (облік), внести відомості про них до Єдиного реєстру довіреностей або Спадкового реєстру, зберігати ці документи та передати їх на зберігання до відповідного державного нотаріального архіву протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану.

Територіальний орган Міністерства юстиції України повідомляє Міністерству про реєстрацію довіреності, заповіту, внесення відомостей про них до Єдиного реєстру довіреностей або Спадкового реєстру, а Міністерство юстиції повідомляє про це органу

(установі), від якого надійшли відповідні документи[2].

Посвідчені довіреності, заповіти нотаріуси/державна нотаріальна контора зберігають та передають їх на зберігання до відповідного державного нотаріального архіву протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану.

На осіб, яким про посвідчення заповіту та довіреності стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, поширюється обов'язок дотримання нотаріальної таємниці. Такий обов'язок поширюється також на осіб, залучених для їх посвідчення як свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

При посвідченні заповітів і довіреностей службові особи зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю та не розголошувати відомості, отримані під час їх посвідчення.

Винні в порушенні нотаріальної таємниці особи несуть відповідальність у порядку, встановленому законом

На думку С. Фурси та Є. Фурси, з одного боку, запропо-

нований в Постанові механізм є більш виваженим, оскільки спрощує хаотичні пошуки державних нотаріальних архівів командирами, які в такий час перебувають у постійному напруженні, але перекладає відповідні повноваження на Генеральний штаб та Міністерство оборони. Таку схему можна було б спростити, якби посвідчені командирами заповіти передавалися ними безпосередньо до Міністерства юстиції України. В той же час, передача заповітів в порядку підпорядкування військових може розцінюватися як своєрідна легалізація заповітів, оскільки командира військової частини знають його керівники і такий спосіб унеможливорює передачу заповітів сторонніми особами[5].

Зокрема й потрібно зосередити увагу на те що, чітко не визначено, хто може бути уповноваженими особами які можуть вчиняти нотаріальні дії, в свою чергу це спричинить певні проблеми щодо реєстрацією посвідчених документів так і їх легальність чи дійсність.

Здійснюючи аналіз ЗУ «Про нотаріат» та Постанови

КМУ «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» варто зауважити, що завдяки відповідній постанові, було зосереджено увагу на проблемах реалізації прав громадян та військовополонених у період дії воєнного стану. Між іншим, є правильним те, що зміни не вносилися безпосередньо у ЗУ «про нотаріат», оскільки б це здійснило певні проблеми щодо реалізації статті 40 у мирний час. Доцільним є те, що Постановою було збільшено перелік компетентних осіб, які можуть вчиняти нотаріальні дії в умовах воєнного стану.

Оскільки процедура зміни заповіту, яка у деяких випадках приводить до скасування попереднього заповіту, посвідчується компетентним органом, то командир частини чи уповноважена ним особа, може змінювати і скасовувати заповіт.

Отже, Україна переживає нелегкий період своєї історії. Щодня перебіг подій стрімко змінюється, проте війна триває. Українці пристосовуються до реалій. Законодавство, зокрема нотаріат, зазнає змін. Вносяться корективи до нор-

мативних актів, видаються роз'яснювальні записки щодо вчинення тих чи інших дій.

Під час дослідження було проведено аналіз великої кількості нормативних актів, постанов, робіт вчених різного наукового ступеню. В тексті дослідження систематизовано процедуру нотаріального посвідчення документів в умовах воєнного стану. Викладено зміст статей. Проте, сама процедура нотаріального посвідчення документів у умовах воєнного стану потребує змін. Законом чітко не встановлено перелік осіб, які можуть вчиняти нотаріальні дії у разі відсутності нотаріуса у військовій частині, в місцях базування, на полігонах тощо. Формулювання у статтях «іншою уповноваженою особою» не наводить чіткості у визначенні поняття повноважень осіб, що можуть вчиняти нотаріальні дії в умо-

вах воєнного стану. Науковцям варто доопрацювати питання переліку, внести зміни до законодавства.

Зосереджуючи увагу, на вище викладених фактах та реаліях сьогодення, доцільно було б здійснити ряд законодавчих змін, які в свою чергу допоможуть збудувати стійку систему вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану.

Зокрема:

визначити чіткий перелік осіб, яких можуть уповноважити командири на вчинення нотаріальних дій;

дозволити командирам вчиняти нотаріальні дії без свідків, в умовах надзвичайної небезпеки;

спростити процедуру передання справ командирами у відповідні органи Збройних Сил чи Міністерства оборони, задля подальшої реєстрації.

Список використаної літератури:

1. Хто може замінити нотаріуса в умовах воєнного стану. Ліга Закон URL: <https://jurliga.ligazakon.net> (дата звернення: 15.04.2023).
2. «Про нотаріат» Закон України від 02.09.1993 року, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 39, ст.383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
3. «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/164-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.04.2023).

4. Вчинення командиром військових формувань нотаріальних дій в умовах воєнного стану. Безоплатна правова допомога. URL: <https://legalaid.gov.ua/> (дата звернення: 15.04.2023).

5. Фурса С., Фурса Є., Державне регулювання організації нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/> (дата звернення: 15.04.2023).

Резюме

Іваніцький В. М., Підгородецький В. О.

Особливості вчинення нотаріальних дій командирами військових частин та іншими уповноваженими особами в умовах воєнного стану.

У праці зазначено важливість вчинення нотаріальних дій командирами військових частин та іншими уповноваженими особами в умовах воєнного стану. Досліджено праці науковців та нормативно-правових актів які регулюють дане питання. Зазначено алгоритм дій командира військової частини та інших уповноважених осіб щодо вчинення нотаріальних дій. Окреслено проблеми які виникають у вчиненні даних дій. Запропоновано зміни до законодавства задля покращення нормативного регулювання та застосування даних дій.

Ключові слова: нотаріальні дії, посвідчення, командири, заповіт, доручення

Ivanitskyi V., Pidhorodetskyi V. Peculiarities of notarial acts performed by commanders of military units and other authorized persons under martial law.

The article emphasizes the importance of notarial acts performed by commanders of military units and other authorized persons under martial law. The works of scientists and legal acts regulating this issue are studied. The algorithm of actions of the military unit commander and other authorized persons regarding notarial acts is indicated. The problems that arise in the performance of these actions are outlined. The author proposes amendments to the legislation to improve the regulation and application of these actions.

Keywords: notarial acts, certificates, commanders, will, power of attorney.

Перун Марина Володимирівна,
здобувач першого(бакалаврського) рівня освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
perunmarina444@gmail.com

Науковий керівник:
доктор юридичних наук,
професор кафедри приватного права
Державного податкового університету
Коротюк Оксана Вікторівна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ СИСТЕМИ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

Актуальність даної теми проявляється в тому, що нотаріат має великий вплив на забезпечення здійснення прав людини та юридичних осіб. Розвиток України як держави спонукає її до реформ та нововведень. Система нотаріату в Україні, як і інші сфери, зазнає постійних змін. Адже нотаріат – це один з найбільш давніх юридичних інститутів. У сучасному світі є тенденція до цифровізації. Як зазначає Альпакова І.С., актуальним є запровадження цифрових технологій, які дають змогу скоротити час для вчинення нотаріальних дій. Запровадження в роботі нотаріуса електронних реєстрів, електронного документообігу, ведення архіву в електронному вигляді значною мірою гармонізують роботу нотаріуса. Сьогодні Закон України «Про нотаріат» не дає нормативного закріплення використання цифрових технологій, тому потребує дослідження [1, с. 27].

На думку Суислової В.І. ще одним чинником який спонукає до реформування нотаріату є стрімкий розвиток суспільства та всесвіту. Будь-яка правова держава не зможе повноцінно функціонувати, якщо робота нотаріату не буде добре злагоджена,

адже останній є сильним регулятором правового захисту людей [8, с. 125].

Деякі з науковців, які досліджували дане питання вважають, що таке нововведення позитивно вплине на систему нотаріату, оновивши його та зробивши більш зручним для використання, натомість інші припускають думку про те, що таке запровадження є недоцільним, зважаючи на той вигляд, в якому воно зараз пропонується.

На сьогоднішній день нотаріат в Україні, на нашу думку, не є повністю сформованим, адже все ще відбувається реформування. Ми вирішили звернути увагу саме на запровадження електронної системи нотаріату, адже це питання не є повністю врегульованим і потребує детальнішого дослідження.

Нормативною базою для запровадження електронної системи нотаріату в Україні є Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності та Постанова КМУ «Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» № 1444.

Згідно з останньою, даний проект буде запроваджуватися покроково і включатиме три етапи. Перший - створення оновлених електронних реєстрів (Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей, Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів), створення і впровадження електронного робочого місця нотаріуса, Електронного реєстру нотаріальних дій; другий - модернізацію Єдиного реєстру нотаріусів, створення та впровадження Електронного нотаріального архіву, модернізацію електронного робочого місця нотаріуса, Електронного реєстру нотаріальних дій; третій - створення та впровадження електронного кабінету клієнта, введення в промислову експлуатацію Системи е-нотаріату [2]. Тут виникає перша проблема, адже є питання щодо того, чи мають бажання громадяни, аби їх відомості(конфіденційну інформацію) та складені ними документи були завантажені до електронної системи.

Тому, варто продемонструвати людям надійність системи та недопустимість ознайомлення третіх осіб з такими документами.

Президент Нотаріальної палати України В. М. Марченко пише, що основна мета електронного нотаріату – не звести функції нотаріуса до механічних, а зробити нотаріат максимально доступним і зручним для осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Враховуючи активну співпрацю між НПУ і Мін'юстом у питанні реформування нотаріату, є всі підстави сподіватися на те, що запровадження системи Е-нотаріату буде здійснено у найкоротші строки [4, с. 45].

Електронна система нотаріату передбачає такі функції: ведення електронного нотаріального діловодства, формування електронних нотаріальних справ; функціонування Електронного реєстру нотаріальних дій, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей, Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиного реєстру нотаріусів, Електронного нотаріального архіву, електронного робочого місця нотаріуса, електронного кабінету клієнта; централізоване зберігання нотаріальних документів в Електронному нотаріальному архіві; підготовку нотаріальних документів на основі типових проектів (зразків) документів, підготовку нотаріальних документів; відправлення запитів та отримання інформації з єдиних та державних реєстрів, кадастрів, інших інформаційних систем, доступ нотаріусів до яких передбачений законодавством, обмін іншою інформацією в електронній формі, необхідною для вчинення нотаріальних дій або виконання функцій, делегованих державою; в установлених законодавством випадках надання відомостей та документів із системи е-нотаріату; інформаційну взаємодію з підсистемами системи е-нотаріату та іншими державними електронними інформаційними ресурсами [10].

На думку Альпакової І.С. реформування нотаріату України є необхідним кроком у контексті євроінтеграційних процесів. До найбільш значущих напрямків з реалізації цієї реформи належать: 1) запровадження електронної системи нотаріату, відмова від ведення паперових книг обліку діяльності нотаріуса, автоматизація низки процесів у діяльності нотаріусів, ефек-

тивна інформаційна взаємодія між державними інформаційними ресурсами; ведення нотаріального архіву в електронній формі; 2) перехід до єдиного статусу нотаріуса, що передбачає скасування їх поділу на державні та приватні; розширення повноважень нотаріусів, наприклад, реєстрація шлюбів та розлучень; 4) перехід від професійного самоврядування до саморегулювання, розширення повноважень самоврядних нотаріальних інституцій – Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату [1, 30-31]. Але говорити про відмову від паперових носіїв за допомогою введення е-нотаріату наразі неможливо, адже у вищезгаданій постанові КМУ зазначається, що після вчинення нотаріальної дії нотаріус завантажує до Електронного реєстру нотаріальних дій електронні копії оригіналів документів, посвідчених, засвідчених чи виданих ним, виготовлені шляхом сканування з накладенням кваліфікованого електронного підпису, крім документів, які не долучаються до нотаріальної справи [2]. Тобто нотаріуси будуть вчиняти нотаріальні дії як зазвичай – на паперових бланках, а потім копії таких документів будуть завантажуватися до електронної системи. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ - документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Ст. 7 цього ж закону визначає, що оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа, а копією документа на папері для електронного документа є візуальне подання електронного документа на папері [6]. Отже, нотаріальні електронні документи не володіють ознаками електронного документа, визначеними Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг», оскільки оригінальним нотаріальним документом є паперовий примірник, а до електронної системи завантажуються копії паперових документів. Тому якщо розглянути документи, що завантажуються до Електронного реєстру нота-

ріальних дій через призму поняття «електронний документ», що визначено в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг», вважати завантажені нотаріальні документи електронними документами не можна.

Наказом Міністерства Юстиції України № 3081/5 від 22.07.2022 визначено перелік нотаріальних документів, які формуються з електронним ідентифікатором [7]. Тож тепер такі документи як довіреність; договір оренди транспортних засобів; заповіт; заява, на якій нотаріусом засвідчується справжність підпису можна перевірити за допомогою відповідного QR-коду. Проте така дія не означає, що можна не надавати нотаріусу оригінал документа, перевіривши його через застосунок по QR-коду. Як зазначається в листі Мін'юсту від 02.11.2022 № 101671/129613-33-22/8.3, формування в Системі е-нотаріату нотаріального документа з QR-кодом здійснюється з метою надання додаткової функції захисту такого документа від підробок та перевірки автентичності його тексту [3]. Також Мін'юст зазначив, що наразі формувати нотаріальні документи з QR-кодом можуть лише нотаріуси міста Києва та при наявності такої технічної можливості в умовах воєнного стану. Згодом до системи долучаться нотаріуси з усієї України [9]. Через це перед нами постає логічне питання щодо справедливості такого рішення. Наразі дане нововведення можуть протестувати лише в Києві, тоді як в інших містах України нотаріуси не підключені до програми е-нотаріату і не можуть повноцінно перевірити документи, як створюють нотаріуси міста Києва.

Отже, Україна впроваджує цифрові технології у різні сфери життя громадян з метою оптимізації, удосконалення, зменшення часу, що витрачається на здійснення тієї чи іншої дії, а також для покращеного контролю за дотриманням правил по вчиненню таких дій. Не оминули такі реформи і систему нотаріату. Постановою КМУ «Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» № 1444 було введено е-нотаріат на території міста Києва. Столичні нотаріуси

вже мають змогу перевіряти встановлений перелік документів за допомогою застосунку через QR-код. Проте на інших територіях нашої країни така можливість поки що відсутня. Тому варто запропонувати впровадити таку технологію по всій Україні задля її всезагального тестування, що було б справедливо по відношенню до інших нотаріусів.

У цілому, проаналізувавши мету та ті функції, що передбачаються електронною системою нотаріату, можна сказати, що цей проєкт в перспективі стане зручним та доступним інструментом для громадян та нотаріусів. Наразі виникають певні проблеми з його впровадженням, але з подальшим удосконаленням е-нотаріат може значно покращити цю юридичну сферу, ставши способом додаткової перевірки документів, швидкості їх пересилання, зручного звернення за послугами нотаріуса та організованим місцем зберігання нотаріальних документів в електронному форматі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Альпакова І. С. Нотаріат в Україні: становлення та запровадження цифрових технологій. *ScienceRise: Juridical Science*. 2021. № 2(16). С.27-32. URL: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.235308>
2. Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1444 Офіційний вісник України. 2021. №7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 13.04.2023 р.)
3. Лист Міністерства юстиції України від 02.11.2022 № 101671/129613-33-22/8.3. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2022/11/answers-qr.pdf> (дата звернення 13.04.2023 р.)
4. Марченко, В. М. "Окремі питання впровадження в Україні системи Е-нотаріату." *Прикарпатський юридичний вісник* №1 (30). 2020. С. 42-46. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/download/513/815>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності: Проєкт Закону 2911-IX від 07.02.2023. Офіційний вісник України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5644&conv=9> (дата звернення 13.04.2023 р.)

6. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України № 851-IV від 22.03.2003. Офіційний вісник України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення 13.04.2023 р.)

7. Про затвердження Переліку нотаріальних документів, які формуються з електронним ідентифікатором: Наказ Міністерства юстиції України від 22 липня 2022 р. № 3081/5. Офіційний вісник України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-22#Text> (дата звернення 13.04.2023 р.)

8. Суслора, В. І. Сучасні проблеми інституту нотаріату в Україні. Академічна відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 2021. С 125-128. URL: https://ndi.academy/wpcontent/uploads/KRC_conf_aprel_2021__AV.pdf#page=125

9. Цифровізація нотаріату: перевірити нотаріальний документ з QR-кодом можна у застосунку Дія | Кабінет Міністрів України. Урядовий портал. 02 листопада 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/cifrovizaciya-notariatu-pereviriti-notarialnij-dokument-z-qr-kodom-mozhna-u-zastosunku-diya> (дата звернення 13.04.2023 р.)

10. Що таке електронний нотаріат та як це буде працювати. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/228508-scho-take-elektronniy-notariat-ta-yak-tse-bude-pratsyuvati> (дата звернення 13.04.2023 р.)

Резюме.

Перун М.В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ СИСТЕМИ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

У тезах досліджуються деякі питання запровадження електронної системи нотаріату в Україні. Наша країна тримає напрямок до цифровізації, адже слідує світовим тенденціям та має на меті таким чином спростити процедури в окремих сферах життя громадян. Даний процес не оминув і систему нотаріату. Описано нормативну базу; функції, що передбачаються електронної системою нотаріату; особливості та проблеми запровадження е-нотаріату.

Resume.

Perun M.V. FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE ELECTRONIC SYSTEM OF THE NOTARY IN UKRAINE

Some issues of the introduction of the electronic notary system in Ukraine are investigated in theses. Our country is moving towards digitization, because it follows global trends and aims to simplify

procedures in certain spheres of citizens' lives. This process did not bypass the notary system. The regulatory framework is described; functions provided by the electronic notary system; peculiarities and problems of the introduction of e-notary.

Ключові слова: електронна система нотаріату, е-нотаріат, експериментальний проєкт, система нотаріату, нотаріус.

Чорноіван Я. С.

здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Державний податковий університет,

Науковий керівник: Коротюк О.В.,

доктор юрид. наук,
професор кафедри приватного права
Державного податкового університету,
e-mail: ovk@korotyuk.com

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НОТАРІАТУ ЛАТИНСЬКОГО І АНГЛОСАКСОНСЬКОГО ТИПУ

В тезах (науковому дослідженні) розкривається тема порівняльно-правової характеристики нотаріату латинського і англосаксонського типу, досліджується тип нотаріату в різних країнах світу, як він розвивався і які має особливості, як це впливає на правову допомогу громадянам тієї чи іншої країни.

Ключові слова: нотаріус, латинський нотаріат, англосаксонський нотаріат, правова система, принципи діяльності нотаріусів

Chornoivan Y. S.

COMPARATIVE-LEGAL CHARACTERISTICS OF THE LATIN AND ANGLO-SAXON TYPE OF NOTARY

The theses (scientific research) reveal the topic of comparative legal characteristics of the Latin and Anglo-Saxon notary type, investigate the type of notary in different countries of the world, how it developed and what features it has, how it affects the legal assistance of citizens of one or another country. The role of the notary is indicated and the issue of the relevance of the introduction of the electronic system in Ukraine is separately investigated.

Key words: notary, Latin notary, Anglo-Saxon notary, legal system, principles of activity of notaries

Виникнення системи нотаріату є надзвичайно важливим кроком у історичному формуванні цивілізації, вирішення правових деліктів та розвитку вчинення нотаріальних дій, в незалежності від їх виду. Різні правові процеси в суспільстві зумовили виникнення двох основних систем нотаріату: латинської та англосаксонської. Ці типи нотаріату беруть свій початок із різних правових сімей. Вони широко уикористовуються в різних країнах світу, зокрема, Франція, Італія, Німеччина, Велика Британія та США. Є актуальним дослідити не тільки тип і систему нотаріату в цих країнах, але також звернути увагу на систему нотаріату в нашій державі, і провести аналогію з європейським(світовим) правом в галузі нотаріату і в Україні. Важливо розглянути іноземний досвід задля вдосконалення галузі нотаріальної справи в країні.

Аналізуючи становлення систем нотаріату, що склалися у світі, можна запевнити, що існують дві основні

правові системи нотаріату, які тримаються на європейській та англосаксонській правових системах. Систему нотаріату в незалежності від її типу складають сукупність правових норм, які регулюють відносини у нотаріальній сфері, та системи нотаріальних органів, а також тих, які наділені компетенцією щодо здійснення нотаріальної діяльності.

Загалом в світі, як вважають науковці, існує дві форми нотаріату: англосаксонська («commonlaw») та латинська («civillaw»), які кардинально відрізняються одна від одної особливостями правового регулювання діяльності нотаріусів. Європейська правова система визначає перевагу офіційного нотаріального документа серед інших видів доказів у судочинстві і окремо виділяє такий документ найвищою силою. В таких країнах діє інститут латинського нотаріату, де нотаріус визначається як незалежний представник держави та несе особисту відповідальність за вчинені нотаріальні дії, що є схожим на

систему нотаріату в Україні. Науковці зазначають, що поняття «латинський нотаріат» є синонімом поняття «ліберальний» або «незалежний» нотаріат, на відміну від нотаріату «державного», який існував раніше і проявив себе повністю неспроможним в умовах ринкової економіки»[6].

Варто зазначити, що в країнах латинського нотаріату роботою нотаріуса керує держава та громадська організація нотаріусів. Таку аналогію можна провести із Україною, так як нотаріальні дії контролюються також державою і професійною організацією самоврядування нотаріусів-Нотаріальною палатою України.

Маємо розглянути особливості регулювання інституту нотаріату в європейських державах. Наприклад, в Німеччині нотаріус під час вчинення нотаріальних дій не має права працювати за регіональними межами округів суду першої інстанції та апеляційного, а лише в межах свого округу, а кандидатів на посаду нотаріуса уповноважене призначати Міністерство юстиції ФРН (Bundesministerium der Justiz) [4]. Німецька нотаріальна мо-

дель, виділяється незначною активністю нотаріуса в здійсненні нотаріальних дій, тобто, він лише розробляє необхідний клієнту акт і засвідчує його. В Італії нотаріуса також призначає на посаду Міністерство юстиції, але, щодо місця праці, то майбутній нотаріус сам може обирати регіон, в якому він буде вчиняти нотаріальні дії [9]. В свою чергу, французька нотаріальна модель, виділяється більшим взаємозв'язком між нотаріусом та клієнтом. У Франції нотаріуси виявляють більшу ініціативу та надають значно ширший спектр нотаріальних послуг. Вони не тільки працюють з документами, але й самостійно збирають потрібні документи, складають проекти нотаріальних документів, засвідчують документи, реєструють документи та звертаються до органів державної влади чи муніципальних служб у разі виникнення такої необхідності[7]. У Швейцарії вимоги до кандидатури нотаріуса доволі загальні: громадянство, освіта та стаж. Така модель, порівнюючи з нашою країною, притаманна і системі нотаріату України. Існує така

модель як змішана, яка є поєднанням двох попередніх моделей. Така модель функціонує в Іспанії, Нідерландах.

Доречно розглянути і систему нотаріату США, яка належить до англосаксонського типу. Діяльність нотаріуса в США регулюється законодавством окремих штатів, де безпосередньо і знаходиться нотаріус. У США діє інститут «notary public» який є результатом розвитку нотаріату в межах англосаксонського права. В процесі цього розвитку відбувалося віддалення нотаріату від латинської моделі. За сутністю американську модель можна порівняти зі свідком, який користується довірою у суспільстві. У США нотаріусу не дозволяється самостійно складати юридичні документи чи консультувати громадян із правових питань, за винятком випадків, коли нотаріус водночас є і адвокатом. Нотаріус у США зовсім не зобов'язаний бути юристом, а достатньо того, щоб особа, кандидат на посаду «public notary», була добропорядним громадянином, призначеним губернатором штату.

У правовій науці виділяють такі засадничі принципи латинського нотаріату: 1) для того, щоб засвідчувати різні правочини та проводити консультації із правових питань для своїх клієнтів, нотаріус повинен мати достатню кваліфікацію та широку правову обізнаність; 2) нотаріус повинен бути незалежним, тобто не може бути державним службовцем; 3) нотаріуси повинні виконувати свої функції «із пов'язкою Феміди на очах» – неупереджено; 4) нотаріуси повинні обов'язково зберігати копії документів, оригінали яких були посвідчені ним особисто; 5) за заподіяну шкоду, в процесі виконання своїх повноважень, третім особам, нотаріус несе юридичну відповідальність, зокрема, і усім своїм майном у випадках передбачених законом; 6) нотаріус вправі здійснювати свої повноваження в межах одного, визначеного територіального округу; 7) нотаріус повинен бути членом нотаріального органу, – нотаріальної палати [3].

Щодо англосаксонської системи нотаріату, яка діє в таких країнах як Велика Бри-

танія, США, Австралія, Малайзія, Сінгапур, Індія, Кіпр. У цих країнах нотаріат не має значної ролі або зовсім відсутній. Дії нотаріуса, як правило, замінюються діями адвокатів. Значення нотаріусів у країнах із системою англосаксонського типу недостатні, це спричиняє непослідовне врегулювання норм, принципів діяльності нотаріату на нормативному рівні в окремих штатах або в адміністративно-територіальних одиницях держави, і це погіршує правову базу та практику інституту нотаріату. «Схожість між латинським нотаріатом і англосаксонським є лише поверхневою, адже у англосаксонській нотаріальній системі нотаріус, як і зазначалось вище, не відіграє важливого значення, тоді як латинський нотаріус – значима особа в системі права держав “латинської” сім’ї» як зазначає американський правознавець Дж. Меримен [2 с.37]. У державах англосаксонської правової системи основним джерелом права є суди, тобто положення, які є у судових рішеннях. Основну увагу в такій системі приділяють показанням свідків як

засобом доказування. Аналізуючи вищевикладене, нотаріальна практика не відіграє особливої ролі у судочинстві англосаксонської системи. У деяких випадках суди вимагають складання нотаріальних документів для долучення матеріалів до справи, зокрема, показання свідків у багатьох випадках здійснюється шляхом складання афідевіту. Проте функція нотаріуса полягає лише в тому, щоб засвідчити підпис на документах.

Варто виділити основні та головні відмінності системи англосаксонського нотаріату від нотаріату в латинській правовій системі. Це є значна роль в такого суб’єкту як солісітора (в Англії так називають адвокатів, захисників) саме у державах англосаксонської нотаріальної системи. Сьогодні функціонують багато адвокатів, які спеціалізуються на справах, пов’язаних із передачею нерухомості, оформленням спадку, такими, як наприклад, у латинському типі займаються нотаріуси. Принципи діяльності нотаріусів у державах англосаксонської правової системи надають більше свободи в нотаріальній

діяльності, аніж у системі латинського нотаріату, бо на відмінну від неї, основи системи латинського нотаріату потребують, щоб нотаріус, який посвідчує певні правочини, не перетворився в того, хто буде його оспорювати чи відстоювати при виникненні деліктів між сторонами [5, с. 116].

Латинська та англосаксонська правова система нотаріату мають відмінні риси між собою, і це явище не є дивним, тому що вони мали різні історичні, геополітичні періоди, які містили в собі дуже багато реформ. Хоча і нотаріус первісно мав значення простого спеціаліста, який може надати юридичну допомогу з дотриманням усіх принципів незалежності, законності та правової етики, все одно відрізняються в обох правових системах. І на сьогодні, ці 2 типи мають право на існування, тому що кожна країна обрала внаслідок своєї еволюції свій шлях і свої норми. Україна між двома типам нотаріату більш переймає риси латинського типу, так як нотаріуси в країні, мають надзвичайно важливе значення. Їх діяльність керується законом, що в

свою чергу не тільки контролює їх діяльність, але і гарантує законність нотаріальних дій і юридичну силу нотаріальних документів. Будь-яка система в країні потребує реформ, для свого розвитку і вдосконалення, не винятком і нотаріальна система. На нашу думку, доречними є намагання поступово змінювати паперову нотаріальну діяльність на електронну. Досить вдалим прикладом такого запровадження є Японія. Не всі дії поки що вчиняються в електронному форматі, але успішним є приклад посвідчення документів. Більша кількість документів посвідчується в електронній формі, нотаріальна діяльність крок за кроком відходить від паперової форми. Вчинення таких дій відбувається через центр електронного нотаріату. Права на володіння і користування цим центром належать Японській Національній Асоціації Нотаріусів, технічне обслуговування якої належить приватній компанії, обрана на підставі тендера. Процедура подачі заяви на посвідчення електронного документа здійснюється за допомогою інтернет-сайту

Міністерства юстиції, який перенаправляє клієнта в центр електронного нотаріату [8]. Таким чином, Японія, зберігаючи нотаріальні традиції, які століттями поєднували в собі змішану систему нотаріату, активно впровадила новітні технології у нотаріальну практику. Ця система має місце бути і в нашій державі, тому що країна впроваджує і так багато цифрових проєктів, ми тримаємо шлях на євроінтеграцію і тому, можливо це не спростить одразу життя громадян і нотаріусів, але точно стане кроком вперед в нотаріальній діяльності.

Висновки. З урахуванням вищевикладеного, можна дійти висновку, що модель нотаріату в Україні цілком відповідає моделі латинського типу і продовжує активно розвиватися. Утім, хоча нотаріус в Україні має доволі широке коло повноважень, відзначаються такі перспективи подальшого розвитку даного інституту в Україні: реформування інституту нотаріату, що призведе до посилення інституту нотаріату як гарантії захисту прав фізичних та юридичних осіб, підвищення якості нотаріаль-

них дій та забезпечення доступності нотаріальних та реєстраційних дій. Пропонується здійснити перехід до єдиного нотаріату, розширити перелік повноважень нотаріусів, зокрема щодо реєстрації шлюбів та їх розірвання, медіації, як способу позасудового врегулювання спорів, забезпечення доказів, встановлення фактів, що мають юридичне значення, запровадити електронну систему нотаріату, забезпечити доступність надання нотаріальних послуг у кожному нотаріальному окрузі. Таке розширення, на нашу думку, не зовсім відповідає нотаріату латинського типу, і хоча в нашій правовій системі багато чого перегукується між собою, проте наша система намагається більше розширити коло відповідальності нотаріусів в Україні. Якщо в латинській системі нотаріус виконує лише те, що передбачається законом, який закріплює його дії, то в нашій країні, нотаріусу хочуть дати можливість виконувати окрім своїх безпосередніх обов'язків, ту роботу, яку наприклад, раніше виконували органи місцевого самоврядування або органи внутрішніх справ.

В нашій країні наразі немає практики реєстрації шлюбів нотаріусами, так як цей законопроект ще опрацьовується, тим паче, що він врегульовує питання не лише реєстрації шлюбів, але й запровадження електронної системи нотаріату та перехід до єдиного нотаріату. Така практика може вкладатись в латинській нотаріат, тому що ця система досить

гнучка та ліберальна. Такі зміни можуть спростити життя громадян і пришвидшити деякі процеси в суспільстві. Модернізувати систему нотаріату надзвичайно важливо не тільки для нашої країни, а і для країн Європи. Вони, на нашу думку, мають бути тотожні або принаймі схожі в регулюванні подібних питань, які виникають в нотаріальній справі.

Список використаних джерел:

1. Ільєва Н. Зарубіжний досвід здійснення нотаріальної діяльності та його адаптація до вітчизняної системи Світові системи нотаріату: порівняльний аналіз 139 нотаріату. Конституційно-правовий вимір в розвитку правової системи України. 2016. С. 41–46
2. Мізинців Є. Н. Про типи та моделі сучасного нотаріату. Нотаріус. 2012. С. 37-44
3. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / За ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с. 9
4. Нотаріат: підручник для СПО. М: Видавництво Юрайт, 2015. 377 с.
5. Нотаріат: підручник та практикум для бакалавра, спеціаліста та магістра / за ред. А. О. Іншакова, А. Я. Риженкова. М: Видавництво Юрайт, 2018. 419 с
6. Щекочихін П. Нотаріат у системі громадського управління: до питання місце і роль. Адміністративне та муніципальне право. 2013. № 5. С. 439-443.
7. European judicial systems Edition 2010 (data 2008): Efficiency and quality of justice. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010. 390 с.
8. How to make good use of Japanese Notaries. URL: <http://www.koshonin.gr.jp/pdf/english2.pdf>
9. Notaio. URL: <http://www.sapere.it/sapere/dizionari/dizionari/Italiano/NO/notaio.html>

Шевців Олег,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Данчук Ірина,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:
Коротюк О. В.,
д.ю.н., професор кафедри приватного права
Державного податкового університету

МЕДІАЦІЯ В НОТАРІАТІ: ОСОБЛИВОСТІ І МЕЖІ УЧАСТІ НОТАРІУСА У ПЕРЕГОВОРАХ

Медіація є важливим інструментом розв'язання конфліктів, який може бути ефективним в різних сферах життя, включаючи правову. У сфері нотаріату медіація також може бути корисною, оскільки нотаріус - це професійний юрист, який має великий досвід роботи з документами та рішенням правових питань, що і зумовлює актуальність обраної теми. Медіація в нотаріаті може бути особливо корисною для таких питань, як розлучення, поділ майна, спадщина та інші правові питання, що стосуються взаємодії між людьми. Завдяки медіації, сторони можуть досягти взаємної згоди та укласти угоду, яка буде відповідати їхнім інтересам та потребам. Крім того, медіація може бути більш швидким та ефективним способом вирішення конфлікту, ніж судовий процес.

Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Одним з важливих аспектів роботи нотаріуса є захист інтересів сторін, які звернулися до нього для складання документів або отримання інших юридичних послуг. Іноді сторони можуть не знайти компромісу та не зможуть досягти взаєморозуміння. У цьому випадку, медіація може стати ефективним способом вирішення конфлікту, що допоможе уникнути судового процесу та витрат. Повноваження нотаріуса та медіатора мають різний характер і призначення, але в деяких ситуаціях можуть перетинатися.

Нотаріус має право здійснювати нотаріальні дії, такі як підписання договорів, завірення копій документів тощо. Він діє в інтересах обох сторін та забезпечує юридичну вірність та законність дій, які фіксуються у нотаріальному акті.

Медіатор діє в ролі посередника між конфліктуючими

сторонами з метою врегулювання конфлікту шляхом домовленості між сторонами. Медіатор не може вирішувати спір самостійно, але надає сторонам можливість самостійно знайти компроміс, що задовольнить їх обох. У деяких ситуаціях, коли сторони бажають укласти договір або врегулювати конфлікт, може бути використано послуги як нотаріуса, так і медіатора. Наприклад, в разі укладання угоди про розлучення, сторони можуть звернутися до нотаріуса для завірення розлучення та до медіатора для вирішення питань щодо розподілу майна та опіки над дітьми. У такому випадку роль нотаріуса полягатиме в тому, щоб підтвердити волевиявлення сторін та забезпечити законність угоди, а медіатор допоможе сторонам знайти компроміс та вирішити спірні питання.

Також важливо зазначити, що нотаріус може виконувати певні функції, що сприяють медіації. Наприклад, нотаріус може проводити переговори зі сторонами, забезпечуючи збереження конфіденційності та допомагаючи сторонам знайти компроміс.

У свою чергу, медіатор може виконувати деякі функції, що співвідносяться з нотаріальними повноваженнями, такі як завірення підписів на документах, якщо це є необхідним для вирішення конфлікту. Однак, взагалі, функції медіатора та нотаріуса мають різний характер і мету. Незважаючи на ці різниці, в деяких випадках сторони можуть вирішити звернутися до нотаріуса, якщо вони бажають вирішити спір за допомогою медіації. В таких випадках нотаріус може діяти як нейтральна сторона, допомагаючи сторонам знайти компроміс та укласти угоду, що відповідає законодавству та є правовим підґрунтям для забезпечення їхніх прав та інтересів. Однак важливо зазначити, що ці випадки є досить рідкісними, тому що вони пов'язані зі значними обмеженнями у повноваженнях нотаріуса[3].

Отже, нотаріус та медіатор - це дві різні професії з власними повноваженнями та обов'язками. Незважаючи на це, в деяких випадках сторони можуть вирішити звернутися до нотаріуса з метою вирішення конфлікту за допомогою

медіації. В таких випадках нотаріус може допомогти сторонам знайти компроміс та укласти угоду, що відповідає законодавству та забезпечує їхні права та інтереси.

Основною роллю нотаріуса є забезпечення правової документальної підтримки укладання угод між сторонами. У цьому випадку нотаріус може бути присутній на переговорах як нейтральний третій за бажанням сторін, але він не має права втручатися у процес переговорів та відстоювати інтереси жодної зі сторін. Крім того, нотаріус може допомагати сторонам в розв'язанні конфліктів шляхом застосування медіаційних процедур. У цьому випадку нотаріус може виступати як медіатор, але його роль полягає в тому, щоб сприяти діалогу між сторонами та допомагати їм досягти взаємоприйняттого рішення. При цьому нотаріус повинен діяти нейтрально та безпристрасно.

У кожному випадку роль та межі участі нотаріуса у переговорах можуть відрізнятися. Важливо пам'ятати, що нотаріус має дотримуватися етичних та професійних стандартів, зокрема забезпечувати

конфіденційність та захист прав та інтересів сторін. Крім того, нотаріус має право вести протокол про переговори, що відбуваються за його участю, який може мати значення для подальшого документування угоди. В протоколі можуть бути зафіксовані умови, на яких проводились переговори, домовленості та рішення, прийняті сторонами, а також зауваження та пропозиції, що висувалися на переговорах.

Нотаріус також може надавати консультації сторонам щодо правових аспектів укладання угоди, та допомагати у складанні необхідних документів. Важливо пам'ятати, що участь нотаріуса у переговорах є додатковим сервісом, який надається сторонам за їхнім бажанням. При цьому, нотаріус не зобов'язаний приймати участь у переговорах, якщо він вважає, що його участь може порушити нейтралітет або інші професійні стандарти.

Нотаріус повинен відмовитися від участі у переговорах, якщо він:

- має особисті відносини з будь-якою із сторін або з їхніми родичами;

- має фінансові інтереси у справі, що обговорюється на переговорах;

- має інші обставини, що можуть вплинути на його незалежність та об'єктивність.

Якщо сторони запитують про можливість участі нотаріуса у переговорах, він повинен попередньо дослідити можливі конфлікти інтересів і, якщо такі існують, повідомити сторонам про це та відмовитися від участі у переговорах. Якщо нотаріус виявить конфлікт інтересів під час переговорів, він повинен негайно повідомити про це сторони та відмовитися від подальшої участі[1].

Отже, заборона конфлікту інтересів є важливою межею для участі нотаріуса у переговорах, і він повинен діяти відповідно до своїх професійних та етичних стандартів, забезпечуючи конфіденційність та захист прав та інтересів сторін. Крім того, важливою межею для участі нотаріуса у переговорах є його професійна компетенція та повноваження.

Інститут медіації в Україні знаходиться на початковому етапі розвитку, але має перспективи для подальшого

зростання та розширення своєї діяльності. Закон України "Про медіацію" був прийнятий у 2021 році, що забезпечило правову базу для розвитку медіації в Україні. Однією з головних переваг медіації є можливість вирішення конфліктів без втручання суду. Це значно економить час та гроші для сторін конфлікту, а також зменшує навантаження на судову систему. За останні роки українське суспільство показало зростаючий інтерес до медіації як ефективного засобу вирішення спорів та конфліктів. Крім того, в Україні активно розвиваються нотаріальні практики, що поєднують в собі функції нотаріуса та медіатора, що збільшує зручність та ефективність медіаційних процедур.

Згідно з ч. 4 ст. 124 Конституції України, законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Таким чином, згідно з цією статтею Конституції України, законодавством може бути передбачений обов'язковий досудовий порядок вирішення спорів. Це означає, що перед тим, як звернутися до суду, сторони

повинні виконати певні досудові процедури, які передбачені законодавством. Ці процедури можуть бути різними залежно від сфери, до якої належить спір, та відповідного законодавства. Наприклад, у сфері споживчого права законодавство передбачає обов'язковий досудовий порядок врегулювання спорів між споживачами та постачальниками товарів або послуг. Цей порядок передбачає, зокрема, можливість письмової скарги споживача на неналежне надання товару або послуги, розгляд такої скарги постачальником, а також можливість проведення медіації.

Запровадження обов'язкової досудової медіації в Україні може мати як позитивні, так і негативні наслідки, в залежності від категорій справ, в яких вона буде застосовуватися. Доцільними категоріями справ для обов'язкової медіації можуть бути ті, які пов'язані з сімейними та спадковими справами.

Також доцільним може бути застосування обов'язкової медіації в спорах, пов'язаних з нерухомістю, бізнесом, аваріями на дорозі, витоками

даних та іншими ситуаціями, де можливість швидкого та ефективного вирішення спору може бути важливою. В інших сферах, наприклад, у сфері праці, також можуть бути передбачені досудові процедури.

Однак, є питання, які ставлять під сумнів доцільність обов'язкової медіації в деяких категоріях справ. Наприклад, у кримінальних справах, де причина конфлікту полягає відразу в порушенні закону, застосування медіації може бути неефективним та навіть шкідливим для правосуддя. Щодо збереження балансу між правом особи самостійно обирати спосіб вирішення свого спору та запровадженням обов'язкової медіації, важливо врахувати думку сторін та забезпечити їм право на відмову від медіації. Також можливим рішенням є введення обов'язкової попередньої інформації про можливість медіації та її переваги для сторін, що дозволило б зберегти можливість вибору сторонами іншого способу вирішення спору.

Також важливо забезпечити, щоб медіатори були досвідченими та компетентними фахівцями у своїй галузі, а

процес медіації був прозорим та ефективним для сторін. Це дозволить зберегти довіру до медіації як ефективного способу врегулювання спорів.

Нарешті, необхідно врахувати, що обов'язкова медіація не є універсальним рішенням для всіх категорій справ. Для кожної категорії справ необхідно провести окремий аналіз та визначити, чи буде медіація ефективним способом врегулювання спору та які заходи необхідно вжити для збереження балансу між правом особи самостійно обирати спосіб вирішення свого спору та запровадженням обов'язкової медіації.

Отже, законодавство може встановлювати обов'язковий досудовий порядок вирішення спорів, який повинні виконувати сторони перед зверненням до суду. Запровадження обов'язкової досудової медіації в Україні може бути ефективним способом врегулювання спорів у деяких категоріях справ, якщо будуть враховані права та інтереси сторін, а процес медіації буде прозорим та ефективним. Однак, необхідно проводити окремий аналіз для кожної категорії справ

та забезпечувати можливість вибору сторінами іншого способу вирішення свого спору.

Однак, на жаль, в Україні є деякі перешкоди для розвитку медіації, зокрема, недостатня популяризація та інформування про можливості медіації серед населення та бізнес-середовища, недостатня кількість кваліфікованих медіаторів та їх недоступність для окремих верств населення, труднощі з визнанням та виконанням медіаційних угод. Щоб підвищити ефективність та зручність медіаційних процедур в Україні, потрібно розвивати медіаційну культуру, забезпечувати доступність та рівномірний розподіл медіаторів по всій країні, розвивати механізми визнання та виконання медіаційних угод, а також підвищувати якість підготовки та кваліфікації медіаторів. Уряд України та громадські організації активно сприяють розвитку медіації в країні шляхом проведення різноманітних заходів з популяризації та просвітництва. Також створено державну службу медіації, яка регулює діяльність медіаторів та забезпечує їх професійний розвиток[2].

Ще однією перспективною для розвитку медіації в Україні є її використання в судових процесах. Українські суди ще не дуже активно використовують медіацію, але за останні роки спостерігається зростаючий інтерес до використання медіації як засобу вирішення судових спорів. З метою просування медіації в судовій практиці були запроваджені спеціальні процедури, які передбачають можливість перенесення судового розгляду на певний термін для вирішення спору через медіацію. Отже, інститут медіації в Україні має перспективи для розвитку та підвищення ефективності вирішення різних типів конфліктів та спорів. Проте для досягнення цієї мети необхідно продовжувати просувати медіацію в українському суспільстві, забезпечувати підвищення кваліфікації медіаторів, забезпечувати доступність та розповсюдження медіації в усіх сферах життя і діяльності, а також сприяти впровадженню медіації в судову практику.

Для подальшого розвитку медіації в Україні необхідно також забезпечити підтримку та сприяння розширенню ме-

діаційних послуг в різних галузях, зокрема в комерційних, корпоративних, сімейних та інших сферах. Крім того, важливо просувати медіацію як інструмент соціальної взаємодії та співпраці, сприяти вирішенню соціальних проблем та спорів на міжособистісному рівні.

Важливо також забезпечити ефективну співпрацю між медіаторами та іншими професіоналами, які займаються вирішенням конфліктів, зокрема юристами, психологами, соціальними працівниками та іншими фахівцями. Це дозволить забезпечити більш ефективно та комплексне вирішення різних типів конфліктів та спорів. Отже, розвиток медіації в Україні є важливим напрямом реформування правової системи та впровадження нових підходів до вирішення різноманітних конфліктів та спорів. Посилення уваги до медіації, забезпечення її ефективної підтримки та розвитку дозволить досягнути більш високого рівня правової культури в українському суспільстві та забезпечити більш швидке та ефективно вирішення конфліктів[1].

Висновок. Отже, зазначена тема досить важлива в контексті розвитку нотаріальної діяльності в Україні. Застосування медіації в нотаріаті дає змогу знизити кількість судових позовів та покращити якість надання нотаріальних послуг. Проте, важливо зазначити, що нотаріус може брати участь у переговорах тільки в межах своєї компетенції, яка визначається законом. Він не може здійснювати медіацію у справах, які не належать до його компетенції, а також не має права втручатися в процес прийняття рішення сторонами. Тому, для успішної медіації в нотаріаті необхідно чітко визначати межі участі нотаріуса та дотримуватися принципів медіації, таких як нейтралітет, добровільність та конфіденційність. Загалом, медіація в нотаріаті є перспективним напрямом розвитку нотаріальної діяльності, який може допомогти вирішувати конфлікти шляхом мирного діалогу та забезпечити взаємну згоду сторін у правових відносинах.

Список використаної літератури

1. Про засади державної мовної політики : Закон України від 31.03.2023 № 5029-VI / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text> (дата звернення: 15.04.23)
2. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 № 1875-IX / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 15.04.23)
3. Про нотаріат : Закон України від 29 грудня 2022 № 3425-XII / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 15.04.23)

Пахолок Валентина,
здобувач освіти групи ПБ-20-2
ННІ права ДПУ України

Науковий керівник:
Коротюк Оксана Вікторівна
д.ю.н., професор кафедри приватного права
Державного податкового університету України

ОСОБЛИВОСТІ ПОСВІДЧЕННЯ ТА ОГОЛОШЕННЯ СЕКРЕТНОГО ЗАПОВІТУ

В останні роки стосунки між приватними особами стали дуже різноманітними. На них впливають різні як соціальні, так й інші чинники, викликаючи непорозуміння і недовіру навіть серед близьких людей. Саме тому багато таких стосунків набули надмірної анонімності та секретності. З цієї причини таємні заповіти стають все більш популярними у наші дні.

У Франції, Іспанії, Італії, Угорщині та інших європейських країнах вже давно існує практика нотаріального посвідчення такого заповіту як «секретний», також його можуть називати таємний або закритий. В Україні посвідчення секретних заповітів стало можливим лише після прийняттям нового Цивільного кодексу, який набув чинності 1 січня 2004 року. У новому Цивільному кодексі було зазначено, що основною метою впровадження інституту секретних заповітів є саме прагнення максимально захистити таємницю заповіту [8].

Секретні заповіти суттєво відрізняються від наявних загальнознаних заповітів, які широко поширені й сьогодні, а саме своїм процесом складання, виконання та нотаріальним посвідченням. Позаяк статтею 1249 ЦК України форма секретного заповіту прямо не передбачена, він вважається таким, що відповідає загальним правилам щодо форми та змісту заповіту,

встановлених Кодексом. Також варто зауважити, що посвідчити секретний заповіт має право виключно нотаріус [9].

Зміст Цивільного кодексу України дає підстави для визначення дефініції секретного заповіту як розпорядження заповідача, у яких він визначає долю свого майна та містить вказівки щодо немайнового змісту, що складаються у письмовій формі, підписуються заповідачем особисто, із вказівкою на місце та час складання та посвідчується нотаріусом безпосередньо без ознайомлення зі змістом такого заповіту [5].

Денисяк Наталя Миколаївна у своїй праці «Проблеми нотаріального посвідчення секретного заповіту. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії» наголосила, що процедура посвідчення секретного заповіту має здійснюватися згідно з принципами цивільного судочинства: законності та верховенства права, а забезпечення секретності заповіту є основним завданням у роботі нотаріуса, який здійснює таку нотаріальну дію, я погоджуюся із її думкою [1, с. 57].

Нотаріус також має пояснити заповідачу, що текст секретного заповіту має бути викладено так, аби розпорядження заповідача після відкриття спадщини не викликало неясності та суперечок, це передбачено підпунктом 3.2 пункту 3 глави 3 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 [6].

Як я раніше зазначала, відповідно до положень Цивільного кодексу секретні заповіти посвідчуються нотаріусом без ознайомлення зі змістом заповіту, тому ця дія має певні особливості. Щоб уникнути непорозумінь, які можуть призвести до думки, що такий заповіт є недійсним, слід взяти до уваги кілька моментів [5]:

По-перше, нотаріус повинен повідомити заповідачу про елементи, які мають бути відображені в заповіті, приміром: склад майна, що заповідається, дані осіб, до яких, за бажанням заповідача має перейти спадщина або певна її частка та інше.

По-друге, нотаріус повинен переконатися, що заповідачу відомо про необхідність наявності цих елементів і їх включення

до секретного заповіту, - це з'ясовується з власних слів особи. Тому під час таких дій зміст секретного заповіту залишається невідомим для нотаріуса, що й зазначено у вимогах Цивільного кодексу України.

Також нотаріус, який посвідчує секретний заповіт, повинен повідомити заповідачу про те, що не усі його бажання спадкоємці зможуть виконати. Те, що заповіт міститиме умови, які навряд чи будуть виконані або ж виконання яких важко перевірити, може ускладнити спадкоємцям отримання спадщину, приміром, бажання заповідача, аби його прах розвіяли над морем або в іншому конкретному місці з гелікоптера або в інших конкретний спосіб [8].

Секретний заповіт передається нотаріусу в запечатаному заповідачем конверті з особистим підписом. Якщо конверт не підписаний у присутності нотаріуса, тоді заповідач має особисто підтвердити, що саме він підписав конверт. Нотаріус, своєю чергою, на поданому конверті ставить посвідчувальний напис про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, опісля скріплює його печаткою, також у присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує. На конверті вказується прізвище, ім'я, по батькові, дата народження заповідача та дата прийняття цього заповіту на зберігання. Якщо заповідач виявить бажання, то нотаріус може видати для нього відповідне свідоцтво про прийняття секретного заповіту на зберігання [4, с. 163].

Хоча стаття 1249 ЦК України вимагає нотаріального посвідчення секретного заповіту, у цьому випадку нотаріус не посвідчує секретний заповіт, а тільки засвідчує підпис заповідача на конверті із цим заповітом та бере його на зберігання. Також варто зазначити, що відомості про нотаріальне посвідчення секретних заповітів мають бути внесені до Спадкового реєстру [5].

Калініченко Ольга Вікторівна у своїй науковій праці «Форми заповіту за цивільним кодексом України», проводить аналогію між посвідченням секретного заповіту і такою нотаріально дією, як прийняття документа на зберігання, відповідно до якої документ може бути прийнятий на зберігання нотаріусом без

ознайомлення з його змістом. Проте, навіть попри схожість цих дій, вони не є тотожними за своїм значенням [3, с. 112].

Якщо наміри щодо заповіту у спадкодавця змінилися і він хоче його скасувати, для цього варто лише подати заяву, і тоді заповідач може повернути конверт зі своїм заповітом. Підпис заповідача на заяві про скасування секретного заповіту має засвідчити нотаріус. Згідно зі статтею 1255 ЦК України [9] та статтею 8 Закону України «Про нотаріат» нотаріуси не мають права повідомляти відомості про факт складення заповіту, його зміст, скасування або ж зміну [7].

Тільки після того, як нотаріус отримає перевірену інформацію про смерть заповідача, він може призначити дату оголошення секретного заповіту. Про що він повідомить відповідним листом членів сім'ї та родичів, якщо місце їх перебування є відомим, якщо ж не відоме, тоді зробить відповідне оголошення у друкованих засобах масової інформації. Цивільним кодексом та іншими законодавчими актами України не встановлено переліку таких засобів масової інформації. Тому при складанні секретного заповіту нотаріусу дуже складно визначити приблизне коло можливих спадкоємців, оскільки заповіт може бути складеним не на користь близького оточення заповідача, або щодо юридичних осіб або навіть держави. А нотаріус не має права розголошувати зміст секретного заповіту, якщо він не повідомить зацікавлених у цьому оприлюдненні осіб [5].

Щодо оприлюднення секретного заповіту, то це відбувається у присутності зацікавлених осіб та двох свідків, нотаріус розкриває конверт із заповітом та оголошує його, про що складається відповідний протокол, який обов'язково підписує нотаріус та свідки. У такому протоколі мають бути наявні наступні відомості [10, с. 276]:

- Дата, час і місце складання секретного заповіту;
- Дата посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту;
- Прізвище, ім'я по батькові осіб, присутніх при оголошенні, зокрема свідків;

- Відомості про повідомлення осіб, які не з'явилися на оголошення секретного заповіту або відомості про повідомлення в друкованих засобах масової інформації;

- Стан заповіту, за наявності закреслені місця, поправки, недоліки;

- Стан конверта, в якому знаходився заповіт;

- Текст заповіту.

Якщо зміст секретного заповіту не може підтвердити справжні наміри заповідача щодо розпорядження майном після його смерті, нотаріус повідомляє зацікавленим особам про право тлумачення змісту заповіту. Тлумачення змісту секретного заповіту спадкоємцями може відбуватися виключно за взаємною згодою кожного, про що фіксується у протоколі. Також у протоколі міститься застереження від нотаріуса щодо свідків про те, що вони несуть відповідальність за шкоду, яку вони можуть заподіяти у випадку розголошення відомостей, про які вони дізналися завдяки оголошенню секретного заповіту [4, с. 164].

У разі неявки на оголошення зацікавлених осіб, належним чином повідомлених про дату оголошення секретного заповіту, нотаріус повідомляє про зміст секретного заповіту тим, хто був присутній. Якщо після проголошення заповіту з'явилася зацікавлена особа, нотаріус ознайомлює її з протоколом оголошення секретного заповіту і робить відповідні записи, які підписує особа. Після оприлюднення секретний заповіт залишається у державній нотаріальній конторі або приватного нотаріуса [10, с. 277].

Проте можуть виникати і певні проблеми зі змістом заповіту. Про це зазначив Заїка Юрій Олександрович у своїй науковій праці «Законодавчі проблеми спадкового права», він написав, що однією з основних проблем, які пов'язані з написанням секретного заповіту, є те, що нотаріус, не може оцінити зміст заповіту, а тому написаний власноруч секретний заповіт може бути незрозумілим, або ж написаний з порушенням норм цивільного права, а тому нотаріус не зможе вказати заповідачеві на його помилки, які суперечать законодавству, і тоді він буде

визнаватись недійсним. Проблема в тому, що він може бути визнаним недійсним лише при його оголошенні, і таким чином заповідач вже не зможе його змінити і спадкування буде відбуватися за законом [2, с. 215].

Отже, я вважаю, що така форма заповіту, як секретний заповіт, призначена для максимального захисту конфіденційної інформації та захисту таємниці волевиявлення громадянина щодо питання розпорядження майном після смерті особи. Це, безперечно, є позитивним фактором при виборі даного заповіту. Однак зміст секретного заповіту, складений самостійно заповідачем - громадянином, який не обізнаний у законодавстві, може мати певні суперечності із законами, відмінності та розбіжності у розумінні змісту заповіту, як і зазначав Заїка Ю.О., унаслідок чого можуть виникнути певні ускладнення у втіленні заповіту при відкритті спадщини, що ніколи б не сталося, якби був складений звичайний заповіт, перевірений та засвідчений нотаріусом, який перевірів та мінімізував усі нюанси та неточності. А тому, якщо заповідач має бажання скласти саме секретний заповіт, йому варто звернутися до нотаріуса чи до іншого кваліфікованого юриста для отримання консультації і допомоги у складанні документа.

Проте трапляються і певні казуси, пов'язані із складанням секретного заповіту, які до сих пір не врегульовані на законодавчому рівні. До прикладу, це випадки, коли після смерті особи та відкриття секретного заповіту, у конверті виявиться, що був вкладений не заповіт, а якийсь інший документ. У такому випадку, на мою думку, варто провести спадкування за законом, а нотаріус, своєю чергою, при оголошенні документа, все одно повинен зафіксувати цей факт у протоколі оголошення заповіту, зачитати зміст даного документа й оголосити його заінтересованим особам, навіть попри те, що в конверті виявився не заповіт та ці положення не зможуть бути використані при спадкуванні. Також можна навести випадок, коли умови, зазначені у заповіті, за яких спадкоємці одержать спадщину, виявляться занадто складними у реалізації, приміром, заповідач зазначив, що спадок перейде до спадкоємця, за умови, що той розвіє його

порох над річкою Амазонкою на гелікоптері Мі-8 під живе виконання музики симфонічного оркестру, оскільки це фактично неможливо здійснити. Врегулювання таких випадків потребує внесення змін до законодавства. Отже, на сьогодні законодавство не передбачає правового врегулювання усіх нюансів, які можуть виникати при складанні і оголошенні секретного заповіту, та у дечому потребує доопрацювання, зокрема у зазначених мною ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Денисяк Н. М. Проблеми нотаріального посвідчення секретного заповіту. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матер. круглого столу. НУ ОЮА, Каф. цив. проц. Одеса: Фенікс. 2015. С. 56-60.
2. Заїка Ю. О. Законодавчі проблеми спадкового права. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права, 2002. № 2. С. 213-216.
3. Калініченко О.В. Форми заповіту за цивільним кодексом України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2011. № 88. С. 110–112.
4. Механізм функціонування громадянського суспільства: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 396.
5. Особливості посвідчення секретного заповіту. URL: <http://surl.li/gipaz> (дата звернення: 13.04.2023)
6. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. Міністерство юстиції України. URL: <http://surl.li/gipay>(дата звернення: 03.04.2020).
7. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. Дата оновлення: 29. 12. 2022 р. URL: <http://surl.li/vmvv>(дата звернення: 13.04.2023).
8. Секретний заповіт. Процедура складання та оголошення. URL: <http://surl.li/gipbf>(дата звернення: 13.04.2023)
9. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 01. 04. 2023 р. URL: <http://surl.li/kixz>(дата звернення: 13.04.2023).
10. Шевцов Я. А., Грибачова І.П. Правові особливості секретного заповіту. Сумський державний університет, 2020. С. 275-279.

Бугера Дар'я Михайлівна
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
dashashkolnikova@ukr.net

Науковий керівник:
Коротюк Оксана Вікторівна
доктор юридичних наук,
професор кафедри приватного права
Державного податкового університету

ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У відповідь на повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року на території України було запроваджено воєнний стан. Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4]. Такі зміни вплинули на всі сфери життя, без винятку

не залишалась і нотаріальна діяльність. Не зважаючи на такі обставини, державні та приватні нотаріуси продовжують свою діяльність, крім міст та районів, де йдуть активні бойові дії.

В умовах воєнного стану нотаріус не може повною мірою відповідати формальним вимогам закону мирного часу щодо здійснення нотаріальних дій. Кабінет Міністрів України швидко відреагував на дані події та 28 лютого 2022 року прийняв Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» [1], що в умовах воєнного стану та протягом одного місяця з дня його припинення або скасування нотаріальні дії вчиняються з урахуванням особливостей (заборон). 6 березня 2022 року набрала чинності Постанова Кабінету Міністрів України «Про питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» [3], яка внесла зміни до попередньої постанови. Можна сказати, що саме ці дві постанови встановили порядок діяльності нотаріусів у воєнний час.

Основною метою перегляду порядку здійснення нотаріальної діяльності є спрощення доступу фізичних та юридичних осіб до нотаріальних дій. З цієї причини вимоги до здійснення нотаріальної діяльності свідомо знижені, але лише в межах забезпечення законності та не порушуючи основні принципи нотаріальної діяльності. Тобто на даний момент вимоги до здійснення нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану відрізняються від тих вимог, які були у мирний час. Одним із прикладів є використання спеціальних бланків. Законодавство України висуває обов'язкові вимоги до форми нотаріально посвідчених документів. Необхідно використовувати спеціальний бланк встановленої форми. Проте через повномасштабне вторгнення російської федерації державне підприємство «Національна інформаційна система», відповідальне за забезпечення спеціальними бланками, було позбавлене можливості надавати відповідні бланки нотаріусам. Враховуючи викладене, на період дії воєнного стану нотаріусам дозволено посвідчувати довіреності та заповіти, а також засвідчувати справжність підпи-

сів на документах, без використання спеціальних бланків для нотаріально посвідчених документів, на звичайному папері. На бланку білого кольору з використанням комп'ютерної техніки мають бути надруковані необхідні для нотаріуса реквізити, а саме: Державного герба України, прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), назву державної нотаріальної контори (для державних нотаріусів), адресу місця роботи, номер телефону, адреса електронної пошти. Відповідно до Листа Міністерства юстиції України від 09 березня 2022 року «Щодо використання спеціальних бланків нотаріальних документів» [5], нотаріусам рекомендовано заощаджувати спеціальні бланки з метою їх витрачання для більш важливих нотаріальних дій, зокрема, для посвідчення договорів. Що стосується спадкування в умовах воєнного стану. Відповідно положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» установити, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини [3]. Однак, якщо активних бойових дій немає і працює нотаріус, де було відкрито спадщину, спадкоємці можуть звернутися до нотаріуса для прийняття спадщини та відкриття спадкової справи. Як повідомляє Міністерство юстиції України, наразі в більшості адміністративно-територіальних одиниць функціонують спадкові реєстри, що дозволяє нотаріусам безперешкодно вести спадкові справи. Зважаючи на обмежену роль державного реєстру речових прав на нерухоме майно та його обтяження, свідоцтва про право на спадщину, свідоцтва про право власності на нерухоме/рухоме майно та свідоцтва про право власності на частки спільного майна подружжя не видаватимуться. Припинення доступу до призначених реєстрів унеможливило вчинення інших нотаріальних дій щодо нерухомого майна, у тому числі посвідчення договорів про відчуження нерухомого майна.

Серед важливих та основних положень Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» вводяться жорсткі обмеження щодо громадян російської федерації та юридичних осіб, які мають безпосереднє відношення до держави-агресора. Постановою передбачено, що у разі звернення громадянина російської федерації про вчинення нотаріальної дії юридична особа, створена і зареєстрована відповідно до законодавства російської федерації, або юридична особа, створена і зареєстрована відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку у статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є громадянин рф або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства рф, нотаріуси відмовляють у вчиненні нотаріальних дій. Стосовно нотаріальних дій щодо зазначених груп осіб, які були розпочаті до 24 лютого 2022 року то вчинення нотаріальних дій буде зупинено.

Наразі український нотаріус може вчинити нотаріальну дію на прохання громадянина російської федерації щодо:

засвідчення справжності підпису на заяві про вихід з російського

громадянства;

видачі свідоцтва про право на спадщину;

посвідчення заповіту військовополоненого.

В умовах воєнного стану знайти можливості звернутися до нотаріуса дуже важко. Для таких випадків законодавство встановлює коло осіб, які можуть замінити нотаріуса і вчинити низку нотаріальних дій.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» надає можливість та повноваження посвідчувати довіреності (крім довіреностей на право розпоряджатися нерухомим майном, управління та розпорядження корпоративними правами) командирам військових частин, довіреності та заповіти мають бути згодом зареєстровані у відповідних реєстрах. У

сільських населених пунктах, де немає нотаріуса, нотаріальні дії можуть вчинятися уповноваженими посадовими особами органів місцевого самоврядування. Стаття 40 Закону України «Про нотаріат» [2] регламентує коло осіб, які можуть замінити нотаріуси та здійснювати посвідчення заповітів та довіреностей, прирівняних до нотаріальних. До таких осіб належать, зокрема, головні лікарі, їх заступники з медичної частини, чергові лікарі лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальники госпіталів, директори або головні лікарі будинків для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, капітани морських, річкових суден, що ходять під прапором України, начальники установ виконання покарань.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України всі сфери життя зазнали змін і нотаріальна діяльність не є виключенням. Державні та приватні нотаріуси не припинили свою діяльність, але вчиняються з урахуванням особливостей (заборон). Найголовніше та важливе, що з'явилися жорсткі обмеження щодо громадян російської федерації та юридичних осіб, які мають безпосереднє відношення до держави-агресора. Наразі український нотаріус може вчинити нотаріальну дію на прохання громадянина російської федерації щодо: засвідчення справжності підпису на заяві про вихід з російського громадянства; видачі свідоцтва про право на спадщину; посвідчення заповіту військовополоненого. Основною метою перегляду порядку здійснення нотаріальної діяльності є спрощення доступу фізичних та юридичних осіб до нотаріальних послуг. З цієї причини вимоги до здійснення нотаріальної діяльності свідомо знижені, але лише в межах забезпечення законності та не порушуючи основні принципи нотаріальної діяльності. Тобто, на даний момент вимоги до здійснення нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану відрізняються від тих вимог, які були у мирний час. Зміни відбулися стосовно прийняття спадщини. На час дії воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці.. Однак, якщо активних

бойових дій немає і працює нотаріус, де було відкрито спадщину, спадкоємці можуть звернутися до нотаріуса для прийняття спадщини та відкриття спадкової справи. Також варто зазначити, що деякі нотаріальні дії були спрощені та розширені, а деякі навпаки були обмежені. До нотаріальних дій, які були спрощені можна віднести: форму засвідчення справжності підписів на заявах про надання дозволу про виїзд дитини за кордон; вимоги щодо використання нотаріальних бланків також при посвідченні довіреностей та заповітів, засвідчення справжності підпису на документах. До нотаріальних дій, які були обмежені можна віднести: повноваження нотаріусів щодо здійснення реєстраційних дій щодо юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та щодо нерухомості; доступ нотаріусів до державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції.

Список використаних джерел

1. Деякі питання нотаріату в умовах війни: Постанова Кабінету Міністрів України від від 28 лютого 2022 р. № 164 (редакція від 20.03.2023) URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>
2. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 39, ст.383 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/conv#n430>
3. Про питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від від 6 березня 2022 р. № 209 (редакція від 27.12.2022) URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Щодо використання спеціальних бланків нотаріальних документів: Лист Міністерства юстиції України від 09.03.2022 р. N 24584/37.1/32-22 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36803>

Резюме.

Бугера Д.М. ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України всі сфери життя зазнали змін і нотаріальна діяльність не є виключенням. Державні та приватні нотаріуси не припинили свою діяльність, але діють з урахуванням особливостей (заборон). Зміни відбулися у спадкових питаннях. А саме щодо строків прийняття спадщини. Також важливі зміни відбулись щодо громадян країни-агресора, вони зазнали жорстких обмежень у можливості реалізувати свої права через органи нотаріату України.

Ключові слова: нотаріальна діяльність, нотаріус, спадщина, воєнний стан, повномасштабне вторгнення, нотаріальні дії.

Buhera D.M. EXECUTION OF NOTARIAL ACTS IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.

With the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, all spheres of life have undergone changes, and notary activity is no exception. State and private notaries have not stopped their activities, but they act taking into account specifics (prohibitions). Changes have taken place in matters of inheritance. Namely, the terms of acceptance of inheritance. Important changes have also taken place regarding the citizens of the aggressor country. They were severely restricted.

Key words: notarial activity, notary, inheritance, martial law, full-scale invasion, notarial actions.

Іващук Софія Петрівна

студентка ПБ-20-3

Державний Податковий Університет

Навчально-науковий інститут Права

Коротюк Оксана Вікторівна

доктор юридичних наук, професор кафедри

приватного права

Державного Податкового Університету

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ НОТАРІАТУ

Актуальність теми зумовлена постійним рухом держави до покращення і спрощення наявної роботи у системі права України. Нотаріат є важливою складовою механізму правової системи, тому як і всі інші її складові зазнає змін та спрощень.

Метою теми є дослідження цифрової трансформації нотаріату, його реалізації та впливу цього процесу на нотаріальну справу. У кожній зміні є свої переваги та недоліки, які ми хочемо дослідити за цією темою.

Цифрова трансформація нотаріату наразі передбачає собою можливість захистити від підробки документів та зекономити час, який йде на перевірку нотаріальних документів, за допомогою QR-кодів у мобільному додатку Порталу Дії (Дії). Таким чином першим етапом трансформації нотаріату є запровадження перевірки нотаріальних документів електронно. «Нота» є назвою цього проєкту, що діє завдяки Єдиній державній системі е-нотаріату, і над яким спільно працюють Міністерство цифрової трансформації, Міністерство юстиції та Нотаріальна палата України[1].

У постанові Кабінету Міністрів України від 01.07.2022 №745-2022-п визначаються правила формування та проведення перевірки нотаріального документа з електронним ідентифікатором. Так згідно з постановою проєкт реалізують виключ-

но у місті Києві. Відповідно доступ до «Ноти», використання можливості формування документа з QR-кодом мають лише нотаріуси Києва, що здійснюють нотаріальну діяльність, та є у системі е-нотаріату. Обмеження доступу зроблено для поетапного впровадження електронної системи "е-нотаріат" та подальшого її використання в Єдиній державній електронній системі "е-нотаріат" з метою автоматизації нотаріальної діяльності[2].

Електронна копія нотаріального документа може бути надана за запитом і за умови наявності згоди особи, щодо якої вчинено нотаріальну дію. З використанням сканування QR-коду на мобільному пристрої можна отримати інформацію щодо нотаріального документа, а саме таку як: номер реєстрації, тип документа, дату вчинення нотаріальної дії, прізвище, власне ім'я та по батькові (за наявності) нотаріуса, який вчинив нотаріальну дію, та номер свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю[2].

Таким чином, завдяки QR-коду можна побачити необхідний нотаріальний документ й відомості про нього. Тому якщо раніше потрібно було чекати до двох робочих днів, щоб отримати, до прикладу, підтвердження чи спростування того, що довіреність видана була саме тим нотаріусом, то з «Нота» цього робити не потрібно, адже вся необхідна інформація доступна онлайн в Дії[1].

Як можна побачити, QR-коди, що є електронними ідентифікаторами, в нотаріальних документах мають багато переваг та можливостей: захист від підробки документів; усі нотаріальні документи будуть зареєстровані в єдиній системі е-нотаріату; електронні документи створюють такі умови, що більше не буде потрібно робити сканкопії чи фотографувати нотаріальні документи; відсутність паперових книг та журналів; автоматичні звіти; швидкий процес перевірки нотаріальних документів за QR-кодом тощо[3].

Як було зазначено раніше, над е-нотаріатом працює Нотаріальна палата України. Поступове впровадження та те, що задіяні всі необхідні органи для цього є тим, що надає змогу

якнайефективніше пропрацювати цифрову трансформацію нотаріату. На одній з конференцій підкреслювали, що для переходу на Е-нотаріат необхідне створення Електронного реєстру нотаріальних дій або Електронної нотаріальної інформаційної системи «Е-Notar» [4].

Електронний реєстр нотаріальних дій має певні гарантії безпеки даних, які забезпечується державою, а саме Міністерством цифрової трансформації та технологій України, та свої відмінності від паперових документів. Зміни у законодавстві при цифровій трансформації нотаріату забезпечуються поки тільки законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення цифрової трансформації нотаріату"[5].

Можемо визначити такі переваги впровадження е-нотаріату та подальшого розвитку як: швидкість і доступність (єдиний електронний реєстр нотаріальних дій є зручним для збереження, пошуку усіх вчинених нотаріальних дій; перегляд необхідних відомостей онлайн; електронне робоче місце нотаріуса, що дозволяє робити автоматичні звіти, створювати проєкти нотаріальних документів на основі розроблених зразків документів; легке отримання електронно копій необхідних документів; взаємодія з клієнтами онлайн тощо); захист від підробки документів; зменшення використання паперової документації завдяки діджиталізації, що дозволить зменшити кількість помилок в обробці даних та підвищити ефективність роботи; зменшить витрати на паперову документацію та допоможе зменшити споживання природних ресурсів, до прикладу, деревини; є тим етапом, який необхідний для сучасних людей, що переважно користуються комп'ютерами чи смартфонами для виконання різноманітних завдань.

Однак е-нотаріат має свої недоліки. Важливо забезпечити належний захист даних та мати правову базу, зробити систему доступною для всіх громадян України. Зокрема, щоб е-нотаріат був зручним для тих, хто не здатен опанувати нові технології: особам похилого віку, особам з інвалідністю тощо.

Можемо запропонувати такі шляхи вирішення проблеми:

1. Надати змогу отримання нотаріальних послуг так, як і раніше: через традиційні канали зв'язку, такі як особистий візит до нотаріуса.

2. Створення можливості зміни інтерфейсу для людей із порушенням зору. Таке практикується вже не одним сайтом чи застосунком, зокрема застосовують і на офіційних сторінках державних органів. До прикладу, Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.

Таким чином, для того, щоб зробити висновки та побачити усі переваги та недоліки цифрової трансформації нотаріату, слід протестувати систему «е-нотаріат», через яку буде працювати проєкт «Нота», зокрема, чи повноцінно забезпечує такий продукт вимоги щодо захисту прав громадян: надійність і безпеку; належну технічну та правову базу; доступність для нотаріусів та громадян, що звертаються для вчинення нотаріальних дій; збереження даних, що вносять у цю систему, їхня конфіденційність; зрозумілість і легкість при використанні е-нотаріату.

Список використаної літератури

1. Захист від підробки документів та економія часу: відтепер у Дії можна перевірити нотаріальні документи з QR-кодом: Портал Дія, 02.11.2022. URL: <https://diia.gov.ua/news/zahist-vid-pidrobki-dokumentiv-ta-ekonomiya-chasu-vidteper-u-diyi-mozhna-pereviriti-notarialni-dokumenty-z-qr-kodom> (Дата звернення: 24.04.2023)

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил формування та проведення перевірки нотаріального документа з електронним ідентифікатором» від 01.07.2022 № 745-2022-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/745-2022-p#Text> (Дата звернення: 24.04.2023)

3. Цифровізація нотаріату: перевірити нотаріальний документ з QR-кодом можна у застосунку Дія: інтернет-ресурс «Міністерство юстиції України», 02.11.2022. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/tsifrovizatsiya-notariatu-pereviriti-notarialniy-dokument-z-qr-kodom-mojna-u-zastosunku-diya> (Дата звернення: 24.04.2023)

4. Електронний реєстр нотаріальних дій за міжнародними стандартами розробляє та впроваджує НПУ: інтернет-ресурс «Нотаріальна палата України», 05.04.2019. URL: <https://npu.ua/news/elektronnij-reyestr-notarialnix-dij-zamizhnarodnimi-standartami-rozroblyaye-ta-vprovadzhuye-npu/> (Дата звернення: 24.04.2023)

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» від 29.12.2021 №1444-2021-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-2021-п#Text> (Дата звернення: 24.04.2023)

СУДОВА ПРАКТИКА:
Кримінальне судочинство:

ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

03 квітня 2023 року
м. Київ
справа № 537/984/20
провадження № 51-1747 кмо 22

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у складі:

головуючого   ОСОБА_1,
суддів: ОСОБА_2,   ОСОБА_3,
    ОСОБА_4 ,   ОСОБА_5,
    ОСОБА_6,   ОСОБА_7,

за участю:
секретаря судового засідання   ОСОБА_8,
прокурора   ОСОБА_9,

в режимі відеоконференції
захисників   ОСОБА_10,   ОСОБА_11,
    ОСОБА_12 ,

законних представників   ОСОБА_13,
    ОСОБА_14,

засудженого   ОСОБА_15,

розглянула у відкритому судовому засіданні касаційні скарги захисника ОСОБА_10 в інтересах засудженого ОСОБА_16 , захисника ОСОБА_11 в інтересах засудженого ОСОБА_15 , захисника ОСОБА_12 в інтересах засудженого ОСОБА_17 та потерпілого ОСОБА_18 на вирок Полтавського апеляційного суду від 18 травня 2022 року у кримінальних провадженнях, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12020170110000075, № 12020170110000243,

№ 12020170110000584, за обвинуваченням

ОСОБА_19 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , уродженця м. Кременчука Полтавської області, раніше не судимого, зареєстрованого за адресою: АДРЕСА_1 , проживаючого за адресою: АДРЕСА_2 , у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 125 Кримінального кодексу України (далі - КК);

ОСОБА_15 , ІНФОРМАЦІЯ_2 , уродженця м. Кременчука Полтавської області, раніше судимого, востаннє 10 червня 2020 року вироком Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області за ч. 2

ст. 190, ч. 4 ст. 70 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 1 рік 6 місяців, проживаючого за адресою:

АДРЕСА_3 ,

у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК;

ОСОБА_17 , ІНФОРМАЦІЯ_3 , уродженця м. Кременчука Полтавської області, раніше судимого, востаннє 20 березня 2020 року вироком Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області за ч. 2

ст. 185, ч. 1 ст. 71 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 1 рік 1 місяць, проживаючого за адресою:

АДРЕСА_4 ,

у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК.

Зміст судових рішень і встановлені судами першої та апеляційної інстанцій обставини

Вироком Крюківського районного суду міста Кременчука Полтавської області від 11 січня 2021 року визнано винуватими та засуджено до покарання:

ОСОБА_16 за ч. 1 ст. 185 КК у виді громадських робіт на строк

100 годин; за ч. 1 ст. 125 КК у виді громадських робіт на строк 100 годин; за ч. 2 ст. 186 КК у виді позбавлення волі на строк 4 роки.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, ОСОБА_16 визначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки.

До набрання вироком законної сили ОСОБА_16 залишено запобіжний захід у виді тримання під вартою; зараховано в термін відбування покарання строк перебування під вартою, а саме з 10 червня 2020 року по 10 січня 2021 року включно.

ОСОБА_15 за ч. 2 ст. 125 КК із застосуванням положень ст. 101 КК у виді арешту на строк 45 діб.

На підставі ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, призначеним за попереднім вироком Крюківського районного суду міста Кременчука Полтавської області від 10 червня 2020 року, ОСОБА_15 визначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк

1 рік 6 місяців.

До набрання вироком законної сили ОСОБА_15 обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою.

Зараховано в строк відбування покарання за даним вироком час відбування покарання за вироком Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 20 березня 2020 року та 10 червня 2020 року у виді позбавлення волі з 20 березня 2020 року по 10 січня 2021 року включно.

ОСОБА_17 за ч. 2 ст. 125 КК із застосуванням положень ст. 101 КК у виді арешту на строк 45 діб.

На підставі ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, призначеним за попереднім вироком Крюківського районного суду міста Кременчука Полтавської області від 20 березня 2020 року, ОСОБА_17 визначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк

1 рік 1 місяць.

До набрання вироком законної сили ОСОБА_17 обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою.

Зараховано в строк відбування покарання за даним вироком час відбування покарання за вироком Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 20 березня 2020 року у виді позбавлення волі з 20 березня 2020 року по 10 січня 2021 року включно.

Строк відбування покарання ОСОБА_17 , ОСОБА_16 та ОСОБА_15 ухвалено рахувати з 11 січня 2021 року.

Цивільний позов Кременчуцької місцевої прокуратури Полтавської області задоволено частково, стягнуто в солідарному порядку із ОСОБА_14 та ОСОБА_20 грошові кошти витрачені на стаціонарне лікування потерпілого ОСОБА_18 у розмірі 2 374, 40 грн.

Вирішено питання щодо речових доказів та процесуальних витрат у провадженні.

Вироком Полтавського апеляційного суду від 18 травня 2022 року вирок Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 11 січня 2021 року щодо ОСОБА_16 , ОСОБА_15 та ОСОБА_17 скасовано в частині їх засудження за епізодом від 13 січня 2020 року щодо потерпілого ОСОБА_18 та призначення покарання й ухвалено в цій частині новий вирок.

ОСОБА_17 визнано винуватим за ч. 2 ст. 187 КК та призначено покарання з урахуванням положень ст. 98 КК у виді позбавлення волі на строк 7 років без конфіскації майна.

На підставі ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання за вироком Крюківського районного суду м. Кременчука від

20 березня 2020 року більш суворим покаранням за цим вироком, ОСОБА_17 визначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 7 років без конфіскації майна.

ОСОБА_15 визнано винуватим за ч. 2 ст. 187 КК та призначено покарання з урахуванням положень ст. 98 КК у виді позбавлення волі на строк 7 років без конфіскації майна.

На підставі ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання за вироком Крюківського районного суду м. Кременчука від

10 червня 2020 року більш суворим покаранням за цим вироком, ОСОБА_15 визначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 7 років без конфіскації майна.

ОСОБА_16 визнано винуватим та призначено покарання: за ч. 2 ст. 187 КК з урахуванням положень ст. 98 КК у виді позбавлення волі на строк 7 років без конфіскації майна, за ч. 2 ст. 186 КК у виді позбавлення волі на строк 4 роки, за ч. 1 ст. 125 КК у виді 100 годин громадських робіт.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворих покарань більш суворим, ОСОБА_16 визначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 7 років без конфіскації майна.

Строк відбування покарання ОСОБА_17 , ОСОБА_16 та ОСОБА_15 вирішено рахувати з 18 травня 2022 року.

Зараховано ОСОБА_17 в строк відбування покарання за цим вироком час відбування покарання з 20 березня 2020 року по 07 травня 2021 року за вироком Крюківського районного суду міста Кременчука Полтавської області від 20 березня 2020 року.

Зараховано ОСОБА_15 в строк відбування покарання за цим вироком час відбування покарання з 20 березня 2020 року по 22 вересня 2021 року за вироками Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 20 березня 2020 року та 10 червня 2020 року, взято під варту в залі суду.

Зараховано ОСОБА_16 в строк відбування покарання строк перебування під вартою з 28 квітня 2020 року по 17 травня 2022 року.

В іншій частині вирок суду залишено без змін.

Згідно з вироком місцевого суду, 13 січня 2020 року, о 02 год, ОСОБА_21 , перебуваючи із ОСОБА_17 та ОСОБА_15 біля магазину «Маркет-опт», який розташований за адресою: м. Кременчук, вул. Першотравнева, 32, побачили ОСОБА_18 , з яким під час спілкування виник конфлікт та ОСОБА_17 почав його штовхати. Після цього ОСОБА_18 побіг в сторону автовокзалу м. Кременчука, де біля центрального входу вскочив до пасажирського місця невідомого автомобіля та попросив підвезти його додому, передавши водію 100 грн. Однак, в цей час

ОСОБА_21 разом із ОСОБА_17 та ОСОБА_15 з метою помсти наздогнали потерпілого, витягли з автомобіля і повели в сторону сходинок автовокзалу міста Кременчука. При цьому ОСОБА_17 наніс ОСОБА_18 два удари рукою та ногою в обличчя й тулуб, від чого потерпілий впав на землю, а ОСОБА_15 наніс останньому один удар рукою в обличчя, чим заподіяли легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я. Після нанесення тілесних ушкоджень потерпілому ОСОБА_15 та ОСОБА_17 зникли з місця вчинення злочину. При цьому, ОСОБА_16, який участі у побитті ОСОБА_18 не приймав, підійшов до потерпілого, який сидів на сходах автовокзалу, прислонивши руки до обличчя, і таємно заволодів мобільним телефоном Meizu M5C, заподіявши ОСОБА_18 матеріальну шкоду на суму 566,33 грн.

10 лютого 2020 року, о 14 год 50 хв., ОСОБА_21, перебуваючи біля центрального входу на територію професійно-технічного училища № 26, розташованого за адресою: Полтавська область, м. Кременчук, вул. Чкалова, 4, маючи умисел на відкрите викрадення чужого майна, діючи повторно, відкрито заволодів мобільним телефоном «Xiaomi Redmi 4-a», який належав ОСОБА_22, чим спричинив потерпілому матеріальну шкоду на суму 1 763,32 грн.

Крім цього, в цей же день, близько 18 год, ОСОБА_21, перебуваючи в дворі будинку № 30 по вул. Небесної Сотні у м. Кременчук, маючи умисел на відкрите викрадення чужого майна, діючи повторно, із погрозою застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, обхопив ОСОБА_23 ззаду руками за тулуб, повалив його на землю, завдав один удар рукою в підборіддя та відкрито заволодів його мобільним телефоном Samsung J530FM, спричинивши потерпілому матеріальну шкоду на суму 1 909 грн.

Також 11 квітня 2020 року, близько 19 год 20 хв., ОСОБА_21 на подвір'ї

будинку АДРЕСА_5, на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин, умисно наніс ОСОБА_24 близько 5 ударів кула-

ком в обличчя, чим спричинив потерпілому легкі тілесні ушкодження.

За обставин, викладених у вирокі апеляційного суду, ОСОБА_16, ОСОБА_15 та ОСОБА_17 визнані винуватими у тому, що 13 січня 2020 року, о 02 год, діючи за попередньою змовою між собою, перебуваючи біля магазину «Маркет-опт», який розташований за адресою: м. Кременчук, вул. Першотравнева, 32, побачили

ОСОБА_18 та у них виник спільний умисел, спрямований на напад з метою заволодіння чужим майном.

Реалізуючи свій злочинний умисел, діючи за попередньою змовою, ОСОБА_16, ОСОБА_17, ОСОБА_15 підійшли до ОСОБА_18 та попрохали у нього цигарку. Після відмови останнього, ОСОБА_15 наніс потерпілому кулаком один удар в область грудної клітини. Після цього ОСОБА_18 почав тікати та побіг в сторону автовокзалу м. Кременчука, де біля центрального входу вскочив до пасажирського місця невідомого автомобіля та попросив підвезти його додому, передавши водію

100 грн. Однак, в цей час ОСОБА_16 зі ОСОБА_17 та ОСОБА_15 наздогнали потерпілого, ОСОБА_17 і ОСОБА_16 витягли його з автомобіля та продовжуючи свою злочинну діяльність, останній наніс ОСОБА_18 один удар кулаком в обличчя, від чого потерпілий впав на сходи, де ОСОБА_16, ОСОБА_17 та ОСОБА_15 нанесли йому удари ногами та руками по різних частинах тіла, чим заподіяли легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я, та відкрито, з внутрішньої кишені куртки, заволоділи мобільним телефоном Meizu M5C, спричинивши ОСОБА_18 матеріальну шкоди на суму 566,33 грн.

Вимоги касаційних скарг і узагальнені доводи осіб, які їх подали.

У касаційних скаргах, які є аналогічними за змістом, захисники просять вирок апеляційного суду щодо ОСОБА_16, ОСОБА_17 та ОСОБА_15 скасувати і призначити новий розгляд у суді апеляційної інстанції у зв'язку з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону.

Вказують, що в порушення вимог п. 5 ч. 2 ст. 396 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК), в апеляційній скарзі, поданій на погіршення становища обвинувачених, та в ході апеляційного розгляду прокурор не заявляв клопотання про дослідження доказів, а суд апеляційної інстанції самостійно вирішив досліджувати докази, чим порушив передбачений ст. 22 КПК принцип змагальності сторін, що є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону.

Вважають, що на підставі ст. 89 КПК протокол слідчого експерименту за участю ОСОБА_18 є недопустимим доказом, оскільки вказана слідча дія фактично не була проведена, а відбувався допит потерпілого на місці події. Під час слідчого експерименту був відсутній статист, потерпілий не відтворював механізму заподіяння тілесних ушкоджень, а тільки надавав пояснення щодо обставин події.

Крім цього, суд апеляційної інстанції не виклав у вирокі показання потерпілого ОСОБА_18 та свідка ОСОБА_25, надані під час апеляційного розгляду, обмежившись лише твердженням, що вони узгоджуються із показаннями вказаних осіб в суді першої інстанції та під час проведення слідчих експериментів, однак, на думку сторони захисту, в цих показаннях є розбіжності.

У касаційній скарзі захисник ОСОБА_10 в інтересах засудженого ОСОБА_16 також зазначив, що апеляційний суд належним чином не мотивував свого рішення щодо відсутності підстав для застосування до його підзахисного положень ст. 69 КК та не врахував наявність обставин, які пом'якшують покарання. Не погоджується з тим, що шкода ОСОБА_18 була відшкодована частково, оскільки потерпілий надав розписку щодо її повного відшкодування та вказав, що не має до обвинувачених матеріальних та моральних претензій. Окрім того, на думку захисника, апеляційний суд не врахував прохання потерпілих ОСОБА_18, ОСОБА_26 та його законного представника щодо пом'якшення покарання ОСОБА_16.

У касаційній скарзі потерпілий ОСОБА_18 просить змінити оскаржуваний вирок суду апеляційної інстанції, пом'якши-

ти ОСОБА_16, ОСОБА_17 та ОСОБА_15 покарання, признавши його за ч. 2 ст. 187 КК із застосуванням положень ст. 69 цього Кодексу у виді 3 років позбавлення волі. Посилається на те, що кримінальне правопорушення ними було вчинено в неповнолітньому віці, шкода йому відшкодована в повному обсязі, засуджені широко розкаялися, а ОСОБА_16 та ОСОБА_15 позитивно характеризуються за місцем навчання. Зазначає, що апеляційний суд неправильно оцінив його показання, оскільки він не вказував про те, що засуджені вчинили на нього напад з метою заволодіння телефоном.

Підстави розгляду кримінального провадження об'єднаною палатою

Ухвалою колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19 жовтня 2022 року матеріали провадження за вказаними касаційними скаргами захисників та потерпілого на підставі ч. 2 ст. 434-1 КПК було передано на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду.

Підставою для передачі матеріалів провадження на розгляд об'єднаної палати в ухвалі зазначена необхідність відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеному у постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 вересня 2022 року (справа № 183/2033/21, провадження № 51-991 км22) про те, що дослідження доказів судом апеляційної інстанції за власною ініціативою, без відповідного клопотання сторін, за апеляційною скаргою поданою на погіршення становища обвинуваченого, не є порушенням вимог кримінального процесуального закону.

Натомість, колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду вважає доцільним відступити від вказаної вище позиції колегії суддів Першої судової палати, вбачаючи дослідження доказів судом апеляційної інстанції за власною ініціативою для встановлення окремих обставин, що підлягають доказуванню, або надання іншої оцінки окремим доказам, які були по іншому оцінені місцевим судом в ході розгляду

апеляційної скарги на погіршення становища обвинуваченого, становить істотне порушення вимог КПК, а саме закріпленого у ст. 22 цього Кодексу принципу змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, та принципу безсторонності суду, закріпленого у ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, де вказано, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

З огляду на викладене, виходячи з необхідності забезпечення додержання принципу правової (юридичної) визначеності, є передбачені законом підстави для здійснення касаційного розгляду цього провадження об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду.

Позиції учасників судового провадження

В судовому засіданні захисники ОСОБА_10 , ОСОБА_11 , ОСОБА_12 , законні представники ОСОБА_13 та ОСОБА_14 , а також засуджений ОСОБА_15 підтримали касаційні скарги та просили їх задовольнити.

Прокурор, посилаючись на безпідставність доводів касаційних скарг, просив вирок апеляційного суду залишити без зміни.

Мотиви Суду

Заслухавши доповідь судді, пояснення учасників судового провадження, перевіrivши матеріали кримінального провадження, наведені у касаційних скаргах доводи, колегія суддів об'єднаної палати дійшла наступних висновків.

Кримінальне провадження - це досудове розслідування і судове провадження, яке, серед іншого, включає і провадження з перегляду судових рішень в апеляційному порядку (пункти 10, 24 ч. 1 ст. 3 КПК).

Відповідно до положень ст. 2 КПК завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримі-

нальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Процесуальні права та обов'язки учасників кримінального провадження різняться, що зумовлено різними процесуальними функціями, які мають бути реалізовані цими учасниками у перебігу кримінального провадження (рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 17 березня 2020 року № 5-р/2020). При цьому, законодавець наділяє учасників кримінального провадження рівними правами і рівними обов'язками (але не однаковими) щодо участі у кримінальному процесі та відстоюванні своєї позиції. Рівність прав та обов'язків полягає в тому, що кожен з учасників кримінального провадження наділений правами і має обов'язки, визначені законодавством для його процесуального становища.

Рівність сторін є одним з невід'ємних елементів поняття справедливого судового розгляду (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Встановлена відсутність рівності сторін може свідчити про порушення, як конституційних, так і конвенційних прав.

Згідно приписів частин 1-3, 6 статті 22 КПК кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом.

Крім того, у частинах 1 та 3 ст. 26 КПК зазначено, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених цим Кодексом. Суд у кримінальному провадженні вирішує лише ті питання, що винесені на його розгляд сторонами та віднесені до його повноважень цим Кодексом.

З наведеного слідує, що предмет та межі судового розгляду, а, відповідно, й предмет та межі судового рішення, ухваленого

за результатами розгляду, визначаються тими питаннями, які сторони ставлять перед судом.

Суд, реалізуючи функцію правосуддя (вирішення справи), до жодної із сторін кримінального провадження не належить. Засада змагальності своєю метою має таку побудову кримінального провадження, за якої функція правосуддя (вирішення справи) відділена від функції сторін (обвинувачення і захисту), які конкурують у правовому полі між собою. Активність суду необхідна для з'ясування обставин кримінального правопорушення, а у кінцевому результаті - для ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого рішення.

Правове питання, яке належить вирішити у цьому кримінальному провадженні колегії суддів об'єднаної палати, полягає у тому, чи має суд апеляційної інстанції процесуальні повноваження щодо повторного дослідження обставин кримінального провадження, встановлених місцевим судом неповністю або з порушеннями, за власною ініціативою в ході розгляду апеляційної скарги поданої на погіршення становища обвинуваченого, якщо клопотання про повторне дослідження доказів не заявлено.

В основі апеляційного перегляду судового рішення лежить перевірка його обґрунтованості і законності, задля чого апеляційний суд наділений відповідними процесуальними можливостями, ключовою із яких є перевірка повноти і правильності встановлення судом першої інстанції обставин кримінального провадження за результатами дослідження і оцінки доказів.

Межі перегляду судом апеляційної інстанції регламентовано ч. 1 ст. 404 КПК, в якій зазначено, що суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги.

Вимоги щодо апеляційного перегляду, встановлені в частинах 1, 2 ст. 404 КПК, дають підстави для висновку про те, що він здійснюється в межах поданої апеляційної скарги, зокрема, тих вимог, які перед судом порушує учасник кримінального провадження.

Вказані положення закону кореспондують приписам п. 4 ч. 2 ст. 396 КПК, за якими апеляційна скарга має містити вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення.

Беручи до уваги той факт, що апеляційний суд є останньою інстанцією, яка наділена законодавцем повноваженнями встановлювати фактичні обставини справи, суду апеляційної інстанції необхідно здійснювати ретельну перевірку правильності встановлення обставин кримінального провадження за результатами оцінки місцевим судом доказів, наданих як стороною обвинувачення, так і захисту.

Водночас, перевірка повноти і правильності висновків місцевого суду за обґрунтованими вимогами про скасування оскарженого судового рішення, за апеляційною скаргою поданою на погіршення становища обвинуваченого, де йдеться про неповноту судового розгляду та/або невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження, наводяться відповідні переконливі мотиви щодо того, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями, має здійснюватися шляхом безпосереднього дослідження доказів, якщо доводи апеляційної скарги виглядають небезпідставними.

Верховний Суд неодноразово наголошував, що суд апеляційної інстанції фактично виступає останньою інстанцією, яка надає можливість сторонам перевірити повноту судового розгляду та правильність встановлення фактичних обставин кримінального провадження судом першої інстанції (ч. 1 ст. 409 КПК), і це покладає на апеляційний суд певний обов'язок щодо дослідження й оцінки доказів, але з урахуванням особливостей, передбачених ст. 404 КПК.

Апеляційний суд покликаний не стільки самостійно встановити обставини кримінального провадження, скільки перевірити та оцінити правильність їх встановлення судом першої інстанції, точність та відповідність застосування судом норм

матеріального і процесуального закону, безпомилковість вирішення тих питань, що підлягають з'ясуванню під час ухвалення судового рішення.

На всі доводи скарги, з огляду на приписи статей 370, 374, 420 КПК, суд апеляційної інстанції має надати вмотивовані відповіді і постановити законне та обґрунтоване рішення. При цьому, положення статей 420, 421 КПК пов'язують скасування вироку суду першої інстанції з наявністю відповідних підстав, які мають бути відображені в апеляційній скарзі прокурора, потерпілого чи його представника.

Процесуальні вимоги, засновані на вмотивованій незгоді та обґрунтованому запереченні правильності висновків місцевого суду щодо встановлених обставин, зобов'язують апеляційний суд надати мотивовані відповіді на доводи апеляційної скарги. Суд апеляційної інстанції зобов'язаний проаналізувати й зіставити з наявними у справі матеріалами всі доводи, наведені в апеляційній скарзі, і дати на кожен із них вичерпну відповідь, пославшись на відповідну норму права. При залишенні заявлених вимог без задоволення, у судовому рішенні має бути зазначено підстави, з яких апеляційну скаргу визнано необґрунтованою.

Доводи апеляційної скарги з посиланням на допущені судом першої інстанції істотні порушення вимог КПК, неповне дослідження доказів, ненадання цим судом належної оцінки наявним у матеріалах кримінального провадження доказам як кожному окремо, так і в їх сукупності, на підтвердження чи спростування винуватості особи у пред'явленому обвинуваченні, невідповідність висновків місцевого суду фактичним обставинам кримінального провадження, за своїм змістом є адресованим апеляційному суду зверненням про повторне дослідження обставин справи.

Використання під час апеляційного перегляду тих процесуальних можливостей, засобів і шляхів, що були застосовані за ініціативою учасників кримінального провадження під час судового розгляду, зокрема і безпосереднє дослідження доказів,

наданих сторонами для дослідження і оцінки судом, не суперечить приписам статей 22, 26 КПК.

За перевіркою доводів апеляційної скарги, суд апеляційної інстанції має обов'язок усунути (у разі встановлення) допущені місцевим судом недоліки та суперечності, вжити заходів для дотримання процесуальних прав усіх учасників провадження і постановити законне та обґрунтоване судове рішення. Жодна норма кримінального процесуального закону, як установлений імперативний припис, не звільняє апеляційний суд від вказаного вище обов'язку.

Водночас, учасник кримінального провадження, з урахуванням положень п. 5 ч. 2 ст. 396,

ч. 3 ст. 404 КПК у їх взаємозв'язку із приписами статей 409, 410, 411 КПК має звертатися до апеляційного суду з окремим клопотанням про дослідження доказів, які не досліджувалися судом першої інстанції, якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується, та відповідно місцевим судом були відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, а також у разі, коли необхідність дослідження тієї чи іншої обставини впливає з нових даних, встановлених при розгляді справи в суді апеляційної інстанції.

Приписи ст. 396 КПК покликані врегулювати всі правовідносини, які виникають з приводу реалізації конкретного етапу притягнення до кримінальної відповідальності винуватої особи, разом з тим, їх положення, як і багато інших (наприклад зазначені в ст. 91 КПК) мають застосовуватись з огляду на обставини конкретного провадження.

Повертаючись до доводів касаційних скарг захисників та потерпілого, колегія суддів об'єднаної палати вважає необхідним зазначити наступне.

Згідно зі ст. 433 КПК суд касаційної інстанції переглядає рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги. При цьому наділений повноваженнями лише щодо перевірки правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.

Відповідно до приписів ст. 438 КПК підставами для скасування або зміни судового рішення судом касаційної інстанції є істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність та невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого.

Статтею 412 КПК передбачено, що істотними є такі порушення вимог кримінального процесуального закону, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

Згідно з вимогами ст. 370 КПК України судове рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених цим Кодексом. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 цього Кодексу. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Одним з доводів касаційних скарг захисників є твердження про істотне порушення колегією суддів апеляційного суду вимог КПК щодо необхідності дотримання принципу змагальності сторін, яке полягає в тому, що апеляційний суд без клопотання прокурора самостійно дослідив докази і на їх основі погіршив становище ОСОБА_16, ОСОБА_17 та ОСОБА_15, визнавши обвинувачених винуватими у вчиненні більш тяж-

кого кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, прокурор подав апеляційну скаргу, де заперечив правильність і повноту встановлених обставин та виклав відповідні доводи, при цьому ставив питання про ухвалення нового вироку за вчинення більш тяжкого кримінального правопорушення обвинуваченими ОСОБА_16 , ОСОБА_17 та ОСОБА_15 , однак клопотання у скарзі про дослідження доказів не заявляв.

Згідно з даними технічного носія, на якому зафіксоване судове засідання в суді апеляційної інстанції 22 вересня 2021 року, колегія суддів апеляційного суду самостійно дійшла висновку про необхідність допиту потерпілого ОСОБА_18 , свідка ОСОБА_25 та дослідження даних протоколів слідчих експериментів за їх участю у зв'язку з тим, що в апеляційній скарзі прокурор просив ухвалити новий вирок за епізодом з потерпілим ОСОБА_18 , визнати винуватими ОСОБА_16 , ОСОБА_17 та ОСОБА_15 у вчиненні більш тяжкого кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК. Після допиту вищезазначених потерпілого і свідка та дослідження даних протоколів слідчих експериментів за їх участю, апеляційний суд також допитав й обвинувачених, а надалі прокурором було заявлене клопотання про дослідження інших письмових доказів по вказаному епізоду обвинувачення, яке судом було задоволено.

Колегія суддів об'єднаної палати вважає, що з урахуванням вимог і доводів апеляційної скарги прокурора, поданої на погіршення становища обвинувачених, повторне дослідження апеляційним судом обставин справи, зокрема, шляхом безпосереднього дослідження вищезазначених доказів, які були оцінені місцевим судом, не є порушенням вимог ст. 396, частин 1, 3 ст. 404 КПК.

Водночас, відповідно до вимог ч. 2 ст. 420 КПК вирок суду апеляційної інстанції повинен відповідати загальним вимогам до вироків. При цьому у вирокі суду апеляційної інстанції зазначаються зміст вироку суду першої інстанції,

короткий зміст вимог апеляційної скарги, мотиви ухваленого рішення, рішення по суті вимог апеляційної скарги.

Згідно приписів п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК у разі визнання особи винуватою у мотивувальній частині вироку, крім іншого, зазначається докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів, мотиви зміни обвинувачення, підстави визнання частини обвинувачення необґрунтованою, якщо судом приймалися такі рішення.

Проте, переглядаючи вирок місцевого суду щодо ОСОБА_16, ОСОБА_17 та ОСОБА_15, апеляційний суд не дотримався зазначених вимог кримінального процесуального закону.

За результатами перевірки матеріалів кримінального провадження було встановлено, що суд апеляційної інстанції повторно допитав потерпілого ОСОБА_18, свідка ОСОБА_25 і дослідив протоколи слідчих експериментів за їх участю, та за результатами апеляційного розгляду постановив вирок, яким визнав винуватими ОСОБА_16, ОСОБА_17 та ОСОБА_15 по епізоду з потерпілим ОСОБА_18 за ч. 2 ст. 187 КК, однак в оскаржуваному вироку не наведено змісту вказаних доказів, не зазначено в чому полягає неналежна оцінка даних доказів судом першої інстанції.

Таким чином процедуру апеляційного перегляду було здійснено без додержання приписів ст. 2 КПК.

Колегія суддів об'єднаної палати вважає, що вирок апеляційного суду не відповідає вимогам статей 374, 420 КПК.

Таким чином, суд апеляційної інстанції при перегляді вироку місцевого суду щодо ОСОБА_16, ОСОБА_17 та ОСОБА_15 допустив порушення вказаних процесуальних норм, що відповідно до положень ст. 412 КПК є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, оскільки перешкодило суду ухвалити законне, обґрунтоване і вмотивоване судові рішення.

З огляду на наведене, оскаржуваний вирок апеляційного суду підлягає скасуванню на підставі п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК з призначенням нового розгляду у суді апеляційної інстанції.

Під час нового розгляду кримінального провадження, апеляційному суду слід врахувати викладене, ретельно перевірити доводи, викладені в апеляційних скаргах, і ухвалити законне, обґрунтоване та вмотивоване судове рішення, яке відповідатиме вимогам кримінального процесуального законодавства.

У зв'язку з тим, що вирок підлягає скасуванню з наведених підстав, Суд не перевіряє інші доводи касаційних скарг, які необхідно належним чином перевірити в ході апеляційного розгляду.

Згідно положень ч. 3 ст. 433 КПК, суд касаційної інстанції розглядає питання про обрання запобіжного заходу під час скасування судового рішення і призначення нового розгляду у суді першої чи апеляційної інстанції.

Враховуючи, що ОСОБА_16 та ОСОБА_15 обвинувачуються у вчиненні тяжкого злочину, з метою запобігання ризикам, передбаченим ст. 177 КПК, та забезпечення можливості проведення нового розгляду судом апеляційної інстанції, колегія суддів об'єднаної палати вважає за необхідне обрати обвинуваченим запобіжний захід у виді тримання під вартою на строк 60 днів кожному.

Разом з тим, Суд не обирає запобіжний захід обвинуваченому ОСОБА_17, який на даний час відбуває покарання у виді позбавлення волі за вирокком Автозаводського районного суду м. Кременчука від 30 травня 2022 року.

Висновок:

Під час апеляційного розгляду за апеляційною скаргою прокурора, потерпілого чи його представника з вимогою щодо постановлення нового вироку, за наявності доводів про невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження та/або неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, суд апеляційної інстанції має право повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, безвідносно до того чи заявлено клопотання про повторне дослідження доказів.

Керуючись статтями 434, 434-2, 436, 438, 441, 442 КПК, Суд ухвалив:

Касаційні скарги захисника ОСОБА_10 в інтересах засудженого ОСОБА_16 , захисника ОСОБА_11 в інтересах засудженого ОСОБА_15 та захисника ОСОБА_12 в інтересах засудженого ОСОБА_17 задовольнити частково.

Касаційну скаргу потерпілого ОСОБА_18 залишити без задоволення.

Вирок Полтавського апеляційного суду від 18 травня 2022 року щодо ОСОБА_19 , ОСОБА_15 та ОСОБА_17 скасувати і призначити новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

Обрати обвинуваченим ОСОБА_27 у та ОСОБА_15 запобіжний захід у виді тримання під вартою на строк 60 днів кожному, тобто по

01 червня 2023 року включно.

Постанова набирає законної сили з моменту її проголошення, є остаточною і оскарженню не підлягає.

Судді:	ОСОБА_1	ОСОБА_2	ОСОБА_3
	ОСОБА_4	ОСОБА_5	ОСОБА_6
	ОСОБА_7		

Цивільне судочинство:

**Постанова
Іменем України
15 лютого 2023 року
м. Київ**

**справа № 463/2626/21
провадження № 61-8409св22**

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду:

головуючого - Синельникова Є. В.,
суддів: Білоконь О. В., Осіяна О. М., Хопти С. Ф.
(суддя-доповідач), Шиповича В. В.,

учасники справи:

позивач - ОСОБА_1 ,

відповідач - Західне регіональне управління Державної прикордонної служби України,

треті особи: ОСОБА_2 , ОСОБА_3 , ОСОБА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_1 ,

розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 , від імені якого діє адвокат Басюр Леся Миколаївна, на рішення Личаківського районного суду м. Львова від 22 листопада 2021 року у складі судді Жовніра Г. Б. та постанову Львівського апеляційного суду від 18 липня 2022 року у складі колегії суддів: Мікуш Ю. Р., Приколоти Т. І., Савуляка Р. В.,

ВСТАНОВИВ:

Короткий зміст позовних вимог

У березні 2021 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України, треті особи: ОСОБА_2 , ОСОБА_3 , ОСО-

БА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , про визнання права перебувати на квартирному обліку та зобов'язання до вчинення дій.

Позовні вимоги ОСОБА_1 обґрунтовував тим, що 01 серпня 2019 року на підставі наказу Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України від 15 липня 2019 року № 312-ос та відповідно до наказу начальника військово-медичного клінічного центру (клінічного госпіталю на 200 госпітальних ліжок) ІНФОРМАЦІЯ_2 від 01 серпня 2019 року № 146-ОС його звільнено з військової служби у запас та виключено зі списків особового складу та всіх видів забезпечення, із набуттям права на пенсійне забезпечення з календарною вислугою у 25 років 07 місяці 29 днів.

Під час проходження військової служби у лавах Державної прикордонної служби України він з 04 липня 2005 року перебував на квартирному обліку громадян потребуючих поліпшення житлових умов.

За час проходження військової служби у Харківському прикордонному гарнізоні, згідно з протоколом № 7 йому на сім'ю у складі: дружини ОСОБА_2 , сина ОСОБА_3 , надано службову двокімнатну квартиру АДРЕСА_1 , без зняття з квартирного обліку осіб, які потребують поліпшення житлових умов.

22 жовтня 2013 року за ним та членами його сім'ї, зокрема дружиною ОСОБА_2 , сином ОСОБА_3 , дочкою ОСОБА_4 , зареєстровано право власності на квартиру АДРЕСА_2 .

Рішенням, яке оформлене у вигляді протоколу, Західним регіональним управлінням Державної прикордонної служби України від 15 грудня 2016 року № 12 Львівською загальногарнізонною житловою комісією ІНФОРМАЦІЯ_2 йому та членам його сім'ї, за результатами її засідання, відмовлено у зарахуванні на квартирний облік у м. Львові.

ОСОБА_1 вважає, що йому безпідставно відмовили у зарахуванні його із членами сім'ї на квартирний облік у м. Львові, оскільки квартира надана йому у м. Харкові не відповідає нормам забезпечення житловою площею на кожного члена сім'ї.

Враховуючи викладене, ОСОБА_1 , на підставі статей 34, 40 Житлового кодексу України (далі - ЖК України) та Закону

України «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей», просив суд:

- визнати право ОСОБА_1 та членів його сім'ї перебувати на квартирному обліку за місцем попередньої роботи, у зв'язку з його виходом на пенсію;

- зобов'язати Західне регіональне управління Державної прикордонної служби України в особі Львівської загальногарнізонної житлової комісії Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України зарахувати ОСОБА_1 та членів його сім'ї на квартирний облік, як громадян, потребуючих поліпшення житлових умов на загальних підставах, з 22 жовтня 2013 року.

Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням Личаківського районного суду м. Львова від 22 листопада 2021 року відмовлено ОСОБА_1 у задоволенні позову.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що не оскарживши рішення житлової комісії про відмову у зарахуванні на квартирний облік, позивач обрав неналежний спосіб захисту.

Короткий зміст постанови суду апеляційної інстанції

Постановою Львівського апеляційного суду від 18 липня 2022 року апеляційну скаргу ОСОБА_1, від імені якого діє адвокат Мойсей Л. О., залишено без задоволення.

Рішення Личаківського районного суду м. Львова від 22 листопада 2021 року залишено без змін.

Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що позивач звертаючись до суду з позовом обґрунтовує його тим, що на час прийняття рішення Львівською загальногарнізонною житловою комісією Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України про відмову у зарахуванні на квартирний облік не враховано, що житлове приміщення на яке за позивачем зареєстровано право власності не відповідає нормам забезпечення житловою площею на кожного члена сім'ї, тобто позивач не погоджується з рішенням комісії, однак таке не оскаржує, тому суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що позивач обрав неналежний спосіб

захисту. При наявності рішення про відмову у зарахуванні на квартирний облік, суд не може прийняти рішення про визнання за позивачем права перебувати на такому квартирному обліку.

Короткий зміст вимог касаційної скарги та її доводи

У серпні 2022 року до Верховного Суду надійшла касаційна скарга ОСОБА_1, від імені якого діє адвокат Басюр Л. М., на рішення Личаківського районного суду м. Львова від 22 листопада 2021 року та постанову Львівського апеляційного суду від 18 липня 2022 року, в якій заявник просить скасувати оскаржені судові рішення та передати справу на новий розгляд за встановленою підсудністю.

Підставами касаційного оскарження вказаних судових рішень заявник зазначає неправильне застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального права, порушення норм процесуального права, вказує, що суди в оскаржуваних судових рішеннях застосували норми права без урахування висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду від 06 червня 2018 року у справі № 752/5881/15-ц, від 29 серпня 2018 року у справі № 488/1176/14-а, від 20 вересня 2018 року у справі № 815/2551/15, від 23 січня 2019 року у справі № 806/5217/15, від 04 вересня 2019 року у справі № 826/17556/16, від 20 листопада 2019 року у справі № 465/2232/17, від 10 березня 2021 року у справі № 127/15109/18, від 24 вересня 2021 року у справі № 748/303/20 (пункт 1 частини другої статті 389 ЦПК України).

Касаційну скаргу мотивовано тим, що суди першої та апеляційної інстанцій не звернули увагу на те, що даний спір належить до юрисдикції адміністративних судів.

Надходження касаційної скарги до суду касаційної інстанції

Ухвалою Верховного Суду від 29 вересня 2022 року відкрито касаційне провадження у цій справі та витребувано її з суду першої інстанції.

У жовтні 2022 року справа надійшла до Верховного Суду.

Ухвалою Верховного Суду від 01 лютого 2023 року справу № 638/6787/20 призначено до розгляду.

Доводи особи, яка подала відзив на касаційну скаргу

У листопаді 2022 року до Верховного Суду надійшов відзив Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України, на касаційну скаргу в якому зазначено, що вимоги касаційної скарги задоволенню не підлягають, оскільки не містять обґрунтування неправильного застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права.

Фактичні обставини справи, встановлені судами

ОСОБА_1 проходив військову службу у Державній прикордонній службі України та з 04 липня 2005 року перебував на квартирному обліку громадян потребуючих поліпшення житлових умов.

За час проходження військової служби у Харківському прикордонному гарнізоні, згідно з протоколом № 7, йому на сім'ю у складі: дружини ОСОБА_2, сина ОСОБА_3, надано службову двокімнатну квартиру АДРЕСА_1, без зняття з квартирного обліку осіб, які потребують поліпшення житлових умов.

На підставі рішення виконавчого комітету Харківської міської ради від 11 вересня 2013 року № 567 квартиру АДРЕСА_2 виключено з числа службових та визнано її мешканців наймачами житлового приміщення.

22 жовтня 2013 року за ОСОБА_1 та членами його сім'ї, зокрема дружиною ОСОБА_2, сином ОСОБА_3, дочкою ОСОБА_4, зареєстровано право власності на квартиру АДРЕСА_2.

З 26 квітня 2016 року до 01 серпня 2019 року ОСОБА_1 проходив військову службу у м. Львові.

13 травня 2016 року ОСОБА_1 звернувся до начальника Клінічного госпіталю за місцем проходження служби із рапортом щодо зарахування його та членів його сім'ї на квартирний облік.

15 грудня 2016 року рішенням, яке оформлене у вигляді протоколу, Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України від 15 грудня 2016 року № 12 Львівською загальногарнізонною житловою комісією Західного регіонального управління Державної прикордонної служ-

би України ОСОБА_1 та членам його сім'ї, за результатами її засідання, відмовлено у зарахуванні на квартирний облік у м. Львові, оскільки ОСОБА_1 та його сім'я забезпечені постійним житлом у м. Харкові.

01 серпня 2019 року на підставі наказу Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України від 15 липня 2019 року № 312-ос та відповідно до наказу начальника військово-медичного клінічного центру (клінічного госпіталю на 200 госпітальних ліжок) ІНФОРМАЦІЯ_2 від 01 серпня 2019 року № 146-ОС ОСОБА_1 звільнено з військової служби у запас та виключено зі списків особового складу та всіх видів забезпечення, у зв'язку з закінченням строку контракту. Станом на 01 серпня 2019 року вислуга років ОСОБА_1 становить: календарна 25 років 7 місяців 29 днів; пільгова 2 роки 8 місяців 6 днів; всього 28 років 4 місяці 5 днів.

Позиція Верховного Суду

Згідно з частиною другою статті 389 ЦПК України підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно у таких випадках: 1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку; 2) якщо скажник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні; 3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах; 4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами першою, третьою статті 411 цього Кодексу.

Касаційна скарга ОСОБА_1, від імені якого діє адвокат Басюр Л. М., підлягає задоволенню.

Мотиви, з яких виходить Верховний Суд, та застосовані норми права

Згідно з частиною третьою статті 3 ЦПК України провадження в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи.

Відповідно до вимог статті 400 ЦПК України, переглядаючи у касаційному порядку судові рішення, суд касаційної інстанції в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, перевіряє правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Судова юрисдикція - це інститут права, покликаний розмежувати компетенцію як різних ланок судової системи, так і різних видів судочинства: цивільного, кримінального, господарського та адміністративного.

Критеріями розмежування судової юрисдикції, тобто передбаченими законом умовами, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, є суб'єктивний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка в законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ.

Відповідно до положень статті 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають, із цивільних, трудових, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Частиною другою статті 2 КАС України передбачено, що до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім

випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження.

Юрисдикція адміністративного суду поширюється на публічно-правові спори, ознаками яких є не лише спеціальний суб'єктний склад (хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції), але й спеціальні підстави виникнення, пов'язані з виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій.

Критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших є, по-перше, наявність у них спору про право, яке має існувати на час звернення до суду, а, по-друге, суб'єктний склад такого спору, в якому однією зі сторін є, як правило, фізична особа.

Відтак, вирішуючи питання про наявність або відсутність юрисдикції суду, необхідно з'ясувати, зокрема, характер спірних правовідносин, а також суть права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа.

У цій справі спірні правовідносини виникли з приводу визнання права перебувати на квартирному обліку та зобов'язання зарахувати на квартирний облік, тобто щодо можливості реалізації позивачем права на соціальну гарантію, надану йому в силу особливого статусу військовослужбовця.

Частиною четвертою статті 19 КАС України встановлено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби.

З аналізу наведених процесуальних норм убачається, що до адміністративної юрисдикції відноситься справа, яка виникає зі спору в публічно-правових відносинах, що стосується цих відносин, коли один з його учасників - суб'єкт владних повноважень, здійснює владні управлінські функції, в цьому процесі або за його результатами владно впливає на фізичну чи юридичну особу та порушує їх права, свободи чи інтереси в межах публічно-правових відносин.

Вирішуючи спір, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, виходив з того, що ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом для захисту своїх житлових прав однак обрав неналежний спосіб їх захисту.

Натомість суди залишили поза увагою, що в обґрунтування позовних вимог позивач послався на порушення його прав як військовослужбовця, а саме невиконання відповідачем обов'язку щодо зарахування його на квартирний облік за місцем попередньої роботи. Такий обов'язок органів державної влади є складовою системи соціального захисту військовослужбовців відповідно до приписів Конституції України та Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Відповідно до частин першої та четвертої статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військова служба є державною службовою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби. Порядок проходження громадянами України військової служби, їх права та обов'язки визначаються цим Законом, відповідними положеннями про проходження військової служби громадянами України, які затверджуються Президентом України, та іншими нормативно-правовими актами.

Наведені норми права передбачають, що військова служба належить до служби публічної.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» держава забезпечує військовослужбовців жилими приміщеннями або за їх бажанням грошовою компенсацією за належне їм для отримання жиле приміщення на підставах, у межах норм і відповідно до вимог, встановлених Житловим кодексом України, іншими законами, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

На виконання приписів вищевказаної статті постановою Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2006 року № 1081 затверджено Порядок забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями (далі - Порядок № 1081).

Відповідно до пункту 24 Порядку № 1081 військовослужбовці зараховуються на облік згідно з рішенням житлової комісії військової частини, яке затверджується командиром військової частини; у рішенні зазначаються дата зарахування на облік, склад сім'ї, підстави для зарахування на облік, вид черговості (загальна черга, в першу чергу, поза чергою), а також підстави включення до списків осіб, що користуються правом першочергового або позачергового одержання житлових приміщень, а в разі відмови в зарахуванні на облік - підстави відмови з посиланням на відповідні норми законодавства.

Пунктом 9 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено, що військовослужбовці, що перебувають на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, при звільненні з військової служби в запас або у відставку за віком, станом здоров'я, а також у зв'язку із скороченням штатів або проведенням інших організаційних заходів, у разі неможливості використання на військовій службі залишаються на цьому обліку у військовій частині до одержання житла з державного житлового фонду або за їх бажанням грошової компенсації за належне їм для отримання жила приміщення, а в разі її розформування - у військових комісаріатах і квартирно-експлуатаційних частинах районів та користуються правом позачергового одержання житла.

Аналогічні приписи закріплені у пункті 29 Порядку № 1081 забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями.

Відповідно до пункту 26 Порядку № 1081 військовослужбовці, які перебувають на обліку, у разі переміщення по військовій службі, пов'язаного з переїздом до іншого гарнізону (в іншу місцевість), зараховуються на облік за новим місцем

служби разом з членами їх сімей із збереженням попереднього часу перебування на обліку, а також у списках осіб, що користуються правом першочергового або позачергового одержання житла.

Отже, у спірних правовідносинах відповідач у межах та у порядку, встановленому Порядком, наділений повноваженнями приймати рішення, що впливають на можливість реалізації позивачем права на соціальну гарантію, надану йому в силу особливого статусу військовослужбовця.

У справі, яка розглядається, суди попередніх інстанцій не врахували, що зазначений спір є публічно-правовим та підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства, оскільки він виник щодо можливості реалізації позивачем права на соціальну гарантію, надану йому в силу особливого статусу військовослужбовця.

Схожі за змістом висновки викладені у постановках Верховного Суду від 22 грудня 2021 року у справі № 308/1213/18, від 24 листопада 2021 року у справі № 461/5225/19, від 27 жовтня 2021 року у справі № 266/3935/20, від 11 жовтня 2021 року у справі № 750/6370/19, від 08 червня 2022 року у справі № 362/643/21, від 15 червня 2022 року у справі № 303/3794/20, від 21 червня 2022 року у справі № 161/11980/21, від 16 листопада 2022 року у справі № 450/2418/21, від 30 листопада 2022 року у справі № 454/1067/20.

Висновки за результатами розгляду касаційної скарги

Відповідно до частини першої статті 414 ЦПК України судове рішення, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню в касаційному порядку повністю або частково з закриттям провадження у справі з підстав, передбачених статтями 255 та 257 цього Кодексу.

Згідно з пунктом 1 частини першої статті 255 ЦПК України суд закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Оскільки справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, відповідно до статті 414 ЦПК України судові рі-

шення судів першої та апеляційної інстанцій підлягають скасуванню із закриттям провадження у справі.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 26 лютого 2020 року в справі № 750/3192/14 (провадження № 14-439цс19) вказано, що «зміни до ЦПК України, внесені Законом України від 15 січня 2020 року № 460-ІХ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» (далі - Закон № 460-ІХ), пов'язані не лише з розглядом касаційних скарг, який відповідно до частини четвертої статті 258 ЦПК України завершується прийняттям постанови. Закон № 460-ІХ вніс зміни до порядку повернення справ після закінчення касаційного розгляду. Так, згідно з пунктом 8 Закону № 460-ІХ абзац перший частини першої статті 256 ЦПК України викладений у такій редакції: «Якщо провадження у справі закривається з підстави, визначеної пунктом 1 частини першої статті 255 цього Кодексу, суд повинен роз'яснити позивачеві, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд справи. Суд апеляційної або касаційної інстанції повинен також роз'яснити позивачеві про наявність у нього права протягом десяти днів з дня отримання ним відповідної постанови звернутися до суду із заявою про направлення справи за встановленою юрисдикцією, крім випадків об'єднання в одне провадження кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства. Заява подається до суду, який прийняв постанову про закриття провадження у справі».

Отже, закінчивши касаційний розгляд і закриваючи провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України, суд касаційної інстанції має роз'яснити позивачеві про наявність у нього права протягом десяти днів з дня отримання ним відповідної постанови звернутися до суду із заявою про направлення справи за встановленою юрисдикцією, крім випадків об'єднання в одне провадження кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства».

Оскільки Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду вирішив на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України закрити провадження у справі, то він відповідно до частини першої статті 256 ЦПК України (у редакції Закону № 460-IX) роз'яснює позивачу, що розгляд справи віднесено до юрисдикції адміністративного суду, протягом десяти днів з дня отримання цієї постанови він може звернутися до Верховного Суду із заявою про направлення справи за встановленою юрисдикцією.

Керуючись статтями 255, 256, 400, 402, 409, 414, 415, 416, 419 ЦПК України, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду,

Постановив:

Касаційну скаргу ОСОБА_1 , від імені якого діє адвокат Басюр Леся Миколаївна, задовольнити.

Рішення Личаківського районного суду м. Львова від 22 листопада 2021 року та постанову Львівського апеляційного суду від 18 липня 2022 року скасувати.

Провадження у справі за позовом ОСОБА_1 до Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України, треті особи: ОСОБА_2 , ОСОБА_3 , ОСОБА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , про визнання права перебувати на квартирному обліку та зобов'язання до вчинення дій закрити.

Повідомити ОСОБА_1 , що розгляд справи за його позовом віднесено до юрисдикції адміністративного суду.

Постанова суду касаційної інстанції набирає законної сили з моменту її прийняття, є остаточною і оскарженню не підлягає.

**Головуючий
Судді:**

**Є. В. Синельников
О. В. Білоконь
О. М. Осіян
С. Ф. Хопта
В. В. Шипович**

Адміністративне судочинство:

**ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
25 квітня 2023 року
м. Київ
справа N 380/15245/22
адміністративне провадження N К/990/5056/23
Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду:**

судді-доповідача - Шевцової Н.В.,
суддів: Данилевич Н.А.,
Мацедонської В.Е.,

розглянув у порядку письмового провадження як суд касаційної інстанції адміністративну справу N 380/15245/22

за позовом ОСОБА_1
до ІНФОРМАЦІЯ_1

про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання нарахувати та виплатити грошову компенсація за невикористану відпустку

за касаційною скаргою ОСОБА_1, в інтересах якої діє адвокат Каверін Сергій Миколайович,

на ухвалу Львівського окружного адміністративного суду від 09 листопада 2022 року, постановлену у складі судді Хоми О.П.,

та постанову Восьмого апеляційного адміністративного суду від 03 лютого 2023 року (головуючий суддя Гінда О.М., судді: Ніколін В.В., Пліш М.А.),

Установив:

I. Установлені судами фактичні обставини справи, короткий зміст рішень судів першої та апеляційної інстанції

1. ОСОБА_1 (далі - позивач, ОСОБА_1), в інтересах якої діє адвокат Каверін Сергій Миколайович, звернулася до Львівського окружного адміністративного суду з позовом до ІНФОРМАЦІЯ_1 (військової частини НОМЕР_2) (далі - відповідач, в/ч НОМЕР_2), в якому просила:

1.1. визнати протиправною бездіяльність відповідача щодо не нарахування та не виплати позивачу компенсації за невикористані дні додаткові відпустки, передбачені частиною четвертою статті 10-1 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" та постановою Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2012 року N 702 за період з 2013 по 2022 роки;

1.2. зобов'язати відповідача нарахувати та виплатити позивачу грошову компенсацію за невикористану додаткову відпустку, передбачену частиною четвертою статті 10-1 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" та постановою Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2012 року N 702 за період з 2013 по 2022 роки, виходячи з повного місячного розміру грошового забезпечення, право на отримання якого мала позивач відповідно до чинного законодавства на день звільнення з військової служби.

2. 31 жовтня 2022 року ухвалою Львівського окружного адміністративного суду позовну заяву залишено без руху.

3. Представником позивача 08.11.2022 (вх. N 70382) на виконання вимог ухвали від 31 жовтня 2022 року подано заяву про поновлення пропущеного строку звернення до суду.

4. На обґрунтування пропуску звернення до суду з даним позовом зазначив, що на час виключення зі списків особового складу позивача (наказ від 09.06.2022 N 281-ОС), законодавство містило норми про те, що працівник має право звертатися до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати без обмеженням будь-яким строком. Крім цього, Указом Президента України від 24.02.20022 N 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", затвердженого Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24.02.2022, в Україні із 05 години

30 хвилин 24 лютого 2022 введено військовий стан, строк дії якого в подальшому продовжено відповідними Указами Президента України сумарно строком на 180 діб. Також зазначив, що перебування представника позивача Каверіна С.М. на військовій службі у період з 02.03.2022 по 03.09.2022 унеможливило звернення до суду в інтересах позивача раніше.

5. 09 листопада 2022 року ухвалою Львівського окружного адміністративного суду повністю відмовлено у задоволенні заяви представника позивача про поновлення строку звернення до суду. Позовну заяву ОСОБА_1 до ІНФОРМАЦІЯ_1 (військової частини НОМЕР_2) про визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання вчинити дії повернуто позивачці разом з усіма доданими до неї матеріалами.

6. Повертаючи позовну заяву на підставі частини другої статті 123 КАС України, суд першої інстанції, виходив з того, що з вимогами про не нарахування та не виплати позивачу грошової компенсації за невикористану додаткову відпустку, яка є складовою грошового забезпечення до звільнення з військової служби (компенсація за невикористанні дні відпустки за період з 2013 по 2022 роки), позивач звернувся з пропуском місячного строку звернення до суду, передбаченого частиною п'ятою статті 122 КАС України. Крім цього, суд не встановив переконливих фактичних обставин, які б свідчили про дійсні істотні перешкоди чи труднощі для своєчасного звернення позивача до суду за захистом своїх прав.

7. 03 лютого 2023 року постановою Восьмого апеляційного адміністративного суду ухвалою Львівського окружного адміністративного суду від 09 листопада 2022 року залишено без змін.

8. Суд апеляційної інстанції погодився з висновком суду першої інстанції, що позовну заяву необхідно повернути позивачці, оскільки нею пропущено місячний строк звернення до суду.

8.1. Разом з тим, суд апеляційної інстанції звертав увагу, що на момент подання позовної заяви, відбулася зміна законодавства у частині строків звернення до суду за вирішенням трудових спорів, зокрема, щодо питань стягнення заробітної

плати, тому починаючи з 19.07.2022, у КЗпП України відсутня норма, яка передбачає право працівника на звернення до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати, у разі порушення законодавства про оплату праці, без обмеження будь-яким строком. Таким чином, враховуючи вимоги частини третьої статті 3 КАС України, до спірних правовідносин підлягає застосуванню строк, передбачений приписами частини п'ятої статті 122 Кодексу адміністративного судочинства України, яка є спеціальною нормою.

8.2. Крім того, суд апеляційної інстанції не взяв до уваги покликання апелянта, що позовні вимоги щодо стягнення заробітної плати не обмежувалося будь-яким строком, оскільки чинне нормативно-правове регулювання надає підстави для висновку, що на момент звернення до суду з цим позовом (20.10.2022), у спорах, пов'язаних з прийняттям на публічну службу, її проходженням, звільненням з публічної служби, у тому числі щодо спорів про належні до виплати суми заробітної плати (грошового забезпечення) та інші виплати, пов'язані з проходженням та звільненням з публічної служби, встановлюється місячний строк передбачений КАС України.

II. Касаційне оскарження

9. Не погодившись з ухвалою суду першої інстанції та постановою суду апеляційної інстанції представник позивача подав касаційну скаргу до Верховного Суду, яку зареєстровано 13 лютого 2023 року.

10. Відповідно до абзацу 2 частини четвертої статті 328 КАС України підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у частинах другій і третій цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

11. Оскаржуючи судові рішення про повернення позовної заяви скаржник зазначає, що висновки судів першої та апеляційної інстанцій про пропущення позивачем строку звернення до суду базуються на хибних судженнях щодо застосування до спірних правовідносин частини п'ятої статті 122 КАС України

та застосуванні норми статті 233 КЗпП України в редакції Закону України N 2352-IX від 01 липня 2022 року до правовідносин, що мали місце до набрання вказаним законом чинності - всупереч темпоральній дії нормативного-правового акту.

12. Крім того, скаржником зазначено, що аргументуючи свою позицію щодо застосування до спірних правовідносин частини п'ятої статті 122 КАС України, а не статті 233 КЗпП України, суди першої та апеляційної інстанції покликалися на те, що з 19 липня 2022 року у КЗпП України відсутня норма, яка передбачає право працівника на звернення до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати, у разі порушення законодавства про оплату праці, без обмеження будь-яким строком, однак зазначене твердження не може свідчити про незастосування до спірних правовідносин КЗпП України, оскільки невиконання позивачці на день її звільнення компенсації за невикористані відпустки дає підставу для звернення до суду відповідно до статті 233 КЗпП України.

13. Також представник позивача вважає, що поширення дії Закону України від 01.07.2022 N 2353-IX стосовно строку звернення до суду на правовідносини, що виникли до часу набрання таким чинності, у цьому випадку суперечитиме принципу незворотності дії закону в часі та правовій визначеності.

14. Більш того, за твердженням представника позивача, звільнення позивачки з військової служби відбулося у період дії карантину, а відповідно до пункту 1 Глави XIX "Прикінцевих положень" КЗпП України під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину.

15. Окрім цього, представник позивача зазначає, що виходячи з аналізу практики Європейського суду з прав людини та враховуючи обставини вказаної справи, вважає, що неправильне застосування норм, що регулюють строк звернення до суду, призвело до безпідставного повернення позовної заяви ОСО-

БА_1, чим позбавило позивача гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції права доступу до суду.

16. У касаційній скарзі представник позивача просить скасувати ухвалу суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції, а справу направити для продовження розгляду до суду першої інстанції.

17. 28 лютого 2023 року ухвалою Верховного Суду відкрито касаційне провадження, оскільки доводи касаційної скарги дають підстави для висновку, що рішення суду касаційної інстанції за наслідком розгляду касаційної скарги матиме значення для формування єдиної правозастосовчої практики в такій категорії адміністративних справ, а також у зв'язку з доведенням наявності підстав касаційного оскарження та обставин, які свідчать, що наведені скажником аргументи потребують перевірки та вивчення матеріалів справи.

18. Верховним Судом витребувано справу N 380/15245/22 з Львівського окружного адміністративного суду.

19. 14 березня 2023 року до Верховного Суду надійшов відзив 7 прикордонного Карпатського загону Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України на касаційну скаргу позивача, у якому відповідач, посилаючись на її необґрунтованість, просить відмовити в задоволенні касаційної скарги.

20. 27 березня 2023 року справа N 380/15245/22 надійшла до Верховного Суду.

III. Релевантні джерела права й акти їх застосування

21. Завданням адміністративного судочинства в силу частини першої статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі - КАС України) є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

22. За правилами частини третьої статті 3 КАС України провадження в адміністративних справах здійснюється відповідно

до закону, чинного на час вчинення окремої процесуальної дії, розгляду і вирішення справи.

23. Відповідно до частин першої, другої статті 242 КАС України рішення суду повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права.

24. Частиною першою статті 122 КАС України передбачено, що позов може бути подано в межах строку звернення до адміністративного суду, встановленого цим Кодексом або іншими законами.

25. Згідно з частиною третьою статті 122 КАС України для захисту прав, свобод та інтересів особи цим Кодексом та іншими законами можуть встановлюватися інші строки для звернення до адміністративного суду, які, якщо не встановлено інше, обчислюються з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

26. Частиною п'ятою статті 122 КАС України передбачено, що для звернення до суду у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби встановлюється місячний строк.

27. Відповідно до частини другої статті 233 КЗпП України (у редакції, чинній до змін, внесених згідно із Законом України від 01.07.2022 N 2352-IX) у разі порушення законодавства про оплату праці працівник має право звернутися до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати без обмеження будь-яким строком.

28. Законом України від 01.07.2022 N 2352-IX, який набрав чинності з 19 липня 2022 року, частини першу і другу статті 233 КЗпП України викладено в такій редакції:

"Працівник може звернутися із заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті.

28.1. Із заявою про вирішення трудового спору у справах про звільнення працівник має право звернутися до суду в місячний строк з дня вручення копії наказу (розпорядження) про звільнення, а у справах про виплату всіх сум, що належать працівникові при звільненні, - у тримісячний строк з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені йому при звільненні (стаття 116)".

29. Відповідно до пункту першого глави XIX "Прикінцеві положення" КЗпП України під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину.

30. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2022 року N 1423 "Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 року N 338 і постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. N 1236" дію карантину через COVID-19 продовжено до 30 квітня 2023 року.

IV. Позиція Верховного Суду

31. Верховний Суд, переглянувши оскаржувану ухвалу суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, та на підставі встановлених фактичних обставин, перевіrivши правильність застосування судами норм матеріального та процесуального права у спірних правовідносинах, відповідно до частини першої статті 341 КАС України, виходить з такого.

32. Як встановлено судом першої інстанції, ОСОБА_1 проходила військову службу у Державній прикордонній службі України. Згідно з витягу з наказу начальника ІНФОРМАЦІЯ_1 "Про особовий склад" від 06.06.2022 N 271-ОС, припинено (розірвано) контракт та звільнено з військової служби ОСОБА_1 за підпунктом "б" (за станом здоров'я - на підставі висновку (постанови) військово-лікарської комісії про непридатність до

військової служби з виключенням з військового обліку) пункту 3 частини п'ятої статті 26 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" у відставку. Відповідно до витягу з наказу начальника ІНФОРМАЦІЯ_1 "Про особовий склад" від 09.06.2022 N 281-ОС, ОСОБА_1 09.06.2022 виключено зі списків особового складу та всіх видів грошового забезпечення. Тобто, відносини публічної служби між сторонами припинилися 09.06.2022.

33. Позовна заява з вимогами про не нарахування та не виплати позивачу грошової компенсації за невикористану додаткову відпустку, яка є складовою грошового забезпечення, до звільнення з військової служби (компенсація за невикористанні дні відпустки за період з 2013 по 2022 роки), подана 20.10.2022.

34. За висновком судів попередніх інстанцій позивачка пропустила місячний строк звернення до суду, передбачений КАС України.

35. Надаючи оцінку доводам дотримання позивачем строку звернення до суду з цим позовом, Суд виходить з того, що спір щодо нарахування та не виплати позивачу грошової компенсації за невикористану додаткову відпустку є спором, пов'язаним з недотриманням законодавства про оплату праці.

36. Приписами частин третьої і п'ятої статті 122 КАС України передбачено, що для звернення до суду у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби встановлюється місячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

37. Разом з тим, частиною першою статті 122 КАС України передбачено, що позов може бути подано в межах строку звернення до адміністративного суду, встановленого цим Кодексом або іншими законами.

38. Вирішуючи питання про те, якою нормою закону слід керуватися при розгляді цієї справи, Верховний Суд, зважаючи на гарантування конституційного права на своєчасне одержання винагороди за працю та рівність усіх працівників у цьому

праві, наголошує, що положення статті 233 КЗпП України в частині, що стосуються строку звернення до суду у справах, пов'язаних з недотриманням законодавства про оплату праці, мають перевагу в застосуванні перед частиною п'ятою статті 122 КАС України.

39. Відповідно до частини другої статті 233 КЗпП України (у редакції, чинній до змін, внесених згідно із Законом України від 01.07.2022 N 2352-IX) у разі порушення законодавства про оплату праці працівник має право звернутися до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати без обмеження будь-яким строком.

40. Законом України від 01.07.2022 N 2352-IX, який набрав чинності з 19 липня 2022 року, частини першу і другу статті 233 КЗпП України викладено в такій редакції:

"Працівник може звернутися із заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті.

40.1. Із заявою про вирішення трудового спору у справах про звільнення працівник має право звернутися до суду в місячний строк з дня вручення копії наказу (розпорядження) про звільнення, а у справах про виплату всіх сум, що належать працівникові при звільненні, - у тримісячний строк з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені йому при звільненні (стаття 116)".

42. Отже, до 19 липня 2022 року КЗпП України не обмежував будь-яким строком право працівника на звернення до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати. Після цієї дати строк звернення до суду з трудовим спором, у тому числі про стягнення належної працівнику заробітної плати, обмежений трьома місяцями з дня, коли працівник дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права.

43. Аналогічний правовий висновок викладений у рішенні Верховного Суду від 06 квітня 2023 року у справі N 260/3564/22 та від 19 січня 2023 року у справі N 460/17052/21.

44. Разом з тим, Суд наголошує, що відповідно до пункту першого глави XIX "Прикінцеві положення" КЗпП України під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину.

45. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2022 року N 1423 "Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 року N 338 і постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. N 1236" дію карантину через COVID-19 продовжено до 30 квітня 2023 року.

46. Отже, запровадження на території України карантину є безумовною підставою для продовження строків, визначених статтею 233 КЗпП України, на строк дії такого карантину.

47. З огляду на вказане, висновки судів попередніх інстанцій щодо застосування до спірних правовідносин частини п'ятої статті 122 КАС України та пропуску позивачем строку звернення до адміністративного суду є помилковими, оскільки його право на звернення до суду із цим позовом відповідно до положень частини другої статті 233 КЗпП України (в редакції, чинній до 19 липня 2022 року) не обмежене будь-яким строком, а враховуючи, що станом на час звернення позивача до суду діяв карантин, установлений Кабінетом Міністрів України, тому строк визначений частиною другою статті 233 КЗпП України в редакції, чинній з 19 липня 2022 року, не підлягає застосуванню, так як такий продовжено на строк дії карантину, який діє на теперішній час.

48. У контексті обставин цієї справи, зважаючи на наведені мотиви, Верховний Суд уважає, що ним надано відповідь на всі доводи та вимоги касаційної скарги, що стали підставою для відкриття касаційного провадження, які можуть вплинути на правильне вирішення справи в межах розглянутих судами попередніх інстанцій позовних вимог. Інші доводи та аргументи касаційної скарги, зважаючи на наведені мотиви, у контексті

обставин цієї справи, визначального значення не мають, а тому Верховним Судом не аналізуються.

49. Відповідно до частини першої статті 353 КАС України підставою для скасування ухвали судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали суду першої інстанції та (або) постанови суду апеляційної інстанції, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі.

50. Частиною четвертою статті 353 КАС України визначено, що справа направляється до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду або на новий розгляд, якщо порушення допущені тільки цим судом. В усіх інших випадках справа направляється до суду першої інстанції.

51. За наведеного правового регулювання й обставин справи Верховний Суд констатує, що суди першої та апеляційної інстанцій допустили порушення норм процесуального права, що призвело до постановлення незаконної ухвали суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі.

52. Таким чином, касаційна скарга підлягає задоволенню, а оскаржуване судове рішення - скасуванню із направленням справи до суду першої інстанції для продовження розгляду.

V. Судові витрати

53. З огляду на результат касаційного розгляду, судові витрати не розподіляються.

Керуючись статтями 341, 345, 349, 353, 356, 359 Кодексу адміністративного судочинства України, Суд

Постановив:

1. Касаційну скаргу ОСОБА_1, в інтересах якої діє адвокат Каверін Сергій Миколайович, задовольнити.

2. Ухвалу Львівського окружного адміністративного суду від 09 листопада 2022 року та постанову Восьмого апеляційно-

го адміністративного суду від 03 лютого 2023 року скасувати, а справу направити для продовження розгляду до Львівського окружного адміністративного суду.

3. Судові витрати не розподіляються.

Постанова набирає законної сили з дати її прийняття, є остаточною і не оскаржується.

Суддя - доповідач Н.В. Шевцова

Судді: Данилевич Н.А.

Мацедонська В.Е.

Господарське судочинство:

**ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
23 березня 2023 року
м. Київ
справа N 905/2371/21**

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду:

Колос І.Б. (головуючий), Бенедисюка І.М., Малашенкової Т.М.,

за участю секретаря судового засідання Ярітенко О.В.,
представників учасників справи:
приватного підприємства "Трансагроуспіх" - не з'явився,
приватного акціонерного товариства "АПК-Інвест" - Астапова Ю.Є., адвокат (дов. від 26.12.2022),
розглянув у відкритому судовому засіданні
касаційну скаргу приватного акціонерного товариства "АПК-Інвест"

на рішення господарського суду Донецької області від 02.09.2022 (суддя Сковородіна О.М.)

та постанову Східного апеляційного господарського суду від 17.01.2023 (головуючий суддя Радіонова О.О., судді: Медуниця О.Є., Попков Д.О.)

у справі N 905/2371/21

за первісним позовом приватного підприємства "Трансагроуспіх" (далі - ПП "Трансагроуспіх")

до приватного акціонерного товариства "АПК-Інвест" (далі - ПрАТ "АПК-Інвест")

про стягнення 570 332,97 грн.,

та за зустрічним позовом ПрАТ "АПК-Інвест"

до ПП "Трансагроуспіх"

про стягнення 1 000 000,00 грн. штрафних санкцій.

1. ІСТОРІЯ СПРАВИ

Короткий зміст позовних вимог

ПП "Трансагроуспiх" звернулося до суду з позовом до ПрАТ "АПК-Інвест" про стягнення 570 332,97 грн. заборгованості (з них: 533 347,20 грн. основний борг, 21 385,01 грн. пеня, 11 786,97 грн. інфляційні втрати, 3 813,79 грн. - 3 % річних), у зв'язку з неналежним виконанням ПрАТ "АПК-Інвест" умов договору від 29.06.2021 N 29/06-2021 К АПК (ДК-ОК) суборенди транспортних засобів та самохідних машин чи механізмів з екіпажем в частині сплати суборендної плати за отримані в суборенду транспортні засоби.

ПрАТ "АПК-Інвест" у зустрічному позові просило суд стягнути з ПП "Трансагроуспiх" 1 000 000,00 грн. штрафних санкцій за неналежне виконання відповідачем за зустрічним позовом умов договору від 29.06.2021 N 29/06-2021 К АПК (ДК-ОК) суборенди транспортних засобів та самохідних машин чи механізмів з екіпажем в частині передачі в суборенду п'яти одиниць техніки.

Короткий зміст рішення суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції

Рішенням господарського суду Донецької області від 02.09.2022, яке залишено без змін постановою Східного апеляційного господарського суду від 17.01.2023, первісний позов задоволено в повному обсязі, з посиланням на його обґрунтованість. Крім того, з ПрАТ "АПК-Інвест" на користь ПП "Трансагроуспiх" стягнуто 8 500,00 грн. витрат позивача за первісним позовом на правничу допомогу. У задоволенні зустрічного позову відмовлено, з посиланням на необґрунтованість заявленої до стягнення суми штрафних санкцій.

Короткий зміст вимог касаційної скарги

У касаційній скарзі ПрАТ "АПК-Інвест", з посиланням на неправильне застосування судами попередніх інстанцій норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просить суд касаційної інстанції скасувати судові рішення попередніх інстанцій та ухвалити нове рішення, згідно з яким

відмовити у задоволенні первісного позову, а зустрічний позов задовольнити повністю.

2. АРГУМЕНТИ УЧАСНИКІВ СПРАВИ

Доводи особи, яка подала касаційну скаргу

В обґрунтування підстав касаційного оскарження скаржник посилається на пункт 1 частини першої статті 287 Господарського процесуального кодексу України (далі - ГПК України), зазначаючи про те, що ухвалюючи постанову суд апеляційної інстанції застосував норми права без урахування висновків щодо застосування, зокрема, приписів статей 598, 601, 613 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) та статті 203 Господарського кодексу України (далі - ГК України) у подібних правовідносинах, викладених у постанові Великої Палати Верховного Суду від 25.06.2019 у справі N 924/1473/15 та постановою Верховного Суду від 25.04.2019 у справі N 918/541/18, від 28.10.2019 у справі N 918/809/18, від 15.10.2020 у справі N 922/2575/19, від 07.07.2022 у справі N 910/1801/21. Також скаржник зазначає про те, що суди попередніх інстанцій не дослідили, не надали оцінку правомірності стягнення з позивача за зустрічним позовом штрафних санкцій, з урахуванням припинення основного зобов'язання; не дослідили та не надали оцінку доводам скаржника щодо тотожності понять "суборендна плата" та "попередня суборендна плата". Поряд з цим, на думку скаржника, судами попередніх інстанцій не було взято до уваги, що розмір витрат на правничу допомогу адвоката є необґрунтовано завищеним та таким, що не відповідає критеріям розумності, співмірності розміру гонорару адвоката ціні позову, рівню складності справи, як того вимагають положення частини третьої статті 30 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність".

Крім того, за доводами скаржника, місцевий господарський суд допустив порушення норм процесуального права (статей 42, 218 ГПК України), яке не виправив суд апеляційної інстанції, а саме, місцевий господарський суд не забезпечив участь ПрАТ "АПК-Інвест" у судовому засіданні 02.09.2022 в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду (за клопо-

танням ПрАТ "АПК-Інвест" від 22.07.2022 N 591 про участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду).

Доводи інших учасників справи

Відзив від ПП "Трансагроуспіх" на касаційну скаргу не надходив.

Згідно з ухвалою Верховного Суду від 06.03.2023 задоволено клопотання ПрАТ "АПК-Інвест" про участь у судових засіданнях касаційного провадження по справі, в тому числі, у призначеному на 16.03.2023, в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів.

У судовому засіданні 16.03.2023 розгляд касаційної скарги відкладався.

3. СТИСЛИЙ ВИКЛАД ОБСТАВИН СПРАВИ, ВСТАНОВЛЕНИХ СУДАМИ ПЕРШОЇ ТА АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЙ

ПП "Трансагроуспіх", як суборендодавцем та ПрАТ "АПК-Інвест", як суборендарем 29.06.2021 укладений договір N 29/06-2021 К АПК (ДК-ОК) суборенди транспортних засобів та самохідних машин чи механізмів з екіпажем (далі - Договір), відповідно до умов якого суборендодавець зобов'язався передати суборендарю в строкове платне користування транспортні засоби та самохідні машини чи механізми (техніка), а суборендар зобов'язався прийняти техніку ПП "Трансагроуспіх" та сплачувати останньому суборендну плату за її використання.

Відповідно до пункту 3.1 Договору техніка повинна бути передана суборендодавцем та прийнята суборендарем у строк з 25.06.2021 до 08.07.2021 або в інший термін, додатково погоджений сторонами.

Згідно з додатком N 1 до Договору визначено перелік техніки (6 одиниць).

Відповідно до пункту 5.1 Договору попередня сума суборендної плати становить 2 400 000,00 грн. Кінцева сума суборендної плати за цим договором обчислюється на підставі актів приймання-передачі наданих послуг з суборенди.

У пункті 5.2 Договору передбачено, що суборендна плата визначається в акті приймання-передачі надання послуг з суборенди, що підписується сторонами протягом 5 календарних днів після закінчення строку суборенди за Договором або за певний період суборенди.

Згідно з пунктами 5.3 та 5.4 Договору виплата суборендної плати проводиться на наступних умовах: 50 % (п'ятдесят відсотків) згідно з актом приймання-передачі наданих послуг з суборенди протягом 7 (семи) календарних днів після підписання сторонами акта приймання-передачі наданих послуг з суборенди; 50 % (п'ятдесят відсотків) згідно з актом приймання-передачі наданих послуг з суборенди до 30.09.2021 включно. Розрахунки за цим договором здійснюються в національній грошовій одиниці України (гривня) через установу банку згідно з правилами, передбаченими чинним в Україні законодавством для безготівкових розрахунків.

Відповідно до умов пункту 8.4 Договору, у разі прострочення сплати суборендних платежів суборендар сплачує суборендодавцю пеню в розмірі подвійної облікової ставки НБУ від суми боргу за кожний день прострочення; пеня нараховується і сплачується за весь строк прострочення платежу.

За змістом пункту 8.6 Договору, у разі несвоєчасної передачі техніки та документів, підтверджуючих право користування і розпорядження технікою, невиконання підпункту 6.1.5 пункту 6.1 Договору, суборендодавець сплачує суборендарю неустойку у розмірі 5 % від суми суборендної плати за кожен день прострочення передачі протягом трьох календарних днів з моменту пред'явлення відповідної вимоги.

Договір підписаний сторонами за допомогою електронних цифрових підписів сторін та скріплений електронними цифровими печатками сторін, що підтверджується інформацією про підписи електронного документа до цього договору.

На виконання умов укладеного Договору ПП "Трансагроуспiх" передало ПрАТ "АПК-Інвест" техніку з екіпажем, а саме: комбайн CASE 8010 з подрiбнювачем та жаткою (держав-

ний номер НОМЕР_1), комбайн CASE IH 2388 E з подрібнювачем та жаткою (державний номер НОМЕР_2).

За результатами надання послуг з суборенди транспортних послуг з екіпажем сторонами Договору підписані такі акти приймання-передачі наданих послуг:

- акт N 1 приймання-передачі наданих послуг з суборенди від 16.07.2021 до Договору, згідно з яким загальна вартість переданих та прийнятих послуг з оренди транспортних засобів з екіпажем склала 67 036,80 грн., у тому числі ПДВ на суму 11 172,80 грн. (здійснено роботи зі збирання ранніх зернових на загальній площі 69,83 га);

- акт N 2 приймання-передачі наданих послуг з суборенди від 26.07.2021 до Договору, згідно з яким загальна вартість переданих та прийнятих послуг з оренди транспортних засобів з екіпажем склала 225 158,40 грн., у тому числі ПДВ 37 526,40 грн. (здійснено роботи зі збирання ранніх зернових на загальній площі 234,54 га);

- акт N 3 приймання-передачі наданих послуг з суборенди від 31.07.2021 до Договору, згідно з яким загальна вартість переданих та прийнятих послуг з оренди транспортних засобів з екіпажем склала 197 702,40 грн., у тому числі ПДВ 32 950,40 грн. (здійснено роботи зі збирання ранніх зернових на загальній площі 205,94 га);

- акт N 4 приймання-передачі наданих послуг з суборенди від 02.08.2021 до Договору, згідно з яким загальна вартість переданих та прийнятих послуг з оренди транспортних засобів з екіпажем склала 43 449,60 грн., у тому числі ПДВ 7 241,60 грн. (здійснено роботи зі збирання ранніх зернових на загальній площі 45,26 га).

Всього згідно з актами приймання-передачі наданих послуг суборендодавцем надано, а суборендарем прийнято послуги з суборенди транспортних засобів з екіпажем на загальну суму 533 347,20 грн.

При цьому судами встановлено, що комбайн CASE 8010 державний номер НОМЕР_1 був переданий ПрАТ "АПК-Інвест", проте вказаний комбайн відсутній у додатку N 1 до Договору.

Водночас, як встановлено судами попередніх інстанцій, згідно з підписами сторонами Договору актами приймання-передачі наданих послуг з суборенди від 16.07.2021 N 1, від 26.07.2021 N 2, від 31.07.2021 N 3, від 02.08.2021 N 4 послуги з суборенди комбайну CASE 8010 державний номер НОМЕР_1 з подрібнювачем та жаткою 9 м були надані ПрАТ "АПК-Інвест" саме в межах Договору, про що й зазначено у вказаних вище актах. Отже, прийняття ПрАТ "АПК-Інвест" послуг з суборенди комбайну CASE 8010 державний номер НОМЕР_1 з екіпажем мало місце саме в межах Договору.

Посилаючись на неналежне виконання ПрАТ "АПК-Інвест" зобов'язання за Договором в частині оплати наданих послуг, ПП "Трансагроуспiх" звернулося до суду з первісним позовом у цій справі про стягнення заборгованості з ПрАТ "АПК-Інвест", у тому числі, нарахованих на суму основного боргу 3 % річних, інфляційних втрат та пені.

Зазначаючи про неналежне виконання ПП "Трансагроуспiх" зобов'язання за Договором в частині передачі в суборенду п'яти одиниць техніки, ПрАТ "АПК-Інвест" звернулося до суду із зустрічним позовом у цій справі про стягнення з ПП "Трансагроуспiх" штрафних санкцій.

У розгляді справи судами попередніх інстанцій також встановлено, що позивач за зустрічним позовом здійснив розрахунок штрафних санкцій від попередньої суми суборендної плати, зазначеної в пункті 5.1 Договору (2 400 000,00 грн.) за період з 09.07.2021 по 01.12.2021 (146 днів), посилаючись на пункт 8.6 Договору, відповідно до якого у разі несвоєчасної передачі техніки та документів, підтверджуючих право користування і розпорядження, суборендодавець сплачує суборендарю неустойку в розмірі 5 % від суми суборендної плати за кожен день прострочення передачі.

Крім того, судами встановлено, що 06.12.2021 ПрАТ "АПК-Інвест" направило ПП "Трансагроуспiх" вимогу про сплату штрафних санкцій у розмірі 17 520 000,00 грн.

14.12.2021 ПрАТ "АПК-Інвест" направило ПП "Трансагроуспiх" заяву про залік зустрічних однорідних вимог на суму

533 347,20 грн., у зв'язку з чим, на думку ПрАТ "АПК-Інвест", заборгованість ПП "Трансагроуспіх" перед ПрАТ "АПК-Інвест" за Договором складає 16 986 652,80 грн., а заборгованість ПрАТ "АПК-Інвест" перед ПП "Трансагроуспіх" за Договором становить 0 грн. Водночас, з метою дотримання принципу співмірності, збалансованості інтересів сторін, ПрАТ "АПК-Інвест" просить стягнути з ПП "Трансагроуспіх" 1 000 000,00 грн. штрафних санкцій.

4. ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Джерела права та акти їх застосування. Оцінка аргументів учасників справи і висновків попередніх судових інстанцій

Підставою касаційного оскарження судових рішень попередніх інстанцій стало, зокрема те, що місцевим господарським судом, за доводами скаржника, порушено норми процесуального законодавства (приписи статей 42, 218 ГПК України), яке не виправив суд апеляційної інстанції, а саме, місцевий господарський суд не забезпечив участь ПрАТ "АПК-Інвест" у судовому засіданні 02.09.2022 в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду (за клопотанням ПрАТ "АПК-Інвест" від 22.07.2022 N 591 про забезпечення проведення судових засідань у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду).

Так, за доводами скаржника, у судовому засіданні 15.08.2022 (в якому представник ПрАТ "АПК-Інвест" брав участь в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду) було оголошено перерву до 02.09.2022. Проте місцевий господарський суд не забезпечив участь представника ПрАТ "АПК-Інвест" у судовому засіданні 02.09.2022 в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду. У свою чергу, суд апеляційної інстанції, зазначаючи про те, що назване товариство не зверталося до місцевого господарського суду з відповідним клопотанням про участь у судовому засіданні 02.09.2022 в режимі відеоконференції, не врахував того, що в клопотанні від 22.07.2022 N 591 ПрАТ "АПК-Інвест" просило суд забезпечити проведення судових засідань (у тому числі, підготовчого) в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, а не конкретно визначеного судового засідання.

Стосовно наведеного Верховний Суд зазначає таке.

Частиною першою статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.50 (далі - Конвенція), яка набрала чинності для України з 11.09.97 визначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку належним і безстороннім судом, встановленим законом.

Верховний Суд звертає увагу на те, що право на доступ до суду є одним із аспектів права на суд згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції та повинно бути "практичним та ефективним", а не "теоретичним чи ілюзорним" (рішення ЄСПЛ від 04.12.95 у справі "Белле проти Франції"). Це міркування набуває особливої актуальності у контексті гарантій, передбачених статтею 6 Конвенції, з огляду на почесне місце, яке в демократичному суспільстві посідає право на справедливий суд.

Право на доступ до суду реалізується на підставах і в порядку, встановлених законом.

У пункті 26 рішення ЄСПЛ у справі "Надточій проти України" та пункті 23 рішення ЄСПЛ "Гурепка проти України N 2" наголошено, що принцип рівності сторін - один зі складників ширшої концепції справедливого судового розгляду, за змістом якого кожна сторона повинна мати розумну можливість обстоювати свою позицію у справі в умовах, які не ставлять її у суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом.

Суд наголошує, що право бути почутим є одним з ключових принципів процесуальної справедливості, який передбачений статтею 129 Конституції України і статтею 6 Конвенції. Учасник справи повинен мати можливість захистити свою позицію в суді. Така можливість сприяє дотриманню принципу змагальності через право особи бути почутою та прийняття обґрунтованого і справедливого рішення.

Відповідно до пунктів 2, 4 частини третьої статті 2 ГПК України основними засадами (принципами) господарського судочинства, серед іншого, є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, а також змагальність сторін.

За змістом статей 7, 13 ГПК України правосуддя в господарських судах здійснюється на засадах рівності фізичних та юридичних осіб незалежно від будь-яких ознак чи обставин; судочинство в господарських судах здійснюється на засадах змагальності сторін; суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом.

Такі принципи господарського судочинства як рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі реалізуються, зокрема, шляхом надання особам, які беруть участь у справі, рівних процесуальних прав й обов'язків, до яких, зокрема, віднесено право давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення.

Згідно зі статтею 42 ГПК України учасники справи, серед іншого, мають право подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб.

Частинами першою, третьою та одинадцятю статті 197 ГПК України передбачено, що учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судові засідання визнана судом обов'язковою.

Учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного підпису згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформацій-

но-телекомунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

Використовувані судом і учасниками судового процесу технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам судового процесу має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового засідання, ставити запитання і отримувати відповіді, здійснювати інші процесуальні права та обов'язки.

З матеріалів справи вбачається, що ухвалою господарського суду Донецької області від 28.07.2022 було закрито підготовче провадження та призначено розгляд справи по суті на 15.08.2022.

22.07.2022 ПрАТ "АПК-Інвест" звернулося до місцевого господарського суду з клопотанням № 591 про забезпечення проведення судових засідань по справі (у тому числі, підготовчого) в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів.

Отже, представник ПрАТ "АПК-Інвест" скористався своїм правом, передбаченим частиною першою статті 197 ГПК України та подав до місцевого господарського суду заяву про участь у судових засіданнях по справі в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду.

При цьому Суд враховує, що процесуальне законодавство не містить приписів, які унеможлилювали б звернення до суду з єдиним (одним) клопотанням (заявою) щодо участі у всіх судових засіданнях по справі в режимі відеоконференції (що й було зроблено ПрАТ "АПК-Інвест") або передбачали звернення виключно з окремим клопотанням (заявою) щодо кожного судового засідання.

Згідно з ухвалою суду від 28.07.2022 заяву ПрАТ "АПК-Інвест" про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів задоволено; постановлено провести судові засідання, призначене на 15.08.2022, в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду.

Відповідно до ухвали суду від 15.08.2022 у судові засідання з'явився представник ПрАТ "АПК-Інвест" та надав пояснення

по суті позовних вимог. У судовому засіданні 15.08.2022 оголошено перерву до 02.09.2022 о 12:30 год.

У названій ухвалі суд зазначив про те, що участь у судових засіданнях можлива лише в режимі відеоконференції, у зв'язку з існуванням реальної загрози життю, здоров'ю та безпеці учасників справ в умовах воєнної агресії проти України.

Верховний суд зазначає про те, що оголошення перерви у судовому засіданні - це процесуальна дія суду стосовно перенесення часу продовження судового засідання на інший чітко визначений час.

Оголошення перерви у судовому засіданні не впливає на розвиток господарського процесу по справі, оскільки наступне судове засідання не починається спочатку, а провадження у справі після її закінчення продовжується зі стадії, на якій було оголошено перерву (стаття 216 ГПК України).

Згідно з протоколом судового засідання від 02.09.2022 та рішенням суду від 02.09.2022 представники сторін у судове засідання не з'явилися.

Водночас у матеріалах справи відсутні докази того, що місцевий господарський суд під час проведення судового засідання 02.09.2022 здійснив запрошення/виклик представника ПрАТ "АПК-Інвест" на його участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду (про що, зокрема, зазначав представник ПрАТ "АПК-Інвест" у запиті до суду з приводу надання інформації щодо провадження у справі); також відсутні докази того, що під час запрошення/виклику представника ПрАТ "АПК-Інвест" на його участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції існувала технічна неможливість його участі у відеоконференції, переривання або відсутність інтернет-зв'язку, що, у свою чергу, призвело до неможливості з'єднання суду з представником названого товариства.

Суд вважає, що незабезпечення місцевим господарським судом участі представника ПрАТ "АПК-Інвест" у судовому засіданні 02.09.2022 у режимі відеоконференції без вагомих на те підстав призвело до незабезпечення можливості стороні ре-

алізувати надані їй законом процесуальні права, що є одним з ключових принципів процесуальної справедливості.

Згідно з гарантіями, які надає стаття 6 Конвенції, сторона провадження повинна мати можливість ефективно брати участь у судовому засіданні суду, який розглядає її справу.

Суд апеляційної інстанції на зазначене порушення уваги не звернув, помилково зазначивши про те, що ПрАТ "АПК-Інвест" не подавало заяву про участь у судовому засіданні 02.09.2022 в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду. Так, суд апеляційної інстанції не звернув увагу на зміст клопотання ПрАТ "АПК-Інвест" від 22.07.2022 N 591, яке не обмежувалося одним судовим засіданням, а також не врахував того, що оголошення перерви у судовому засіданні - це процесуальна дія суду стосовно перенесення часу продовження судового засідання на інший чітко визначений час.

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини при застосуванні процедурних правил варто уникати як надмірного формалізму, який буде впливати на справедливість процедури, так і зайвої гнучкості, яка призведе до нівелювання процедурних вимог, встановлених законом, та порушення принципу правової визначеності (рішення ЄСПЛ у справах "Волчлі проти Франції", ТОВ "Фріда" проти України").

Конституційне право на участь у судовому розгляді не може бути формальним.

Отже, висновки апеляційного господарського суду про законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції є передчасними.

Щодо інших підстав для скасування судових рішень судів попередніх інстанцій, які наведені у касаційній скарзі, то Суд зазначає, що ці доводи можуть бути предметом касаційного перегляду після розгляду справи судами попередніх інстанцій з дотриманням норм процесуального права.

Висновки за результатами розгляду касаційної скарги

Згідно з приписами пункту 2 частини першої статті 308 ГПК України суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги має право скасувати судові рішення судів

першої та апеляційної інстанції повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду.

Зважаючи на допущене місцевим господарським судом суттєве порушення норм процесуального права, яке унеможливило участь представника ПрАТ "АПК-Інвест" у судовому засіданні, і таке порушення не усунуто судом апеляційної інстанції, судові рішення попередніх інстанцій підлягають скасуванню, а справа - передачі на новий розгляд до суду першої інстанції.

Судові витрати

Відповідно до статті 129 ГПК України питання про розподіл судових витрат суд розглядає лише, якщо вирішено спір по суті і ухвалено остаточне рішення у справі.

За наслідками касаційного перегляду у цій справі розподіл судового збору з огляду на статті 129, 315 ГПК України не здійснюється.

Керуючись статтями 308, 310, 315, 316 Господарського процесуального кодексу України, Верховний Суд

Постановив:

1. Касаційну скаргу приватного акціонерного товариства "АПК-Інвест" задовольнити частково.

2. Рішення господарського суду Донецької області від 02.09.2022 та постанову Східного апеляційного господарського суду від 17.01.2023 у справі N 905/2371/21 скасувати.

3. Справу передати на новий розгляд до господарського суду Донецької області.

Постанова набирає законної сили з моменту її прийняття, є остаточною і оскарженню не підлягає.

Суддя І. Колос

Суддя І. Бенедисюк

Суддя Т. Малашенкова

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ПРАВО ТА ЮСТИЦІЯ

№ 1-2 (22-23) 2023

Комп'ютерна верстка – Л. Менчинська

Підписано до друку 15.09.2023 р. Формат 70 x 108 1/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Ум. друк. арк. 16,08, Обл.-вид. арк. 18,32.

Тираж 300 прим. Зам. № 12/10 Ціна договірна.

Видавництво «ОВК»

04207, м. Київ, вул. Зої Гайдай, буд. 5,

тел. 044-428-01-74, e-mail: office@owk.com.ua,

сайт: <http://owk.com.ua>

(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4570 від 17.06.2013 року)

Надруковано

на власних потужностях видавництва.

Типографія Видавництва «ОВК»:

04074, м. Київ, вул. Коноплянська, 16 Б.